

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

Н.О. Зацепіна, А.В. Віндюк

Методологія і організація наукових досліджень

Навчальний посібник

Запоріжжя • НУ «Запорізька політехніка» • 2023

УДК 001.891(075.8)
3-38

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Запорізька політехніка»
(протокол № 10 від 29.06.2022 р.)*

Рецензенти:

Сидорук А. В. – к.пед.н., доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи Запорізького національного університету;

Тесленко Т. В. – канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Автори:

Зацепіна Н.О. – к.п.н., доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу НУ «Запорізька політехніка»;

Віндюк А.В. – д.п.н., професор кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу НУ «Запорізька політехніка».

3-38

Зацепіна Н.О.

Методологія і організація наукових досліджень :
Навчальний посібник. / Н. О. Зацепіна, А. В. Віндюк. –
Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2023. – 155 с:

ISBN 978-617-529-422-2

У цьому навчальному посібнику матеріал присвячено формуванню навичок наукової роботи на основі оволодіння сучасними методами та методиками наукових досліджень. Розглянуто різні форми, методи та інструментарій організації та проведення наукових досліджень студентами-магістрами. Навчальний посібник містить теоретичну та практичну частини.

Головна увага приділена дослідженню педагогічної проблеми формування висококваліфікованих кадрів для сфери туристичного, готельного та ресторанного бізнесу, які володіють знаннями і навиками користування основними методиками наукових досліджень та критичного осмислення здобутих знань у сфері гостинності.

Навчальний посібник призначено для викладання та навчання з дисциплін “Методологія і організація наукових досліджень” на туристських факультетах закладів вищої освіти.

УДК 001.891(075.8)

ISBN 978-617-529-422-2

© Зацепіна Н. О., 2023

© Віндюк А. В., 2023

© Національний університет
«Запорізька політехніка», 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	5
ГЛАВА 1. НАУКА – ПРОДУКТИВНА СИЛА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА	7
1.1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності	7
1.2. Понятійний апарат, зміст та класифікація наук	14
1.3. Організація наукової діяльності в Україні	21
Контрольні питання	25
ГЛАВА 2. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ – ШЛЯХ ДО РОЗВ’ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ МЕТОДИКИ	26
2.1. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення	26
2.2. Вибір теми та реалізація наукового дослідження	30
2.3. Науково-дослідницька діяльність студентів	38
Контрольні питання	43
ГЛАВА 3. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ	44
3.1. Поняття про методологію досліджень, види та функції наукових досліджень	44
3.2. Методи та техніка наукових досліджень	47
3.3. Методи емпіричного дослідження	49
3.4. Методи досліджень на емпіричному та теоретичному рівнях	54
3.5. Методи досліджень на теоретичному та емпіричному й теоретичному рівнях дослідження	58
Контрольні питання	62
ГЛАВА 4. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРИСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	63
4.1. Розвиток науки у вищій школі. Наукові дослідження на стику наук.	63
4.2. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму	66
4.3. Дослідження соціокультурної комунікації в туризмі.	70
4.4. Дослідження основ використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності.	75
4.5. Інноваційна туристська діяльність як процес, пов’язаний	77

із впровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практику.

Контрольні питання 80

ГЛАВА 5. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 81

5.1. Поняття про наукову інформацію та її роль у проведенні наукових досліджень 81

5.2. Джерела інформації та їх використання в науково-дослідній роботі студентів 84

Контрольні питання 88

ГЛАВА 6. ДИПЛОМНА, МАГІСТЕРСЬКА РОБОТИ: НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ, ЗАХИСТ 90

6.1. Кваліфікаційні наукові дослідження: етапи роботи над дослідженням та оформленням курсової та дипломної робіт 90

6.2. Правила оформлення пояснювальної записки 117

6.3. Захист дипломної роботи 129

Контрольні питання 131

ГЛАВА 7. ОФОРМЛЕННЯ ТА ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ 132

7.1. Наукова публікація: поняття, функції, основні види 132

7.2. Методика підготовки та оформлення публікацій до видання 139

Контрольні питання 144

ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ КОНТРОЛЬНИХ 146

ПИТАНЬ (до заліку/екзамену)

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК 148

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 152

ВСТУП

Основною метою данного курсу є формування навичок наукової роботи на основі оволодіння сучасними методами та методиками наукових досліджень. Предметом вивчення данного курсу є форми, методи та інструментарій організації та проведення наукових досліджень студентами магістрами. Основними завданнями визначені методичні – ознайомити студентів з основними положеннями методології і організації наукових досліджень; пізнавальні – формувати навички користування основними методиками досліджень; практичні – формувати практичні навички роботи студентів зі спеціальною літературою, орієнтувати їх на інтенсивну роботу, критичне осмислення здобутих знань, ознайомити з основними методиками організації наукових досліджень.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні отримати, у результаті вивчення навчальної дисципліни певні загальні компетентності, а саме здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу у вітчизняному сегменті світової туристичної галузі; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел; здатність до використання методологічного апарату наукових досліджень для вирішення теоретичних та прикладних завдань, що постають перед фахівцями туристичної галузі; здатність визначити наявність бізнес-проблеми, аналізувати та вирішувати її, вести пошук альтернатив та обґрунтовувати управлінські рішення з забезпеченням їх правомірності. Також необхідно сформувати фахові компетентності, такі як здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій, використовувати міждисциплінарні дослідження аналізу стану розвитку глобальних та локальних ринків туристичних послуг для розв'язання складних задач розвитку туристичного бізнесу; здатність систематизувати та синтезувати інформацію для врахування крос-культурних особливостей функціонування суб'єктів туристичного бізнесу; здатність планувати та здійснювати ресурсне забезпечення діяльності суб'єктів туристичного бізнесу; здатність розробляти антикризові програми корпорацій, ТНК у туристичній сфері, суб'єктів туристичного бізнесу; здатність визначати привабливість природних, культурно-історичних ресурсів території, оцінювати їх якісні й кількісні характеристики і параметри; здатність приймати оптимальні управлінські рішення і вміння застосовувати

інформаційні та digital-технології в побудові вектору розвитку туристичних підприємств, оцінювати ризики реалізації альтернативних стратегічних бізнес-напрямків.

Очікуваними програмними результатами навчання є вміння розробляти і приймати ефективні рішення з питань розвитку суб'єктів туристичного бізнесу, враховуючи цілі, ресурси, обмеження та ризики, забезпечувати їх реалізацію, аналізувати і порівнювати альтернативи, оцінювати ризики та імовірні наслідки їх впливу; розробляти, впроваджувати та застосовувати сучасні методи оцінювання ефективності впровадження інновацій в туристичного бізнесі; використовувати сучасні методики й техніки підготовки та проведення логістичних операцій для різних категорій туристів; оцінювати нові ринкові можливості, формулювати бізнес-ідеї та розробляти маркетингові заходи з за невизначених умов і вимог, що потребують застосування нових підходів, методів та інструментарію соціально-економічних досліджень; відшуковувати необхідні дані в науковій літературі, базах даних та інших джерелах, аналізувати та оцінювати ці дані, систематизувати й упорядковувати інформацію для вирішення комплексних задач професійної діяльності; досліджувати моделі розвитку міжнародних та національних туристичних корпорацій; здійснювати дослідження та/або провадити інноваційну діяльність з метою отримання нових знань та створення нових технологій та видів послуг (продукції) в сфері туристичного бізнесу та в ширших мультидисциплінарних контекстах; формулювати і перевіряти гіпотези, ідентифікувати наукові проблеми, обирати методики та аналітичний інструментарій їх дослідження, аналізувати результати, обґрунтовувати висновки.

ГЛАВА 1. НАУКА – ПРОДУКТИВНА СИЛА РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА.

- 1.1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності
- 1.2. Понятійний апарат, зміст та класифікація наук
- 1.3. Організація наукової діяльності в Україні

1.1. Предмет і сутність науки як сфери людської діяльності

Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ столітті визначено, що основними чинниками подальшого розвитку освіти є:

- єдність освіти і науки як умови модернізації освітньої системи;
- достатній обсяг фінансування науки та підтримка вітчизняних наукових шкіл;
- фундаменталізація освіти, інтенсифікація наукових досліджень у вищих навчальних закладах;
- формування змісту освіти на основі новітніх наукових і технологічних досягнень;
- інноваційна освітня діяльність у навчальних закладах усіх типів, рівні акредитації та форми власності;
- правовий захист освітніх інновацій та результати науково-педагогічної діяльності як інтелектуальної власності;
- залучення до наукової діяльності учнівської та студентської обдарованої молоді, педагогічних працівників;
- поглиблення співпраці і кооперації навчальних закладів і наукових установ, широке залучення вчених НАН України та галузевих академій до навчально-виховного процесу та дослідницької роботи в навчальних закладах;
- створення науково-інформаційного простору для дітей, молоді і всього активного населення, використання для цього можливостей нових комунікаційно-інформаційних засобів;
- запровадження цільових програм, що сприяють інтеграції освіти і науки;
- випереджальний розвиток педагогіки і психології, внесення цих наук до переліку пріоритетних напрямів розвитку науки в Україні.

Виникнення науки як сфери людської діяльності тісно пов'язано зі зростанням інтелектуального рівня розвитку людей. Ф. Енгельс писав, що спочатку праця, а потім разом з нею і мова стали двома найголовнішими стимулами, під впливом яких мозок мавпи поступово перетворився в людський. Праця як діяльність викликана спочатку боротьбою за виживання, а потім – прагненням до комфорту. Це лише одна з рушійних сил прогресу. З іншого боку, коли задоволені первинні потреби людини, прокидається друга рушійна сила – цікавість – до самого себе, співпрацівників, оточуючого середовища, до природи. Отже, виділяється дві сфери людського інтересу – матеріальна (прагнення до комфорту) і духовна (прагнення задовольнити свою цікавість).

До трудової діяльності відноситься виробнича діяльність людини, яка спрямована на отримання матеріального продукту. До духовної сфери діяльності відноситься мистецтво, сфера послуг і наука, які забезпечують інтелектуальне (духовне) багатство суспільства.

Поняття науки ґрунтується на її змісті та функціях у суспільстві. Сучасні науковці визначають, що наука – це соціально значуща сфера людської діяльності, функцією якої є вироблення й використання теоретично-систематизованих знань про дійсність. Наука є складовою частиною духовної культури людства. Як система знань вона охоплює не тільки фактичні дані про предмети оточуючого світу, людської думки та дії, а й певні форми та способи усвідомлення їх.

Отже, наука виступає як:

- специфічна форма суспільної свідомості, основою якої є система знань;
- процес пізнання закономірностей об'єктивного світу;
- певний вид суспільного розподілу праці;
- процес виробництва знань і їх використання.

Можна сказати, що наука склалася історично та являє собою струнку систему понять і категорій, пов'язаних між собою за допомогою суджень (міркувань) та умовиводів. Звісно, не всякі знання можна розглядати як наукові. Не є науковими ті знання, які людина отримує лише на основі простого спостереження. Вони важливі в житті людини, але не розкривають сутності явищ, взаємозв'язку між ними, які дозволили б пояснити принципи виникнення процесу, явища

та їх подальший розвиток. Метою науки і є пізнання законів природи і суспільства, відповідний вплив на природу й отримання корисних суспільству результатів.

Предметом науки є пов'язані між собою форми руху матерії або особливості їх відображення у свідомості людей. Саме матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань. Достовірність наукових знань визначається не лише логікою, а перш за все обов'язковою перевіркою їх на практиці, адже саме наука є основною формою пізнання та зведення в певну систему знань про навколишній світ і використання їх у практичній діяльності людей.

Свідомість – вища, характерна тільки для людини форма психічного відображення дійсності в системі мовних значень:

- носить соціально-історичний характер – відображення навколишньої дійсності здійснюється на основі досвіду, накопиченого людством;

- відображення світу у формі пізнання суттєвих зв'язків і відношень, яке здійснюється за допомогою понять та абстрактного мислення (у тварин є тільки наглядне дійове мислення);

- відображення носить цілеспрямований характер (спрямоване на досягнення певний цілей);

- відображення носить прогностичний характер (прогнозувати хід подій тощо);

- відображення носить творчий характер (здатне перетворювати дійсність);

- відображення базується на використанні, насамперед, мови;

- відображення також спрямоване на пізнання людиною самої себе (наявність у людини самосвідомості).

Необхідною складовою свідомості є знання. Поза знаннями немає свідомості. Усвідомити будь-який предмет означає включити його в систему своїх знань та віднести до певного класу предметів, явищ. Свідомість – це знання про зовнішній та внутрішній світ, про самого себе. Тобто, свідомість – це узагальнені знання про навколишню дійсність.

В свою чергу, знання визначаються як перевірений практикою результат пізнання дійсності, адекватне її відбиття у свідомості людини. Термін «знання» звичайно вживається в трьох основних випадках:

- як здатність, уміння, навички, що базуються на проінформованості, як що-небудь зробити, здійснити;
- як будь-яка пізнавально-значима (зокрема, адекватна) інформація;
- як особлива пізнавальна одиниця, гносеологічна форма відношення людини до дійсності, що існує поряд і у взаємозв'язку із практичним відношенням.

Вся наука, людські пізнання спрямовані на досягнення достовірних знань (істина), які відображають дійсність. Ці знання існують у вигляді законів науки, теоретичних положень, висновків, вчень, підтверджених практикою і існуючих об'єктивно, незалежно від праці та відкриття вчених. Але разом з тим наукові знання можуть бути відносні, абсолютні та апіорні:

- відносні знання відзначаються неповнотою відповідності образу і об'єкту;
- абсолютні знання – це повне, вичерпне відтворення узагальнених уявлень про об'єкт, що забезпечує абсолютну відповідність образу і об'єкту в певний період пізнання;
- апіорні знання – ті, що не ґрунтуються на досвіді, а передують йому і вказують шлях здобуття наукових знань.

Саме процес руху людської думки від незнання до знання називають пізнанням, в основі якого лежить відтворення у свідомості людини об'єктивної реальності. Це взаємодія суб'єкта й об'єкта, результатом якого є нове знання про світ, відображення об'єктивної дійсності в свідомості людини в процесі її практичної діяльності (виробничої, розумової, наукової).

Усвідомлення людиною незнання в будь-якій галузі буття викликає об'єктивну необхідність здобуття та трансформації нових знань про нескінченну загальну гармонію з природою. Рушійною силою пізнання є практика, вона дає науці фактичний матеріал, який потребує теоретичного осмислення та обґрунтування, що створює надійну основу розуміння сутності явищ об'єктивної дійсності. Шлях пізнання визначається від живого споглядання до абстрактного мислення і від останнього – до практики. Пізнання – це процес взаємодії об'єкта і суб'єкта, сутністю якого є перетворення предметного змісту у зміст мислення (отримання знань), а кінцевою метою – досягнення істини. Предметом теорії пізнання є знання в цілому, яке служить людству в його практичній діяльності. Умовою і

об'єктивною основою пізнання є суспільно-практична діяльність. Це є головною функцією наукової діяльності. Наукове пізнання – це дослідження, характерне своїми особливими цілями й завданнями, методами отримання і перевірки нових знань. Воно покликане прокладати шлях практиці, надавати теоретичні основи для вирішення практичних проблем. Ознаками наукового пізнання є наочність, об'єктивність, системність, істинність наукового знання, вихід за рамки буденного досвіду, вивчення об'єктів з метою практичного застосування отриманих знань.

Процес пізнання є відображенням об'єктивної дійсності в людській свідомості. Але об'єктивна реальність, природа, матерія, не тотожні об'єкту, предмету пізнання. Об'єкт – це лише частина об'єктивної реальності, лише той фрагмент, який включений в людську діяльність і пізнання. Об'єктивна реальність існує незалежно від людини, суб'єкту. Проте у якості об'єкта вона знаходиться в єдності, у взаємозв'язку з суб'єктом. Таким чином, об'єкт – це те, що виділено суб'єктом з об'єктивного взаємозв'язку природи і суспільства, це те, на що спрямована людська діяльність.

«Суб'єкт» у загальному розумінні – це той, хто діє, впливає на об'єкт. Людина не є суб'єктом сама по собі. Вона стає і усвідомлює себе суб'єктом тільки в процесі предметної діяльності і спілкування. Під суб'єктом потрібно розуміти людину як історичну істоту, індивідуальне втілення людського суспільства, як відбиток суспільної здатності до пізнання. Логічний склад мислення, система понять і категорій, форми і методи пізнання – все це формується і розвивається всередині суспільства, має суспільно-практичний характер.

Процес пізнання як взаємозв'язок і взаємодія суб'єкту і об'єкту має опосередкований характер. У якості посередників виступають засоби пізнання як матеріального характеру (знаряддя праці, прилади, інструменти, ЕОМ тощо), так і ідеального (поняття, категорії, художні образи, моральні норми, наукові теорії, концепції тощо).

Пізнання є складним процесом, що має певну структуру. Виділяють основні форми пізнання – чуттєву та раціональну, а також рівні пізнання – емпіричний і теоретичний.

Чуттєве пізнання є наслідком безпосереднього зв'язку людини з оточуючим середовищем і реалізується через елементи чуттєвого пізнання: відчуття, сприйняття, представлення та уявлення.

Відчуття – це відображення в мозку людини властивостей предметів чи явищ об'єктивного світу, які сприймаються його органами чуття.

Сприйняття – це відображення в мозку людини властивостей предметів чи явищ, які сприймаються його органами чуття в якийсь відрізок часу і формують первинний чуттєвий образ предмету, явища.

Представлення – це вторинний образ предмету, явища, які в даний момент часу не діють на чуттєві органи людини, але обов'язково діяли раніше.

Уявлення – це систематизація різних представлень в мозку людини, об'єднання їх у цілісну картину образів.

Рациональне пізнання – це опосередковане і узагальнене відображення в мозку людини суттєвих властивостей, причинних відносин і закономірних зв'язків між об'єктами та явищами. Воно сприяє усвідомленню сутності процесу, виявляє закономірності їх розвитку. Формою раціонального пізнання є абстрактне мислення, різні міркування людини, структурними елементами яких є поняття, судження, умовивід. На схемі структурно зображено процес пізнання.

Але акт пізнання – це завжди єдність чуттєвої і раціональної його форми. Чуттєве пізнання здійснює безпосередній зв'язок з об'єктом, раціональне – відображує загальні, істотні властивості предметів і явищ, які не доступні чуттєвому пізнанню. Своєрідною формою єдності чуттєвого і раціонального знання є інтуїція.

Розвиток пізнання відбувається на двох рівнях – емпіричному і теоретичному, що відповідає руху мислення від знання явищ до знання сутності. Явища – це окремі відношення предметів, їх зовнішнє буття. Сутність – основа відношень, зв'язків предмету, його внутрішній зміст. Емпіричне знання є відображення явищ, окремих відношень, безпосередніх зв'язків предмету. Одиниця емпіричного знання – факт. Теоретичне знання є відображенням сутності, на основі якої пояснюються різноманітні явища. Основним елементом теоретичного знання є теорія як форма логічного мислення, в якій найбільш повно реалізуються знання про предмет.

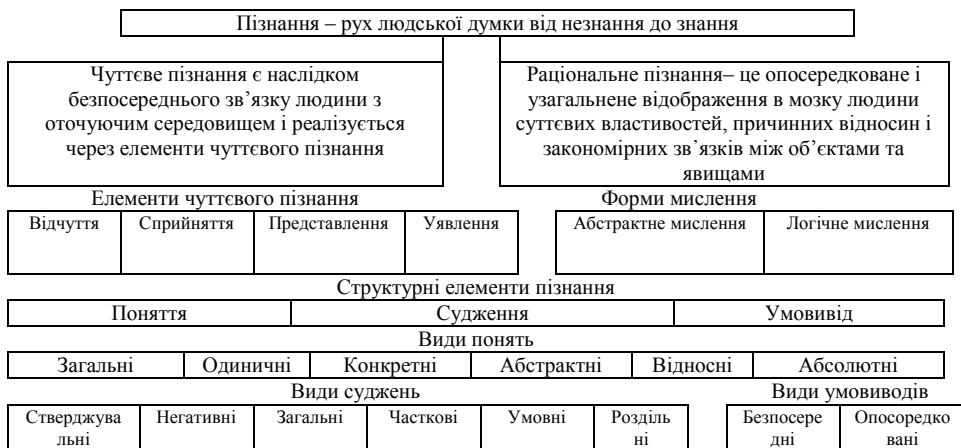

Рисунок 1. Структура процесу пізнання.

Істина, тобто абсолютні знання, у суто гносеологічному (пізнавальному) плані є відповідністю знання дійсності, адекватним відображенням об'єктивної реальності в свідомості людей. Сутність проблеми істини полягає у можливості отримання об'єктивної істини, тобто такого змісту нашого знання, який не залежить від людини та людства. Іншими словами, це питання про те, чи мають наші знання об'єктивний зміст. Розуміння мислення, пізнавальної діяльності як таких, що обумовлені практикою, дає можливість позитивної відповіді на це питання. Але істинне знання завжди є знанням певного суб'єкта – індивіда, соціальної групи, людства в цілому. Суб'єкт пізнання, його пізнавальні можливості обумовлені певним рівнем розвитку суспільства та його практики, обмежені рамками набутого досвіду людства на даний час. Потрібно лише пам'ятати, що істина є процесом, її не можна розуміти як готове знання, незмінне і дане раз і назавжди. Пошук істини як процес є елективним за змістом, але суб'єктивним за своєю формою. Разом з тим, світ є нескінченним, невичерпним, і неостаточним є і його пізнання. Тому будь-яке істинне знання буде уточнюватися, доповнюватися, поглиблюватися. Відносна сторона істини полягає саме в такій неповноті, неостаточності.

Отже, наукове пізнання має давати відповіді на запитання: Що? Скільки? Чому? Як? На запитання: Як зробити? відповідає методика. На запитання: Що саме зробити? – практика.

Відповіді на ці запитання зумовлюють безпосередні цілі науки – описування, пояснення і передбачення процесів та явищ об'єктивної дійсності, що становлять предмет її вивчення на основі законів, які вона відкриває, тобто у широкому значенні – теоретичне відтворення дійсності.

Наука, як специфічний вид діяльності, спрямована на отримання нових теоретичних і прикладних знань про закономірності розвитку природи, суспільства і мислення, характеризується такими основними ознаками:

- наявністю систематизованих знань (ідей, теорій, концепцій, законів, принципів, гіпотез, основних понять, фактів);
- наявністю наукової проблеми, об'єкта і предмета дослідження;
- практичною значущістю процесу, що вивчається.

Отже, виникнення науки як сфери людської діяльності, тісно пов'язане з природним процесом розподілу суспільної праці, зростанням інтелекту людей, прагненням їх до пізнання невідомого, всього суцього, що складає основу їх буття.

1.2. Понятійний апарат, зміст та класифікація наук

Процес пізнання виступає як діалектичний процес активного цілеспрямованого відтворення в системі ідеальних образів суті речей, явищ об'єктивного світу, включаючи людину і життя суспільства.

Первинним поняттям при формуванні будь-яких наукових знань є наукова ідея – форма відображення у мисленні нового розуміння об'єктивної реальності. Тому наукові ідеї є своєрідним якісним стрибком думки за межі вже раніше пізнаного. Вони виступають і як передумови створення теорій, і як елементи, що об'єднують окремі теорії у певну галузь знань. Ідея є основою творчого процесу, продуктом людської думки, формою відображення дійсності. Вона базується на наявних знаннях, виявляє раніше не помічені закономірності. Ідеї народжуються з практики, спостереження навколишнього світу і потреб життя. На схемі 2 відображено основні структурні елементи теорії пізнання.

Ідея – форма відображення у мисленні нового розуміння об’єктивної реальності

Гіпотеза – це наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів або причин, які зумовлюють даний наслідок

Закон – визначає внутрішній суттєвий стійкий взаємозв’язок явищ в природі і суспільстві, що зумовлює їх закономірний розвиток

Теорія – найбільш високої форми узагальнення і систематизації знань, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв’язки дійсності

Специфічні

Загальні

Універсальні

Структура теорії

	Факти	Категорії	Аксиоми	Постулати	Принципи
Поняття	Положення		Судження		Закони

Обсяг поняття

Зміст поняття

Рисунок 2. Основні структурні елементи теорії пізнання.

Матеріалізованим вираженням наукової ідеї є гіпотеза – це наукове припущення, висунуте для пояснення будь-яких явищ, процесів або причин, які зумовлюють даний наслідок. Гіпотеза як структурний елемент процесу пізнання є спробою на основі узагальнення вже наявних знань вийти за його межі, тобто сформулювати нові наукові положення, достовірність яких потрібно довести. Процес пізнання включає в себе гіпотезу як вихідний момент пошуку істини, допомагає суттєво економити час і сили, цілеспрямовано зібрати і згрупувати факти.

Гіпотези як і ідеї мають імовірнісний характер і проходять у своєму розвитку три стадії:

- накопичення фактичного матеріалу і висунення на його основі припущень;
- формулювання та обґрунтування гіпотези;
- перевірка отриманих результатів на їх практиці і на основі уточнення гіпотези.

Якщо отриманий практичний результат відповідає припущенням, то гіпотеза перетворюється на наукову теорію, тобто стає достовірним знанням. У практиці може сформулюватися декілька гіпотез з одного і того самого невідомого явища, бо будь-яке явище

багатогранне і пов'язане з іншими. Наявність різних гіпотез забезпечує той різнобічний аналіз, без якого неможливе суворе наукове узагальнення.

Процедури, за допомогою яких встановлюється істинність будь-якого твердження, називають доказами. Докази використовують як у науці, так і в практичній діяльності людей. Доказами гіпотез у досліджуваних об'єктах можуть бути цитати, запозичені в інших авторів, оприлюднені аксіоматизовані знання, сформовані теорії (наприклад: таблиця Менделєєва – у хімії, закон Бойля-Маріотта – у фізиці) тощо. У доказах застосовують два способи встановлення істини: безпосередній і опосередкований.

При безпосередньому способі істина встановлюється в процесі практичних дій – це може бути спостереження, демонстрація, вимірювання, розрахунок, облік тощо.

При опосередкованому способі, доказ є логічною процедурою встановлення істинності будь-якого твердження за допомогою інших тверджень, істинність яких уже доведена, у структурі доказів можуть бути такі елементи: теза, аргумент і демонстрація.

Теза – це систематизований виклад основних положень, думок, спостережень, в ній відсутні деталі, пояснення, ілюстрації тощо.

Аргумент – це підстава, доказ, які використовуються для обґрунтування, підтвердження чогось.

Демонстрація (ілюстрація) – це форма зв'язку між аргументами та тезою (макети, таблиці, схеми).

Внутрішній суттєвий стійкий взаємозв'язок явищ в природі і суспільстві, що зумовлює їх закономірний розвиток, визначає закон. Це філософська категорія, що відображає істотні, загальні, стійкі повторювані об'єктивні внутрішні зв'язки в природі, суспільстві і мисленні. Закон здійснюється через сукупність одиничних, випадкових, мінливих, неповторюваних відношень та функціонування речей. Закон фіксує спільність явищ. Винайдений через здогадку, він потребує логічного доведення і лише в такому разі він визнається наукою.

Для доведення закону наука використовує судження. Це форма мислення, яка шляхом порівняння кількох понять дозволяє стверджувати або заперечувати наявність в об'єктах дослідження певних властивостей, якостей. Інакше, це будь-яке висловлювання, думка про певний предмет чи явище. Його можна отримати при

безпосередньому спостереженні будь-якого факту, або опосередковано за допомогою умовиводу.

Умовивід – це розумова операція, в процесі якої з певної кількості заданих суджень виводиться інше судження, яке певним чином пов'язане з вихідним.

Одним із результатів наукової діяльності є формування теорій – найбільш високої форми узагальнення і систематизації знань, що дає цілісне уявлення про закономірності та суттєві зв'язки дійсності. Під теорією розуміється вчення про узагальнений практичний досвід, тобто теорія будується на результатах, отриманих на емпіричному рівні досліджень. Ці результати впорядковуються, вписуються у струнку систему, об'єднану загальною ідеєю, уточнюються на основі введених до теорії абстракцій, ідеалізацій, принципів, які дають можливість узагальнити і пізнати існуючі процеси і явища, проаналізувати вплив різних факторів і запропонувати використати їх у практичній роботі. Теорія виступає як форма синтетичного знання, в межах якого окремі поняття, гіпотези і закони втрачають колишню автономність і перетворюються на елементи цілісної системи наукових знань.

Наукові теорії, що ґрунтуються на пізнанні об'єктивних законів природи, дозволяють передбачити явища, які можуть виникнути в майбутньому як результат дії цих законів (наприклад: періодичний закон Д.І.Менделєєва передбачив не існуючі на той час елементи).

Структуру теорій формують факти, поняття і судження, положення, закони, аксіоми і постулати, принципи (схема 3).

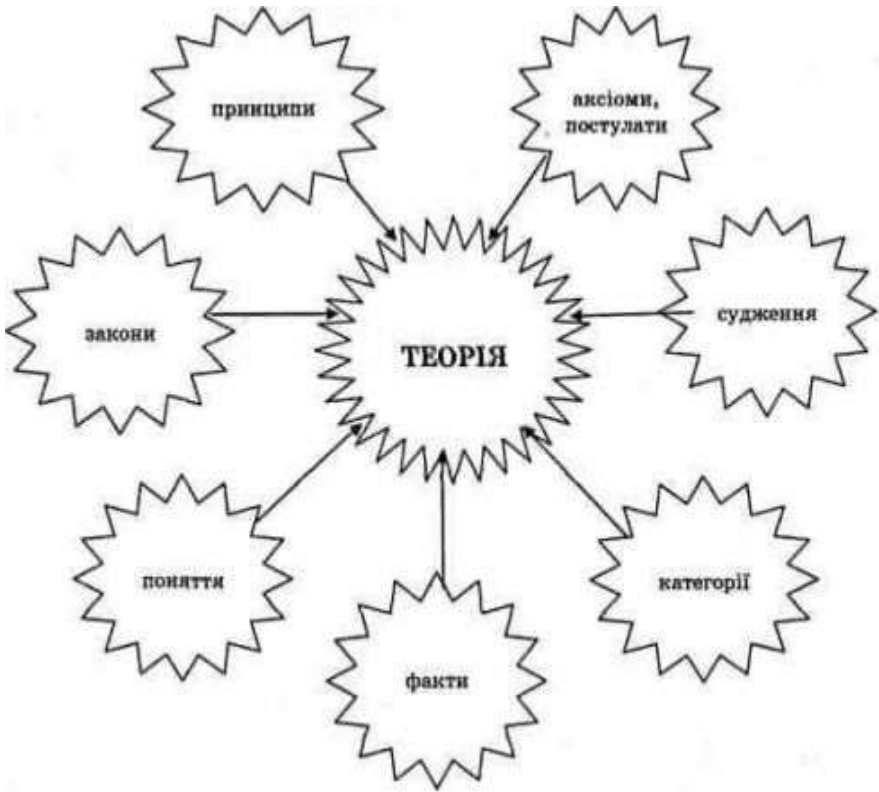

Рисунок 3. Структура формування теорії.

Первинною ланкою в процесі пізнання є накопичення наукових фактів – знань про об’єкт чи явище, аргументованість яких доведена, які стають складовою наукових знань лише після їх систематизації та узагальнення за допомогою понять, абстракцій, визначень.

Поняття є відображенням найбільш суттєвих і властивих предмету чи явищу ознак. Вони можуть бути загальними, частковими, збірними, абстрактними, конкретними, абсолютними і відносними.

Зміст поняття – це сукупність об’єднаних у ньому ознак та властивостей. Розкриття змісту поняття називається визначенням. У процесі розвитку наукових знань визначення можуть уточнюватись, доповнюватись у змісті новими ознаками. Визначенням, як правило,

завершується процес дослідження. Найбільш узагальнені й фундаментальні поняття називаються категоріями. Це форми логічного мислення, в яких розкриваються внутрішні суттєві сторони і відносини досліджуваного предмету. Найбільш загальні абстракції: поняття про форму і зміст явищу – у філософії; товарна вартість – у політекономії, послуга – в туризмі тощо.

Аксіома – це положення, яке сприймається без доказів у зв'язку з їх очевидністю.

Постулат – це твердження, яке сприймається в межах певної наукової теорії, як істина без доказовості і виступає в ролі аксіоми. Основою великих теоретичних узагальнень є принципи.

Принцип – це головне вихідне положення будь-якої наукової теорії, вчення, науки чи світогляду, виступає як перше і найабстрактніше визначення ідеї, як початкова форма систематизації знань. Під принципом в науковій теорії розуміють саме абстрактне визначення ідеї, що виникла в результаті суб'єктивного вимірювання і аналізу досвіду людей.

У процесі пізнання наукові працівники користуються певною методологією наукового пізнання, яка передбачає відповідні види наукової діяльності.

Науковою діяльністю вважається інтелектуальна творча праця, спрямована на здобуття і використання нових знань.

У практиці застосовують різні види наукової діяльності:

- науково-дослідницьку;
- науково-організаційну;
- науково-інформаційну;
- науково-педагогічну та інші.

Важливим завданням наукової діяльності є формування системи знань, які сприяють найраціональнішій організації виробничих відносин та використанню виробничих сил в інтересах усіх членів суспільства. Вона включає в себе виконання трьох соціальних функцій:

– пізнавальну – задоволення потреб людини у пізнанні законів природи і суспільства. З моменту свого виникнення наука веде боротьбу в галузях світогляду з теологією. Головними проблемами є: будова та виникнення Всесвіту, виникнення життя та розуму. Зі світоглядної точки зору наука як сума знань дає наукову картину

світу, як цілісну систему уявлень про світ, його властивості та закономірності розвитку.

- культурно-виховну – розвиток культури, гуманізація виховання та формування нової людини;

- практично-діючу – удосконалення виробництва і системи суспільних відносин, тобто безпосередньої виробничої сили матеріального виробництва. Методи і дані науки використовуються при розробці програм спеціально-економічного розвитку.

Отже, можна сказати, що поняття науки потрібно розглядати з трьох основних позицій. По-перше, з теоретичної, як систему знань, як форму суспільної свідомості; по-друге, як певний вид суспільного розподілу праці, як наукову діяльність, пов'язану з цілою системою відносин між ученими і науковими установами; по-третє, з позицій практичного застосування висновків науки, тобто її суспільної ролі. Саме матеріальні об'єкти природи визначають існування багатьох галузей знань, об'єднаних у три великі групи наук, які розрізняються за предметами та методами дослідження:

- природничі (фізика, хімія, біологія, географія, астрологія та ін.), науки, предметом яких є різні види матерії та форми їхнього руху, їх взаємозв'язки та закономірності;

- суспільні (економічні, філологічні, філософські, логічні, психологічні, історичні, педагогічні та ін.), науки, предметом яких є дослідження соціально-економічних, політичних та ідеологічних закономірностей розвитку суспільних відносин;

- технічні (радіотехніка, машинобудування, літакобудування), предметом яких є дослідження конкретних технічних характеристик і їх взаємозв'язки.

На межі між природничими, суспільними, технічними науками розвиваються нові суміжні галузі науки, як технічна кібернетика, ергономіка, біоніка, біофізика, технічна естетика та інші.

1.3. Організація наукової діяльності в Україні

Організацією науки в Україні займається Державний комітет у справах науки і технологій України, який визначає разом з науковими установами напрям розвитку наукових досліджень та використання їх у народному господарстві. Державний комітет подає плани розвитку

науки Уряду або Верховній Раді України на затвердження та забезпечення фінансування із державного бюджету або інших джерел.

Державна система організації і управління науковими дослідженнями в Україні дає можливість концентрувати та орієнтувати науку на виконання найбільш важливих завдань. Управління науковою діяльністю будується за територіально-галузевим принципом. Сьогодні науково-дослідну роботу ведуть:

- науково-дослідні та проектні установи й центри Академії наук України (НАН);

- науково-виробничі, науково-дослідні, проектні установи, системи галузевих академій;

- науково-дослідні, проектні установи і центри міністерств і відомств;

- науково-дослідні установи і кафедри вищих навчальних закладів;

- науково-виробничі, проектні установи і центри при промислових підприємствах, об'єднаннях;

- ієрархічну вершину цієї сукупності установ, центрів, підприємств завершує Державний комітет України з питань науки і технологій, який забезпечує єдину державну політику в галузі науки та її використання в практиці.

Вищим державним науковим центром є Національна академія наук України (НАН). Вона очолює і координує разом з Державним комітетом у справах науки та технологій України фундаментальні і прикладні дослідження в різних галузях науки. НАН є державною науковою установою, яка об'єднує всі напрями науки та підтримує міжнародні зв'язки з науковими центрами інших країн. Структура управління в НДІ показана на схемі 4.

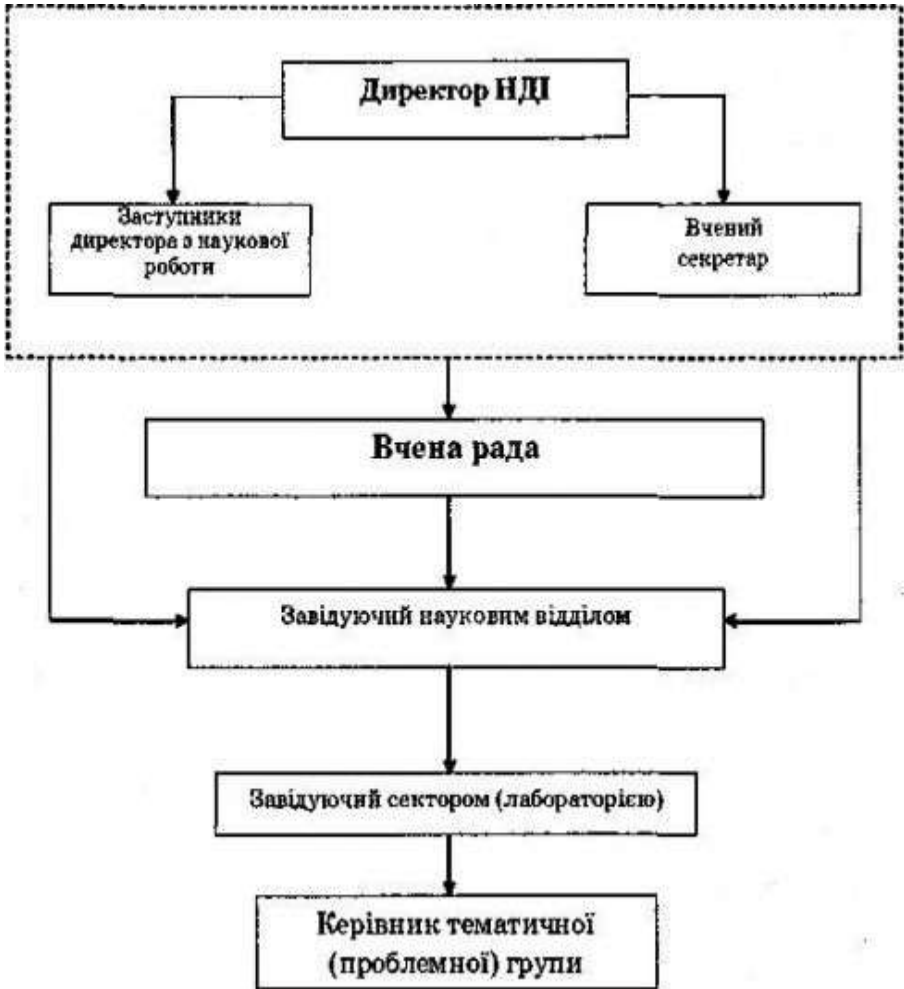

Рисунок 4. Структура організації управління НДІ.

При Національній академії наук України створена міжвідомча рада з координації фундаментальних досліджень очолює НАН України Президент, який обирається загальними зборами вчених. Вони ж обирають трьох віце-президентів, вченого секретаря, Президію і ревізійну комісію. НАН України має в своєму складі відділення з

відповідних галузей науки, зокрема, математики, інформатики, механіки, фізики і астрономії; наук про землю; хімії, загальної біології, економіки, історії, філософії, літератури, мови та мистецтва тощо.

До складу НАН входять наукові інститути з відповідних галузей, є територіальні відділення (Західне, Південне та ін.) і територіальні філіали. Відділення НАН об'єднують науково-дослідні інститути (НДІ), які очолюють розвиток науки у певній галузі знань. У них зосереджені провідні наукові сили.

Крім НАН в Україні функціонують галузеві академії, наприклад: Академія педагогічних наук України, Українська академія аграрних наук, у складі якої є НДІ з економіки; Академія медичних наук України, Академія правових наук України, Академія мистецтв України. В туризмі, згідно з Постановою Кабінету Міністрів №1132 від 17 серпня 2002 року та наказом Держтурадміністрації України №219 К від 23 жовтня 2002 року, в м. Києві створено Науковий центр розвитку туризму, функціонує науково-громадська організація - Академія туризму України та науковий центр з туризму при КУТЕП. Результати наукових досліджень в індустрії туризму публікуються в спеціальних журналах.

Видається науковий фаховий журнал «Наукові записки КУТЕП», спеціальні журнали «Отель», «Турбізнес», «Курортные ведомости», «Гостиничный бизнес», «Туризм в Україні», «Отдых» та «Міжнародний туризм» тощо.

У галузевих НДІ окремі підрозділи здійснюють наукові дослідження за темами профілю, переважно прикладного характеру, в яких має потребу галузь, до якої вони входять.

Науково-дослідну діяльність прикладного характеру на нижчих рівнях здійснюють в НДІ відділи, лабораторії, сектори, а також вищі навчальні заклади (університети, академії, інститути). Останні мають спеціальні підрозділи, які виконують науково-дослідні роботи за рахунок державних бюджетних і госпрозрахункових коштів. Проводять дослідження науково-педагогічні працівники із залученням студентів, а також молодих учених, здобувачів кандидатських і докторських дисертацій за науковою тематикою вищих навчальних закладів.

Науково-педагогічні працівники у вищих навчальних закладах можуть займати посади: асистент, викладач, старший викладач, доцент, професор, зав. кафедрою. Співробітникам НДІ присвоюються

звання молодшого наукового співробітника, наукового співробітника, старшого наукового співробітника, провідного наукового співробітника, головного наукового співробітника, зав. науковим відділом, зав. лабораторією. Найвидатніші вчені обираються зборами НАН України, галузевими і громадськими академіями – членами-кореспондентами і дійсними членами-академіками.

Для підготовки наукових кадрів в Україні діє аспірантура, докторантура, а також самостійна робота спеціалістів по написанню дисертації без відриву від виробництва (здобувачі).

Отже, суб'єктами наукової діяльності є: науковці, вчені та науково-педагогічні працівники, а також наукові установи, наукові організації, вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації, громадські організації у сфері наукової та науково-технічної діяльності.

Тих, хто постійно займається науковою діяльністю, називають дослідниками, науковцями, науковими працівниками, вченими.

Науковий працівник – це вчений, який за основним місцем роботи та відповідно до трудового договору професійно займається науковою, науково-технічною, науково-організаційною або науково-педагогічною діяльністю та має відповідну кваліфікацію, незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації.

Література:

1. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів. – К: Вища школа, 2007. – 271 с.
2. Доброхот М.Л. Сучасне і майбутнє української науки // Текст промови на III Всесвітньому форумі українців 18-20 серпня 2001 р., м. Київ// Освіта і управління, – т. 4 №3-4-2001. – С 7-13.
3. Закон України «Про вищу освіту» /Науково-практичний коментар під ред. Міністра освіти і науки України Кременя В.Г. – К. – 2002. – 322 с.
4. Методологія наукових досліджень [Текст] : навч. посібн. / В. П. Волков, М. А. Подригало, О. П. Кравченко та ін.; Харк. нац. автомоб.-дорож. ун-т та ін. – Луганськ : СЛУ, 2012. – 351 с.

5. Шейко В.М., Кушнарєнко П.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності // Підручник. Київ: «Знання - Прес», – 2002. – 293 с.

Контрольні питання:

1. Виникнення та еволюція науки.
2. Теоретичні та методологічні принципи науки
3. Виокремити особливості наукового пізнання.
4. Структура процесу пізнання.
5. Структура організації наукової діяльності в Україні.

ГЛАВА 2. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ – ШЛЯХ ДО РОЗВ’ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМ МЕТОДИКИ

- 2.1. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення
- 2.2. Вибір теми та реалізація наукового дослідження
- 2.3. Науково-дослідницька діяльність студентів

2.1. Процес наукового дослідження, його характеристика та етапи проведення

Процес пізнання включає в себе накопичення фактів. Без систематизації та узагальнення, без логічного осмислювання фактів не може існувати ніяка наука. Хоча факти потрібні вченому, як повітря, але окремо взяті вони ще не наука. Факти стають складовою частиною наукових знань, якщо вони виступають у систематизованому узагальненому вигляді.

Будь-яке наукове вивчення, від творчого задуму до закінченої наукової праці, здійснюється індивідуально. Спираючись на загальні та часткові методи дослідження, вчений отримує відповідь на те, з чого потрібно розпочинати дослідження, як узагальнити факти і яким шляхом іти до висновків. При цьому закономірним є дотримання таких рекомендацій:

- нічого не сприймати за істину, що не є достовірним і аксіоматичним;
- складні питання розділяти на стільки частин, скільки потрібно для вирішення проблеми;
- починати дослідження з найпростіших і найзручніших для пізнання речей до складних і важких;
- зупинятись на всіх подробицях, на все звертати увагу, щоб бути впевненим, що нічого не випущено.

Формою здійснення розвитку науки є наукове дослідження - тобто цілеспрямоване вивчення за допомогою наукових методів явищ і процесів, аналіз впливу на них різних факторів, а також вивчення взаємодії між явищами з метою отримання переконливо доведених і корисних для науки і практики рішень. Воно характеризується об’єктивністю, відтворюваністю, доказовістю і точністю.

Метою наукового дослідження є всебічне, об’єктивне і ґрунтовне вивчення явищ, процесів, їх характеристик, зв’язків на

підставі розроблених у науці принципів і методів пізнання, а також отримання корисних для діяльності людини результатів, упровадження їх у виробництво для підвищення його ефективності. При науковому дослідженні важливо враховувати все, концентруючи увагу на основних, ключових питаннях теми. Не можна не враховувати побічні факти, які на перший погляд здаються малозначимими.

Науково вивчати – це не тільки дивитись, але й бачити, помічати окремі частковості, велике в малому, не відхиляючись від головної теми дослідження. Результати наукових досліджень тим кращі, чим вищий науковий рівень висновків, узагальнень, чим вища їх достовірність та ефективність.

За цільовим призначенням до потреб практики наукові дослідження прийнято поділяти на:

- фундаментальні (теоретичні);
- прикладні.

Фундаментальні (теоретичні) наукові дослідження означають: основні, головні. І наукова теоретична та експериментальна діяльність спрямована на пізнання законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи, суспільства, людини. Розвиток природознавства та сучасної техніки значною мірою залежить від прогресу в галузях фундаментальних наук - математики і теоретичної фізики. Об'єднання наукових зусиль цих галузей знань не раз приводило до формування глибоких концепцій, важливість яких далеко виходить за межі чисто теоретичних інтересів.

Прикладні наукові дослідження – наукова і науково-технічна діяльність, спрямована на використання результатів фундаментальних досліджень для різних практичних завдань, на основі яких розробляється нове обладнання, нові машини, способи організації виробництва, технологічні процеси та ін., з метою отримання безпосереднього економічного ефекту в конкретних галузях економіки. Прикладні дослідження піддаються плануванню, а фундаментальні результати планувати складно. Крім того, прикладні розробки можуть бути впроваджені в промисловість і приносити економічний ефект. Фундаментальні результати безпосереднього прибутку не несуть, а їх використання може тривати десятиліттями.

При проведенні наукових досліджень відрізняють поняття «об'єкт» і «предмет» пізнання і дослідження.

Об'єктом дослідження прийнято називати те, на що спрямована пізнавальна діяльність дослідника. Це процес або явище, яке породжує проблемну ситуацію і обране для дослідження.

Предметом дослідження є досліджувані з певною метою властивості, характерні для наукового пізнання, це визначення певного «ракурсу» дослідження як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта. Під предметом дослідження розуміється те, що знаходиться в межах об'єкта і завжди співпадає з темою дослідження. Один і той же об'єкт може бути предметом різних досліджень і навіть наукових напрямів. Об'єкт і предмет дослідження, як категорії наукового процесу, співвідносяться між собою як загальне і часткове.

Об'єктом наукового дослідження є навколишній матеріальний світ та форми його відображення у людській свідомості людей, які існують незалежно від нашої свідомості, відбираються відповідно до мети дослідження.

Залежно від ступеня складності є прості і складні об'єкти дослідження, відмінність між ними визначається кількістю елементів та видом зв'язку між ними. Наприклад, простим об'єктом дослідження в педагогіці є рівень інформаційного забезпечення навчання, складним – ефективність процесу навчання.

У першому випадку досліджується забезпечення навчальною літературою, згідно переліку дисциплін навчального плану, в другому – визначається вплив численних факторів на кінцевий результат навчання (якість викладання, технології навчання, рівень навченості та навчальності студентів тощо).

Правильний вибір об'єкту вивчення навколишнього матеріального світу відповідно до мети дослідження сприяє обґрунтованості результатів дослідження.

Завдання дослідника полягає у визначенні факторів, які впливають на об'єкт дослідження, відборі і зосередженні уваги на найсуттєвіших з них. Критеріями відбору є мета дослідження та кількісний рівень накопичених фактів у цьому напрямі. Відбір найсуттєвіших факторів, які впливають на об'єкт дослідження, має велике практичне значення, оскільки впливає на ступінь достовірності результатів дослідження. Якщо будь-який суттєвий фактор не враховано, то висновки, здобуті в результаті дослідження, можуть бути помилковими, неповними або зовсім хибними. Виявлення

суттєвих факторів простіше, якщо дослідження ґрунтуються на добре опрацьованій теорії. Якщо теорія не дає відповіді на поставлені запитання, то використовують гіпотези, наукові ідеї, сформовані в процесі попереднього вивчення об'єкта дослідження.

Отже, чим повніше враховано вплив середовища на об'єкт дослідження, тим точнішими будуть результати наукового дослідження. Середовище – це те, що впливає на об'єкт дослідження.

Відібравши об'єкт, визначивши предмет і фактори, які впливають на причинно-наслідкові результати стану об'єкта, визначають його параметри, тобто повноту вивчення відповідно до поставленої мети.

Наукове дослідження повинно розглядатись у неперервному розвитку, ґрунтуватись на зв'язку теорії з практикою.

Важливу роль у науковому дослідженні відіграють пізнавальні завдання емпіричного і теоретичного напрямку.

Емпіричні завдання вирішуються за допомогою спостереження, експерименту, вимірювання, описування.

Теоретичні завдання спрямовані на вивчення і виявлення причин, зв'язків, залежностей, які дозволяють встановити поведінку об'єкта, визначити і вивчити його структуру, характеристику на основі розроблених у науці принципів і методів пізнання.

Тут переважає використання аксіоматичних методів, системних, структурно-функціонального аналізу, математичного моделювання.

У результаті отриманих знань формують закони, розробляють теорію, перевіряють факти тощо. Теоретичні пізнавальні завдання формують таким чином, щоб можна було їх перевірити емпірично.

У вирішенні емпіричних і особливо теоретичних завдань наукового дослідження важливе місце належить Логічному методу пізнання, який дозволяє на основі умовиводів пояснити явища і процеси, викликати різні пропозиції та ідеї, встановлювати шляхи їх вирішення. Він будується на отриманих фактах і результатах емпіричних досліджень.

Систематизовані наукові знання класифікують за різними ознаками:

а) за видом зв'язку з суспільним виробництвом (поліпшення організації праці, створення машин, конструкцій, теоретичні гуманітарні роботи тощо);

б) за ступенем важливості для народного господарства (роботи, що виконуються на замовлення міністерств, відомств);

в) за джерелами фінансування (держбюджетні, госпдоговірні);

г) за терміном розробки (довготермінові, короткотермінові).

Традиційна модель наукового пізнання передбачає рух по ланцюжку: встановлення емпіричних фактів – первинне емпіричне узагальнення – виявлення відхилень фактів від правил – винахід теоретичної гіпотези з новою аргументацією – логічний висновок (дедукція) з гіпотези всіх фактів спостереження, що є перевіркою на її істинність.

Отже, процес наукового дослідження достатньо тривалий і складний. Він починається з виникнення ідеї, а завершується доведенням правильності гіпотези і суджень.

2.2. Етапи реалізації наукового дослідження

Вибір теми наукового дослідження є одним з відповідальних етапів. Тема, яку обирає для дослідження студент, повинна бути пов'язана з основними напрямками розвитку галузі (туристсько-готельної індустрії, міжнародного туризму) та науковими дослідженнями, які проводяться у вузі.

Під науковим напрямком розуміють сферу наукових досліджень наукового колективу вищого навчального закладу, який упродовж відповідного часу розв'язує ту чи іншу проблему. Науковий напрямок поділяється на окремі наукові проблеми. Їх розв'язують декілька наукових колективів протягом двох або більше років.

Кожна наукова проблема складається з ряду тем. Тема – це наукове завдання, яке охоплює певну галузь наукового дослідження. Вона базується на численних наукових питаннях. Під науковими питаннями розуміють дрібніші наукові завдання, які належать до конкретної галузі наукового дослідження. Дослідження з окремих тем можуть бути індивідуальними або проводитись групою наукових працівників протягом одного або ряду років.

У кожній темі виділяються наукові питання, які вирішуються одним або кількома дослідниками. Наприклад: головною науковою

проблемою в Київському університеті туризму, економіки і права є «Туризм як суспільний феномен: проблеми теорії (туризмологія) і практики», а факультетські теми такі:

- «Глобалізація світової економіки і проблеми розвитку міжнародного туризму»;
- «Підвищення ефективності розвитку галузі туристсько-готельної індустрії»;
- «Правове забезпечення туризму в Україні».

Вибір тієї чи іншої теми для індивідуального чи колективного дослідження здійснюється студентами самостійно за затвердженою тематикою кафедри на підставі таких критеріїв: актуальність теми, новизна теми, перспективність, відповідність профілю навчання студентів, здійснення розробки студентами теми в умовах університету, ступінь відповідності теми, вибраної студентами, тематичній спрямованості наукової роботи кафедр.

Під актуальністю теми розуміють її народногосподарську цінність, тобто необхідність і невідкладність її вирішення для потреб розвитку народного господарства.

Важливою вимогою до вибору теми дослідження є її перспективність або стабільність: дослідник має усвідомлювати тенденції розвитку явищ і процесів, які він збирається досліджувати. Вимоги перспективності визначають параметри для вибору об'єкту обстеження, добору відповідних методів дослідження, а також характеристики умов, для яких буде здійснюватися впровадження результатів наукової роботи. Для оцінки перспективності тем застосовують два методи: математичний і експертних оцінок. Професор А. Дудченко пропонує використовувати в прикладних темах показник перспективності Кп, в основу якого покладені економічні показники ефективності:

$K_p = E_{заг.}/Зд(1-P_p)$, де:

$E_{заг}$ – загальний очікуваний економічний ефект (грн.);

P – вірогідність ризику; встановлюється на основі наукового прогнозу;

$З$ – загальні витрати на наукове дослідження (грн.).

Чим вищий Кп, тим перспективніша тема, яка планується для опрацювання.

При застосуванні методу експертних оцінок використовують бальну шкалу оцінювання теми за певними критеріями

перспективності групою експертів. Тема, яка набере найбільше балів, вважається перспективною.

Вибрана студентом тема мусить відповідати профілю навчання та арсеналу методів, які фахівець після закінчення вузу буде мати змогу кваліфіковано використовувати в практичній діяльності. Але це не означає, що в процесі дослідження тема не може виходити за межі основної спеціальної дисципліни. Навпаки, при виборі теми студент може накреслити проведення досліджень питань і з суміжних дисциплін. Відповідність обраної теми за профілем навчання студента диктується найчастіше необхідністю використання основних результатів дослідження при написанні курсових і дипломних робіт, звіту про практику, при виступах на семінарах, конференціях тощо.

При виборі теми дослідження необхідно також урахувати можливості її розробки безпосередньо у навчальному закладі. Насамперед маєтись на увазі той час, який студент зможе виділити на розробку тієї чи іншої теми з урахуванням усього навчального процесу. Окрім цього, повинні бути враховані всі можливості розробки теми з точки зору витрат матеріальних і фінансових ресурсів. Досвід свідчить, що велику роль при виборі теми студентом відіграє ступінь її відповідності тематичній спрямованості науково-дослідної роботи відповідної кафедри. Наприклад, тема розробляється студентом під керівництвом викладача, наукового керівника, отже він зможе отримати кваліфіковану допомогу лише тоді, коли цей викладач протягом якогось часу виконував дослідження з цього напрямку.

Окрім цього, при збігу кола наукових інтересів кафедри, викладача - керівника наукового дослідження і студента значно підвищується інтерес до дослідження з боку студента, прискорюється процес пошуку методів роботи і впровадження результатів НДД. Слід мати на увазі й те, що вибору теми має передувати ретельне ознайомлення студента з відповідними вітчизняними і зарубіжними літературними джерелами своєї та суміжної спеціальності.

На другому етапі студент, згідно з обраною темою, самостійно добирає відповідні літературні джерела (книги, брошури, статті), офіційні документи, відомчі матеріали з теми та опрацьовує їх.

Дані про літературне джерело заносяться на бібліотечні картки та перфокарти. На кожне літературне джерело заповнюється окрема картка.

Отже, формується картотека літературних джерел з теми дослідження. Картки бажано згрупувати до відповідних питань, що розглядаються в науковій роботі.

Третій етап – уточнення проблеми (теми) і складання змісту науково-дослідної роботи. При складанні змісту роботи перш за все необхідно зробити обґрунтування теми, визначити її актуальність, новизну, поставити мету, розробити завдання тощо.

Мета дослідження – це те, що в найзагальнішому вигляді потрібно досягти в кінцевому результаті дослідження. Формулювання мети зазвичай починається словами: «розробити методику (модель, критерії, вимоги, основи, тощо)», «обґрунтувати...», «виявити...», «розкрити особливості...», виявити можливості використання...» тощо.

Четвертий етап – формулювання гіпотези, наукового передбачення, припущення, висунутого для пояснення будь-яких явищ, процесів, причин, які зумовили даний наслідок. Гіпотеза є компасом, який визначає напрям діяльності дослідження. Вдало сформульована гіпотеза передбачає невизначеність результату дослідження і спрямовує дослідження на доведення реальності існування передбачуваного припущення.

П'ятий етап. Сформульована мета й гіпотеза дослідження логічно визначають завдання, які потрібно вирішувати в процесі роботи. Найчастіше всього вони звучать так: 1) вивчити; 2) виявити; 3) розробити тощо. Бажано, щоб відповіддю на поставлені завдання був зміст відповідних розділів роботи.

Шостим етапом є визначення методології дослідження. У науково-дослідній роботі застосовуються переважно методи спостереження в його різноманітних формах, аналіз і узагальнення власного практичного досвіду і досвіду інших працівників, проводиться науковий експеримент, аналіз результатів роботи підприємств, установ, різноманітні спеціальні дослідницькі методи, а також методи математичної статистики, моделювання, тощо.

Сьомий етап – робота з систематизації накопиченого матеріалу відповідно до плану роботи, проведення аналізу наукових праць, практичного досвіду, узагальнення тощо.

Восьмий етап. На цьому етапі зібрані при експериментальному дослідженні матеріали обробляють статистично. На основі отриманих матеріалів про окремі явища, що вивчаються, визначають дані, які характеризують досліджуваний комплекс в цілому.

Зведення результатів дослідження не слід плутати з підведенням підсумків, тобто підсумовуванням даних, накопичених в ході дослідження. Після зведення результатів дослідження може виянитись, що отримані дані недостатньо достовірні, виникає необхідність у додатковому збиранні матеріалів. Проводиться додаткова серія спостережень і експериментів. При цьому потрібно мати на увазі, що додаткові спостереження і експерименти повинні проводитися в тих же умовах, що й основні. Зведені результати дослідження підлягають вивченню та аналізу. Головне завдання аналізу отриманих даних полягає у їх порівнянні зі сформульованою гіпотезою та уточненням її.

Дев'ятий етап – складання розширеного плану науково-дослідної роботи, відповідно до змісту напрацьованого матеріалу.

Десятий етап – літературне оформлення результатів дослідження. Всі матеріали дослідження систематизують і готують до узагальнення та літературного оформлення, формулюються загальні висновки до науково-дослідної роботи. При оформленні роботи слід керуватись вимогами ВАК.

Впровадження завершених наукових досліджень – заключний (одинадцятий) етап НДР. Результати наукового дослідження значною мірою визначаються ступенем їх реалізації у виробництво, тобто впровадженням результатів у практику. Впровадження результатів дослідження у практику – це початок застосування результатів дослідження у реальних практичних умовах в освіті, на виробництві тощо. Останнім етапом наукового дослідження є впровадження його результатів та визначення на цій основі їх ефективності. Основними результатами наукових досліджень є такі:

- підтвердження теоретичних закономірностей результатами експерименту;
- розробка нових методів та методик, які використовувались в дослідженні;
- застосування розроблених методів, методик, алгоритмів та інших в процесі обміну, контролю, аналізу, оцінки, організації управління галуззю, підприємством тощо;
- застосування результатів досліджень в навчальному процесі.

Наука є найефективнішою сферою капіталовкладень. У світовій практиці відомо, що прибуток від капіталовкладень в науку є набагато більшим, ніж прибуток у інших областях економіки. За

даними закордонних спеціалістів, на один долар витрат на науку прибуток на рік становить 4-7 доларів і більше. В Україні на 1 грн. затрат на науку прибуток досягає 3-8 грн. Проте про ефективність наукових досліджень можна судити лише після успішного їх впровадження у виробництво, коли вони починають давати віддачу для національної економіки. Тут велику роль відіграє фактор часу. Найкращий термін – до 3 років. Для більшості наукових досліджень ймовірність отримання економічного ефекту перевищує 80 %. Результатом наукового дослідження (науково-дослідної роботи, НДР) є досягнення наукового, науково-технічного, економічного, фінансово-економічного, соціального та екологічного ефектів.

Таким чином, впровадження розрізняють за двома ознаками:

- формою матеріального втілення (навчальні посібники, програми, методичні рекомендації, державні стандарти тощо);
- робочою функцією упорядкованих результатів (організація і управління навчальним, виробничим процесом, оптимізація, зміни в технології та процесі виробництва).

Оцінювання результатів дослідження. Якщо основною характеристикою фундаментальних досліджень є їх теоретична актуальність, новизна, концептуальність, доказовість, перспективність і можливість запровадження результатів у практику, то при розгляді прикладних досліджень слід оцінювати в першу чергу їх практичну актуальність і значимість, можливість запровадження в практику, ефективність результатів. Для наукових розробок тут цінною є новизна, актуальність та ефективність.

Економічна ефективність характеризується вираженими у вартісних вимірах показниками економії живої та уречевлюваної праці в суспільному виробництві, сфері послуг, які отримано від використання результатів НДД та порівняння їх з витратами на проведення дослідження.

Науково-технічна ефективність характеризує приріст нових наукових знань, призначених для подальшого розвитку науки і техніки.

Соціальна ефективність виявляється в підвищенні життєвого рівня людей, розвитку охорони здоров'я, культури, науки і освіти, поліпшенні екологічних умов тощо.

Названі види ефективності науково-дослідних робіт взаємопов'язані і впливають один на одного.

Визначення економічної ефективності НДД в умовах виробництва є одним з найважливіших і найскладніших завдань. Вона передбачає вивчення ефективності впровадження нових технологічних процесів, удосконалення системи управління тощо. При цьому співставляються витрати на проведення наукового дослідження та на його впровадження з отриманим економічним ефектом. Економічні витрати за довгостроковими комплексними науковими дослідницькими програмами визначаються на основі розрахунку інтегрального показника за строк здійснення програми і наступного ефективного використання її результатів.

Отже, економічна ефективність наукових досліджень в залежності від галузі та проблеми, яка розглядається, насамперед визначається на стадії техніко-економічного обґрунтування теми досліджень, уточнюється за кінцевими результатом виконаної роботи і співставляється з отриманим результатом практичного впровадження. До основних результатів наукових досліджень належать:

- монографії;
- наукові статті;
- наукові реферати;
- звіти про науково-дослідну та дослідно-конструкторську роботу;

семінарах, симпозіумах;

- авторські свідоцтва, патенти;
- курсові (дипломні, магістерські) роботи;
- дисертаційні роботи;
- депоновані рукописи;
- аналітичні огляди;
- алгоритми і програми;
- підручники, навчальні посібники тощо.

Основними вимогами до наукових результатів є:

- актуальність на даний період розвитку науки і практики;
- новизна: вперше отримані, розроблені;
- практичне значення, використання в професійній роботі фахівця;
- достовірність;
- коректність використання математичних моделей, формул;
- точність виконання розрахунків;

- повторюваність у процесі експерименту;
- однозначність формулювань.

Отже, практично в будь-якій науково-дослідній роботі поряд з вибором і обґрунтуванням теми дослідження, виконанням дослідження важливими є етапи впровадження його в практику роботи тієї чи іншої системи та оцінка ефективності (рис. 8).

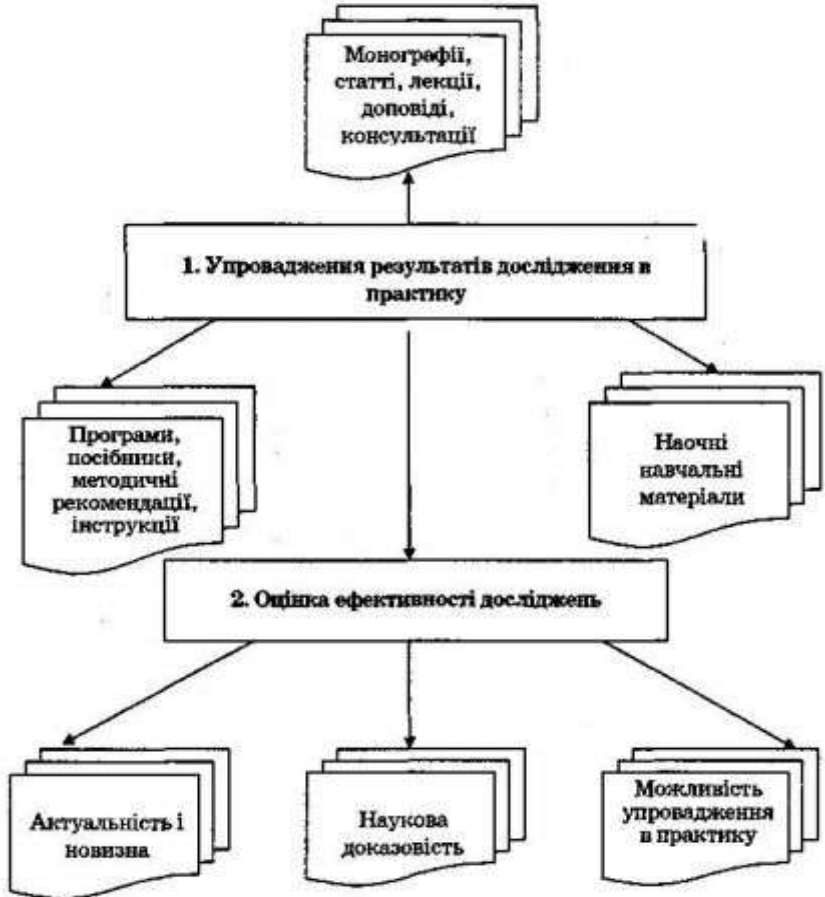

Рисунок 5. Результати практичної реалізації наукових досліджень.

Як би ретельно не проводились НДР у науково-дослідних організаціях, вони є можуть враховувати всі фактори, які діють в умовах виробництва. Тому впровадження у виробництво на першій стадії потребує додаткової перевірки результатів дослідження у виробничих умовах. Після дослідно-виробничого випробування розроблені нові матеріали, конструкції, технології, методики впроваджують у серійне виробництво чи реальний процес як елементи нового технічного, економічного або навчального процесу. Впровадження результатів НДР фінансують організації, які його здійснюють.

Критеріями ефективності наукових досліджень є такі:

- наукова значущість виконаної роботи;
- обсяг наукової продукції, який вимірюється загальною або середньою кількістю публікацій, які припадають на одного наукового співробітника, виконаних і захищених дисертацій тощо;
- економія суспільних витрат.

Критеріями ефективності наукової праці наукових працівників є такі: сумарна кількість друкованих публікацій, кількість монографій, підручників, навчальних посібників; показник продуктивності праці в тис. грн.; новизна розробок, кількість авторських свідоцтв та патентів тощо. За такими критеріями роботу науковців можна нормувати, тобто їх працю, ефективність роботи, заробітну плату. Однак, точне оцінювання ефективності наукових досліджень є справою дуже важкою, особливо щодо кількісних оцінок. Адже будь-яку НДР треба розглядати з різних точок зору, оцінюючи їх науково-пізнавальну, соціальну, техніко-економічну, педагогічну та виховну значимість.

2.3. Науково-дослідницька діяльність студентів

Навчальний заклад повинен готувати спеціаліста-дослідника, який намагається поширювати та досліджувати нові методи роботи, який має формувати нові ідеї і здатний реалізувати їх на практиці. Майбутній фахівець повинен розвинути навички самостійної творчої наукової роботи, сформував коло своїх наукових інтересів, оволодіти нормами та науково-методичними принципами експериментальної та дослідної діяльності.

У ході проведення науково-дослідницької роботи у студентів розвивається творче мислення, виховується потреба застосовувати теоретичні знання у практичній діяльності. Діяльність з виконання дослідження сприяє формуванню свідомої особистої причетності до суспільно значущих справ. Науково-дослідницька діяльність студентів є одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки і виховання спеціалістів з вищою освітою, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення науково-технічного прогресу.

Оскільки головним завданням вищих навчальних закладів є підготовка спеціалістів для народного господарства, то найважливішим (і характерним для вищої школи) питанням здійснення НДД було і залишається питання про її вплив на навчальний процес. У цьому полягає основна особливість організації науки у вищій школі. Досвід свідчить, що розвиток наукових досліджень безпосередньо впливає на якість навчального процесу, оскільки вони змінюють не лише вимоги до рівня знань студентів, а й сам процес навчання і його структуру у вищій школі, підвищуючи ступінь підготовленості майбутніх спеціалістів, їхній творчий практичний кругозір.

Науково-дослідницька робота студентів в позааудиторний час є одним із найважливіших засобів формування висококваліфікованих фахівців. Нею передбачається:

- участь у роботі наукових гуртків, проблемних груп, творчих секцій тощо;
- участь у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт, проведенні досліджень у межах творчої співпраці з установами та підприємствами міста;
- написання статей, доповідей, інших публікацій.

У вищих навчальних закладах часто отримують розвиток наукові дослідження на стику наук (наприклад, економіки і менеджменту, бухгалтерського обліку та економіки, маркетингу і менеджменту, туризму і готельного господарства). Це дає певну перевагу науковим дослідженням, оскільки при всій складності і різноманітності сучасного світу багатоплановість і комплексність відіграють все вагомішу роль.

Організовує наукову роботу студентів випускаюча профільююча кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової

роботи зі студентами. Для керівництва науковими дослідженнями вона призначає наукового керівника (одного на 6-7 студентів).

Науково-дослідницька діяльність студентів включає в себе два взаємопов'язані напрями:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;

- наукові дослідження, що здійснюються студенти під керівництвом професорів і викладачів за загально-кафедральною, загально-факультетською чи вузівською науковою проблемою.

Метою організації науково-дослідної діяльності студентів є:

- надання максимальної можливості для розвитку особистості і професійних якостей, творчої індивідуальності майбутнього фахівця;

- розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності;

- формування потреби безперервного самостійного поповнення знань;

- здобуття глибокої системи знань як ознаки міцності.

Зміст і структура науково-дослідницької діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

Поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;

- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;

- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;

- прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи;

- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі;

- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця;

– створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у вузі резерву вчених, дослідників, викладачів.

Організаційна структура науково-дослідницької діяльності у вищому навчальному закладі може бути представлена в такому вигляді:

- проректор з наукової роботи;
- рада науково-дослідницької діяльності студентів інституту (університету) (РНДС);
- рада студентського науково-творчого товариства факультетів;
- студентські науково-творчі товариства кафедр.

Наукове керівництво студентським науково-творчим товариством здійснюється науковим керівником, який обирається Вченою радою вищого навчального закладу. Голова і члени ради призначаються наказами по інституту, факультету.

Науково-дослідницька діяльність студентів вищого навчального закладу здійснюється за основними напрямками:

- науково-дослідна робота, що є складовою навчального процесу і обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики на замовлення підприємств тощо);
- науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом. Нею передбачається:
 - участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів;
 - робота в студентських інформаційно-аналітичних, юридичних консультаціях, туристських фірмах, перекладацьких бюро тощо;
 - рекламна, лекторська діяльність;
 - написання тез наукових доповідей, публікацій тощо.

Студенти у курсових роботах із загальнотеоретичних та спеціальних дисциплін використовують елементи наукових досліджень у формі наукового пошуку, готують огляд літератури і розробляють пропозиції, що містять елементи новизни з теми роботи; узагальнюють передовий практичний досвід, застосовують економіко-математичні методи, комп'ютерну та організаційну техніку, інформаційні технології. Проблеми наукового пошуку відображені у

курсів роботах студентів, мають знайти своє продовження у дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри.

Кожний студент під час навчальної та виробничої практики, крім загального завдання, передбаченого програмою практики, виконує відповідно до своєї спеціальності завдання дослідного характеру, які видає випускаюча кафедра. Виконання завдання відображається в щоденнику в окремому розділі звіту про проходження практики і може використовуватись при підготовці доповідей на конференції, інформаційних семінарах, при написанні курсових та дипломних робіт.

У дипломній роботі повинні мати місце елементи дослідницького пошуку, що характеризує здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість проведення самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності базового підприємства, за матеріалами якого виконувалось дослідження. Тому тематика дипломних робіт має бути тісно пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт кафедри, з інтересами підприємства, на базі якого студент виконує дипломну роботу, бути частиною госпдогвірної науково-дослідної тематики кафедри, факультету вищого навчального закладу.

Відповідно науково-дослідницька діяльність повинна бути організована так, щоб студенти після закінчення навчального закладу прагнули до постійного підвищення свого професійного рівня. Людина має постійно навчатися, співвідносячи свої знання з новими вимогами, своїми потребами, потребами соціуму, ринку праці. Сама особистість і є її професійним інструментарієм.

Література:

1. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. вузів екон. спец. – К.; Вища школа, 2007, – 271 с
2. Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту. – К.; 2007. – 56 с
3. Сидоренко В.К. Підготовка магістрів з педагогічних спеціальностей: реальність та проблеми / Освіта, № 31,29 травня. – 2012.

4. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: Підручник для вищих навчальних закладів. – Х: ХДАК, 2008. – 288 с

Контрольні питання:

1. Обґрунтувати вибір теми наукового дослідження.
2. Сформулювати предмет і об'єкт дослідження, його мету і завдання.
3. Виокремити складові категоріального апарату дослідження.
4. Охарактеризувати основні етапи та логіку наукового дослідження в галузі туризму
5. Виконання теоретичних і прикладних наукових досліджень.
6. Види та ознаки наукового дослідження.

ГЛАВА 3. ОСНОВИ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ

3.1. Поняття про методологію досліджень, види та функції наукових досліджень

3.2. Методи та техніка наукових досліджень

3.3. Методи емпіричного дослідження

3.4. Методи досліджень на теоретичному рівні

3.5. Методи досліджень на емпіричному та теоретичному рівнях

3.1. Поняття про методологію досліджень, види та функції наукових досліджень

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми приводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. Основою розробки кожного наукового дослідження є методологія. Методологія – вчення про правила мислення при створенні теорії науки (в перекладі з грецької мови). Саме поняття методології різними вченими трактується по-різному.

Таким чином, методологія визначається як:

1) сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певній науці;

2) вчення про методи пізнання та перетворення дійсності.

Методологія науки (гр. *methodos* – спосіб, метод і *logos* – наука, знання) – це система методологічних і методичних принципів і прийомів, операцій і форм побудови наукового знання. Філософський рівень методології функціонує у вигляді загальної системи принципів діалектики. Вона формує світоглядну концепцію світової науки, тобто основні вихідні теоретичні положення, які затвердилися в науці і які рівною мірою треба знати: і філософію, і правознавство, і туризмологію, і філологію. У кожній галузі науки є, крім загальних, ще й свої

Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учення про методи

пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів. Найчастіше методологію тлумачать як сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. Методику розуміють як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом.

Методологія виконує такі функції:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ;
- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання.

Ці ознаки поняття «методологія», що визначають її функції в науці, дають змогу зробити такий висновок: методологія – це концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища.

Іншими словами, методологія – принципова схема, план розробки наукової проблеми. Виділяють три рівня в методології:

Перший рівень – філософський рівень аналізу наукового пізнання (об'єктивність світу, матеріалістична діалектика – загальнонаукові поняття цього рівня). Філософський рівень методології формує світогляд вченого.

Другий рівень методології надає умови і критерії науковості, розробляє мову науки, загальні методи дослідження. Об'єкт дослідження розглядається як набір елементів, придатних для автономного дослідження (наприклад, на підприємстві: фінансова діяльність, економічна діяльність, маркетингова діяльність).

Третій рівень методології часто називають «технічним», бо саме на цьому рівні відбувається розробка типових методик, робочих інструкцій, стандартів, що регламентуватимуть дослідницьку роботу.

Згідно сучасній методології розвиток наукового пізнання йде у відповідності наступній схемі: парадигма – парадокс – нова парадигма.

Парадигма – це система наукових поглядів, ідей, наукових досягнень в тій чи ін. області науки, в тій чи ін. науковій проблемі.

Парадокс – протиріччя, що виникає в теорії при дотриманні в ній відповідної логіки досліджень. Парадокси з'являються у зв'язку із появою нових наукових фактів. (наприклад, комунізм не є вищою стадією розвитку суспільства, як вважалось до 80-х років).

Наявність парадигми дає науці «здоровий» консерватизм, а парадокси передають їй творчий, революційний характер.

На цій основі визначають принципи (підходи) наукового дослідження – пізнавальний, термінологічний, історичний, системний та принцип моделювання. На даному етапі розвитку розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи (власне методологію), конкретно наукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, а також систему конкретних методів, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань.

Таким чином розрізняють три види методології:

1. Філософський або фундаментальний – система діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через загальнонаукову, і через часткову методологію.

2. Загальнонауковий, який використовується в переважній більшості наук і базується на загальнонаукових принципах дослідження: історичному, логічному, системному, моделювання тощо. Сучасні дослідники в наукових розробках віддають перевагу системно-діяльнісному підходу, тобто дослідженню комплексної взаємодії суттєвих компонентів:

потреба -► суб'єкт -► об'єкт -► процеси -► умови -► результат.

Це забезпечує цілісність, комплексність, структурність, взаємозв'язок з зовнішнім середовищем, цілеспрямованість і самоорганізацію дослідження, створює умови комплексного вивчення будь-якої сфери людської діяльності.

3. Частково-науковий – сукупність специфічних методів кожної конкретної науки, які є базою для вирішення дослідницької проблеми.

Філософська, або фундаментальна методологія є вищим рівнем методології науки, що визначає загальну стратегію принципів пізнання особливостей явищ, процесів, сфер діяльності. Філософська методологія виконує дві функції. По-перше, вона виявляє сутність наукової діяльності та її взаємозв'язки з іншими сферами діяльності, тобто розглядає науку відносно практики, суспільства, культури людини. По-друге, методологія вирішує завдання вдосконалення, оптимізації наукової діяльності, спирається на розроблені нею світоглядні й загальнометодологічні орієнтири та постулати.

3.2. Методи та техніка наукових досліджень

Методологія наукового дослідження аналізує методи і засоби пізнання, використовувані вченими як на емпіричній, так і на теоретичній стадії наукового дослідження. Сформулюємо визначення понять «метод», «методика», «теорія» і «закони» наукового дослідження.

Метод (від грецького *methodos* – шлях до чого-небудь) – в найбільш загальному випадку означає засіб досягнення мети, спосіб дослідження явища, який визначає планомірний підхід до їх наукового пізнання та встановлення істини. Науковий метод – це спосіб пізнання явищ дійсності в їх взаємозв'язку та розвитку, спосіб досягнення поставленої мети і завдань дослідження і відповідає на запитання: «Як пізнавати?».

Методика дослідження – це система правил використання методів, прийомів та способів для проведення будь-якого дослідження. Свідоме застосування науково обґрунтованих методів слід розглядати як найсуттєвішу умову отримання нових знань. Дослідник, який добре знає методи дослідження і можливості їх застосування, витрачає менше зусиль і працює успішніше, ніж той, хто у своєму дослідженні спирається лише на інтуїцію або діє за принципом «спроб і помилок». Звісно, що точні і правильні методи – не єдині компоненти, що забезпечують успішність наукового дослідження. Методи не можуть, наприклад, замінити творчу думку дослідника, його здібність аналізувати, робити висновки і передбачення. Але застосування правильних методів спрямовує хід думок дослідника, відкриває перед ним найкоротший шлях для

досягнення мети і забезпечує таким чином можливість раціонально витрачати енергію і час науковця.

Крім того, такий підхід до визначення поняття «методика» не відображає практичного аспекту. Слід зазначити, що методика, крім сукупності методів, які використовуються, повинна враховувати й інші ознаки: період дії; найменування користувачів; мету; рівень використання (підприємство, галузь, регіон, національне господарство); управлінський орган, який затвердив методику.

Поняття «теорія» відрізняється від понять «метод» і «методологія». Основні відмінності теорії і методу полягають у такому:

- теорія – це результат попередньої діяльності наукового пізнання, метод – початковий пункт і передумова подальшої пізнавальної діяльності;

- головні функції теорії – пояснення і прогноз (з метою відшукування істини, відкриття законів, виявлення причини), а методу – регуляція й орієнтація суб'єкта пізнання на здобуття нових знань;

- теорія – це система ідеальних образів, що відображають суть, закономірності об'єкта пізнання, а метод – система регулятивів, правил, розпоряджень, що виступають як знаряддя подальшого пізнання та перетворення реальної дійсності;

- теорія спрямована в основному на вирішення проблеми й намагається відповісти на питання, що є цим об'єктом, а метод – головним чином на виявлення способів і механізмів дослідження й перетворення об'єкта [1, с. 19].

Таким чином, поняття «теорія», «методологія» та «метод» взаємопов'язані й у єдності відображають реальну дійсність. «Теорія» – це накопичений досвід. Сукупність методів, методологія наукового дослідження минулого періоду створили теорію. Разом з тим новий метод і методологія, як сукупність методів, розроблені або вдосконалені порівняно з попереднім періодом, спрямовані на розвиток теорії. Отже, нові методи й методологія використовуються для подальшого розвитку науки, поглиблення теоретичного знання для використання на практиці. Тому теорію можна розглядати як систему наукових ідей, концепцій, методів, фундаментальних понять, принципів, законів, рівнянь, тверджень (постулатів, аксіом), націлених на пояснення готового знання.

Ключовим елементом теорії є закон. У загальному вигляді закон визначають як вираз об'єктивних, істотних, необхідних, внутрішніх, таких, що повторюються і стійких зв'язків (відношень) між явищами і процесами реальної дійсності. Теорія не тільки об'єднує та синтезує достовірні знання в єдину, цілісну систему, а і є важливим засобом здобуття нового знання. На основі теоретичних уявлень про наявний стан відомих принципів, методів і теорій можна розробити нові принципи, методи й закони. Наприклад, на підставі закону економії часу розроблені закони зростання виробничої сили праці, можуть бути розроблені закони зростання економічної ефективності виробництва та господарської діяльності, зростання економічної ефективності інвестицій в інноваційні продукти.

Таким чином, кожний метод наукового пізнання слід розглядати як систему регулятивних принципів практичної і теоретичної діяльності людини. Методів пізнання об'єктивної дійсності відомо дуже багато. Правильний вибір методів дослідження потребує знання їх класифікації. При проведенні наукового дослідження використовують методи, вибір яких залежить від мети і завдань дослідження. Вирізняються загальнонаукові методи, які застосовують для різних наук, і спеціальні – при розв'язанні прикладних наукових завдань.

Загальнонаукові методи дослідження поділяють на три групи:

- методи, які використовують на теоретичному рівні дослідження (індукція, дедукція, системний підхід);
- методи, які використовуються як на теоретичному, так і на емпіричному рівнях дослідження (формалізація, абстрагування, аналіз і синтез, систематизація, узагальнення, моделювання);
- методи емпіричного дослідження (спостереження, експеримент, вимірювання, оцінювання, порівняння, візуально-графічні прийоми).

Розглянемо названі групи методів детальніше.

3.3. Методи емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження – це один із видів пізнавальної діяльності, направлене на виявлення зв'язків в досліджуваному об'єкті, при цьому сутність цих зв'язків дає теоретичний підхід. Емпіричний підхід базується на досліді, спостереженні, експерименті.

Спостереження – це систематичне цілеспрямоване, спеціально організоване сприймання предметів і явищ об'єктивної дійсності, які виступають об'єктами дослідження. Як метод наукового пізнання спостереження дає можливість одержувати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень. Емпірична сукупність стає основою попередньої систематизації об'єктів реальності, роблячи їх вихідними об'єктами наукового дослідження.

Так, наприклад, у соціології і соціальній психології розрізняють просте (звичайне) спостереження, коли події фіксують збоку, і співучасте (включене) спостереження, коли дослідник адаптується в якомусь середовищі і аналізує події начебто «зсередини».

Спостереження мусить відповідати наступним вимогам:

- передбачуваності заздалегідь (спостереження проводиться для певного, чітко поставленого завдання);
- планомірності (виконується за планом, складеним відповідно до завдання спостереження);
- цілеспрямованості (спостерігаються лише певні сторони явища, котрі викликають інтерес при дослідженні);
- вибіркової (спостерігач активно шукає потрібні об'єкти, риси, явища);
- системності (спостереження ведеться безперервно або за певною системою).

Порівняння – це процес зіставлення предметів або явищ дійсності з метою установлення схожості чи відмінності між ними, а також знаходження загального, притаманного, що може бути властивим двом або кільком об'єктам дослідження. Метод порівняння буде плідним, якщо при його застосуванні виконуються такі вимоги:

- порівнюватись можуть тільки такі явища, між якими може існувати певна об'єктивна спільність;
- порівняння повинно здійснюватись за найважливішими, найсуттєвішими (у плані конкретного завдання) ознаками.

Порівняння завжди є важливою передумовою узагальнення. Узагальнення – логічний процес переходу від одиничного до загального чи від менш загального до більш загального знання, а також продукт розумової діяльності, форма відображення загальних ознак і якостей об'єктивних явищ. Найпростіші узагальнення полягають в об'єднанні, групуванні об'єктів на основі окремої ознаки

(синкретичні об'єднання). Складнішим є комплексне узагальнення, при якому група об'єктів з різними основами об'єднуються в єдине ціле. Здійснюється узагальнення шляхом абстрагування від специфічних і виявлення загальних ознак (властивостей, відношень тощо), притаманних певним предметом.

Найпоширенішим і найважливішим способом такої обробки є умовивід за аналогією. Об'єкти чи явища можуть порівнюватися безпосередньо або опосередковано через їх порівняння з будь-яким іншим об'єктом (еталоном). У першому випадку отримують якісні результати (більше-менше, вище-нижче). Порівняння ж об'єктів з еталоном надає можливість отримати кількісні характеристики. Такі порівняння називають вимірюванням.

Вимірювання – це процедура визначення числового значення певної величини за допомогою одиниці виміру. Цінність цієї процедури полягає в тому, що вона дає точні, кількісно визначені відомості про об'єкт. При вимірюванні необхідні такі основні елементи: об'єкт вимірювання, еталони, вимірювальні прилади, методи вимірювання. Вимірювання ґрунтується на порівнянні матеріальних об'єктів. Властивості, для яких при кількісному порівнянні застосовують фізичні методи, називають фізичними величинами. Фізична величина – це властивість, загальна в якісному відношенні для багатьох фізичних об'єктів, але у кількісному відношенні індивідуальна для кожного об'єкта. Наприклад, довжина, маса, електропровідність тощо. Але запах або смак не можуть бути фізичними величинами, тому що вони встановлюються на основі суб'єктивних відчуттів. Мірою для кількісного порівняння однакових властивостей об'єктів є одиниця фізичної величини – фізична величина, якій за визначенням присвоєно числове значення, що дорівнює 1. Одиницям фізичних величин присвоюють повні і скорочені символічні позначення – розмірності. Цей метод широко використовується в педагогіці, методиці, психології (якість знань підготовки спеціалістів, успішність тощо).

Найважливішою складовою наукових досліджень є експеримент – апробація знання досліджуваних явищ в контрольованих або штучно створених умовах. Це такий метод вивчення об'єкта, коли дослідник активно і цілеспрямовано впливає на нього шляхом створення штучних умов чи застосування звичайних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей. Сам термін

«експеримент» (від латинського *experimentum* - спроба, дослід) означає науково поставлений дослід, спостереження досліджуваного явища у певних умовах, що дозволяють багаторазово відтворювати його при повторенні цих умов. Експеримент – важливий елемент наукової практики вважається основою теоретичного знання, критерієм його дійсності. Особливого значення набуває експеримент при вивченні екстремальних умов. З розвитком науки і техніки сфера експерименту значно розширюється, охоплюючи все більшу сукупність об'єктів матеріального світу. Різновидом експерименту є мислений (думковий) експеримент, який не потребує обладнання, але при його постановці заздалегідь визначаються параметри явища, котрі можна змінювати, а також намічаються способи і прилади для виміру вхідних і вихідних параметрів.

В методологічному відношенні експеримент передбачає перехід дослідника від пасивного до активного способу діяльності. Експеримент проводять:

- при необхідності відшукати у об'єкта раніше невідомі властивості;
- при перевірці правильності теоретичних побудов;
- при демонстрації явища.

Переваги експериментального вивчення об'єкта порівняно зі спостереженням полягають у тому, що:

- під час експерименту є можливість вивчати явище «у чистому вигляді», усунувши побічні фактори, які приховують основний процес;
- в експериментальних умовах можна досліджувати властивості об'єктів;
- існує можливість повторюваності експерименту, тобто проведення випробування стільки разів, скільки в цьому є необхідність.

Дослідження об'єкта проводиться поетапно: на кожному етапі застосовуються найдоцільніші методи відповідно до конкретного завдання. На першому етапі збору фактичного матеріалу і його первинної систематизації використовують методи: опитування (анкетування, інтерв'ювання, тестування), експертних оцінок, а також лабораторні експерименти (у фізиці, хімії).

Опитування дає змогу отримати як фактичну інформацію, так і оцінні дані, проводиться в усній або письмовій формі. При створенні

анкети або плану інтерв'ю важливо сформулювати запитання так, щоб вони відповідали поставленій меті. Анкета може включати декілька блоків запитань, пов'язаних не лише з рівнем періодичності використання тих чи інших засобів, а й оцінкою об'єкта дослідження.

Різновидом вибіркового опитування є тестування, яке проводиться з метою виявлення суттєвих ознак об'єкта, засобів його функціонування, використовується в лабораторних експериментах, коли масове опитування через анкетування неможливе. Тестування інколи проводять двічі – на початковому етапі дослідження, де воно виконує верифікаційну функцію. Тести складають так, щоб однозначно виявити ті чи інші властивості опитуваних.

Метод експертних оцінок використовується для отримання змінних емпіричних даних. Проводиться опитування спеціальною групою експертів (5-7 осіб) з метою визначення певних змінних величин, необхідних для оцінки досліджуваного питання. Експерти підбираються за ознакою їх формального професійного статусу – посади, наукового ступеня, стажу роботи тощо.

На другому етапі дослідження методи, що використовуються, мають цільове призначення – обробку отриманих даних, встановлення залежності кількісних та якісних показників аналізу, інтерпретацію їхнього змісту. Вибір і послідовність методів визначаються послідовністю обробки даних.

На даному етапі широко використовуються методи статистичного аналізу: кореляційний, факторний аналіз, метод імплікаційних шкал та інші.

Кореляційний аналіз – це процедура для вивчення співвідношення між незалежними змінними. Зв'язок між цими величинами виявляється у взаємній погодженості спостережуваних змін. Обчислюється коефіцієнт кореляції. Чим вищим є коефіцієнт кореляції між двома змінними, тим точніше можна прогнозувати значення однієї з них за значенням інших.

Факторний аналіз дає можливість встановити багатомірні зв'язки змінних величин за кількома ознаками. На основі парних кореляцій, отриманих у результаті кореляційного аналізу, одержують набір нових, укрупнених ознак - факторів. У результаті послідовної процедури отримують фактори другого, третього та інших рівнів. Факторний аналіз дає змогу подати отримані результати в узагальненому вигляді.

3.4. Методи досліджень на теоретичному рівні

Завдання теоретичного дослідження полягають в тому, щоб надати цілісну картину досліджуваного явища, розкрити внутрішні механізми явища. Теоретичне дослідження оперує ідеальними об'єктами. Наприклад, в економіці це: товар, послуга, вартість, капітал, товарний, фінансовий ринок і т.д. Основою для побудови моделей із ідеальних зв'язків між ідеальними суб'єктами стають закони. Вищим рівнем теоретичного знання є розвинена теорія, побудована на основі окремих моделей і законів, об'єднаних у фундаментальні концепції. Теоретичне мислення в сучасному науковому світі виступає у формалізованому вигляді – явище описується формулами. Сутність методів, які використовуються на теоретичному рівні, викладено в таблиці 1.

Таблиця 1. – Сутність загальнонаукових методів теоретичного рівня пізнання

Метод	Сутність методу
Індукція	Умовивід від окремого до загального
Дедукція	Умовивід від загального до окремого
Аргументація	Раціональний спосіб переконання шляхом обґрунтування та оцінювання доводів на захист певної тези
Системний підхід	Об'єкт дослідження розглядається як система, що об'єднує певну множину взаємодіючих елементів в єдине ціле; взаємозв'язок системи і її складових підпорядковується діалектиці цілого і частинного, загального і окремого
Аналогія	Спосіб пізнання, за яким на основі подібності об'єктів за певними ознаками робиться умовивід щодо подібності їх за іншими ознаками
Інтерпретація	Розкриття змісту явища, тексту чи знакової форми, що сприяє їх розумінню

Індукція і дедукція. Справжня наука можлива лише на основі абстрактного мислення, послідовних міркувань дослідника у вигляді

суджень і висновків. У наукових судженнях встановлюються зв'язки між предметами чи явищами або між їхніми певними ознаками. Шлях до судження проходить через безпосереднє сприйняття предметів чи явищ, а також їхніх зв'язків. У наукових висновках одне судження змінюється іншим: на основі вже існуючих висновків робляться нові. Існує два основні види висновків: індуктивні (індукція) і дедуктивні (дедукція).

Індукція (від латинського *inductio* – наведення) являє собою умовивід від часткового до загального, від окремих фактів до узагальнень, коли на основі знань про частини предметів класу робиться висновок про клас в цілому. Як метод дослідження індукції – це процес дослідного вивчення явищ, під час якого здійснюється перехід від окремих фактів до загальних положень.

Дедукція (від латинського *deductio* – виведення) – це такий умовивід, у якому висновок про деякий елемент множини робиться на основі знання про загальні властивості всієї множини. Дедуктивним у широкому розумінні вважається будь-який вивід взагалі, у більш специфічному і найбільш поширеному розумінні – доведення або виведення твердження (наслідку) з одного або кількох інших тверджень (посилань) на основі законів логіки, що мають достовірний характер. У випадку дедуктивного висновку наслідок міститься у посиланнях приховано, тому вони повинні бути одержані з них на основі застосування методів логічного аналізу.

Змістом дедукції як методу пізнання є застосування загальних наукових положень при дослідженні конкретних явищ. Важливою передумовою дедукції у практиці пізнання є зведення конкретних завдань до загальних і перехід від розв'язання завдання у загальному вигляді до окремих його варіантів.

Аргументація (від лат. «*argumentum*» – основа) – це обґрунтування прийнятності, слушності певних тверджень або намірів дії. Найбільш розробленою проблематика аргументації постає в логіці. Інколи аргументацію розглядають не просто як процедуру обґрунтування, а й як сукупність аргументів, що наводять на підтримку певних тез.

У структурі аргументації виділяють такі компоненти:

– теза (від давньогрец. «*thesis*» – положення) – це твердження, в якому оратор намагається переконати аудиторію;

– аргументи – це твердження, за допомогою яких оратор обґрунтовує тезу;

– форма (схема) – це спосіб зв'язку аргументів і тези.

Існує багато класифікацій аргументації. Зупинимось на тих, що є важливими для ораторської діяльності.

1) Залежно від способу обґрунтування розрізняють:

– емпіричну аргументацію;

– теоретичну аргументацію.

2) Залежно від форми (схеми) розрізняють:

– симптоматичну аргументацію;

– причинну аргументацію;

– аналогічну аргументацію.

3) Залежно від процедури обґрунтування розрізняють:

– пряму аргументацію;

– непряму аргументацію.

Стосовно першої класифікації слід підкреслити, що вже Арістотель поділив способи переконання на нетехнічні та технічні:

Нетехнічними він називав ті способи переконання, які не нами винайдені, але існували раніше (без нас); сюди належать: свідки, показання, дані під тортурами, письмові договори та ін.; технічними ж (він називав) ті, які можуть бути створені нами за допомогою методу й наших власних засобів, так що першими з доказів можна тільки користуватися, інші ж потрібно (попередньо) знайти.

На сьогоднішній день ці поняття можна визначити таким чином:

Емпірична аргументація – це обґрунтування тези шляхом безпосереднього звертання до дійсності. Аргументами в ній виступають експерименти, спостереження, досліди тощо.

Теоретична аргументація – це обґрунтування тези, в основу якого покладені міркування. Аргументами в ній виступають інші відомі положення, до яких апелює оратор.

Насправді в ораторській практиці часто зустрічаються такі випадки, в яких аргументація поєднує в собі й звернення до досвіду, і теоретичні міркування.

Розглянемо приклад аргументації, який має досить давню історію:

«Усілюди є смертними. Сократ - людина. Отже, Сократ є смертним».

Перші два твердження в цьому прикладі є аргументами, а останнє - тезою. Звичайно, в ораторських промовах навряд чи можна знайти аргументацію саме в такій формі. Навіть цей приклад мав би скоріше вигляд:

«Сократ є смертним, оскільки він – людина».

Арістотель називав подібні міркування ентимемами.

Для розуміння особливостей аргументації в риториці вищенаведені приклади показові в тому відношенні, що тези в ораторських промовах дуже часто йдуть попереду аргументів. Тобто оратор спочатку формулює тезу, яку йому потрібно обґрунтувати. Для цього він виявляє аргументи, які б допомогли вплинути на аудиторію. У логіці ж все відбувається навпаки. В ході міркувань людина здобуває із наявного знання (засновків, аргументів) нове знання (висновки, тези).

Емпіричну аргументацію, як це може здатися із визначення, не слід пов'язувати виключно з природничими науками. В ораторській практиці такою аргументацією виступає використання фактів як прикладів. Арістотель писав про те, що приклади й ентимеми є загальними засобами переконання: прикладами потрібно користуватися в тих випадках, коли не маєш ентимем для доведення, оскільки для того, щоб переконати, потрібне [яке-небудь] доведення; коли ж (ентимеми) є, то прикладами слід користуватися як свідченнями.

Саме в цьому значенні застосування прикладів розглядають як емпіричну аргументацію.

Приклади – це висловлювання про одиничні факти (від лат. зроблене, здійснене), що виступають як аргументи для підтвердження тези загального характеру.

Найчастіше такі аргументи використовуються при обґрунтуванні оратором тих намірів дії, на які він чекає від аудиторії, коли наводять певні ситуації з життя відомих людей та ін. Тоді в якості прикладів можуть виступати притчі, байки, тобто випадки, до яких ми не можемо апелювати як до спостережуваних фактів. Однак подібні аргументи теж покликані підтвердити тези загального характеру. При обґрунтуванні певних дій вони досить ефективно впливають на слухачів (читачів).

Серед методів теоретичних досліджень також слід назвати історичний, логічний, системний, когнітивний, математичне

моделювання та ін. методи системного аналізу, які передбачають вивчення складних об'єктів, систем в комплексі. Тут широко використовуються ЕОМ для вирішення і аналізу складних математичних задач щодо оптимізації процесів і управління процесами на транспорті та великих підприємствах.

До методів теоретичного дослідження слід також віднести:

Сходження від абстрактного до конкретного – це одна з форм наукового пізнання. Згідно з цим методом мислення бере свій початок від конкретного в дійсності до абстрактного в мисленні і від нього – до конкретного в мисленні.

Метод ідеалізації – мислене конструювання об'єктів, яких немає в дійсності, або які практично нездійсненні. Мета ідеалізації: позбавити реальні об'єкти деяких притаманних їм властивостей і наділити (мислено) ці об'єкти певними нереальними і гіпотетичними властивостями. При цьому мета досягається завдяки:

- багатоступінчастому абстрагуванню;
- переходу думки до кінцевого випадку розвитку якоїсь властивості;
- простому абстрагуванню.

Серед великої різноманітності загальнонаукових методів окремо виділяють історичний і логічний методи дослідження, які дозволяють мислено відтворити досліджуваний об'єкт у всій його об'єктивній конкретності, уявити і зрозуміти його в розвитку. За допомогою логічного методу дослідник на основі опрацювання, критичного аналізу і формулювання своїх пропозицій розвиває існуючі теоретичні уявлення або висуває нові теоретичні припущення. Історичний метод надає можливість для всебічного дослідження явищ і подій у хронологічній послідовності, щоб відкрити їх внутрішні зв'язки та закономірності розвитку.

3.5. Методи досліджень на емпіричному й теоретичному рівнях дослідження

До методів, які застосовують на емпіричному й теоретичному рівнях досліджень, відносять, як правило, абстрагування, аналіз і синтез, моделювання, формалізація та ін. (див. табл. 2)

Таблиця 2. – Сутність загальнонаукових методів теоретичного та емпіричного рівнів пізнання

Метод	Сутність методу
Аналіз	Поділ предмета дослідження на складові з метою всебічного його вивчення
Синтез	Об'єднання раніше виділених частин предмета в єдине ціле
Абстрагування	Відокремлення істотного від неістотного
Формалізація	Відображення об'єкта чи явища в знаковій формі
Моделювання	Заміна реального процесу певною конструкцією, яка відтворює основні, найістотніші риси процесу, абстрагуючись від другорядних, неістотних

Абстрагування (від латинського терміну *abstrahere*, що означає відволікання) – це уявне відвернення від неістотних, другорядних ознак предметів і явищ, зв'язків і відношень між ними та виділення декількох сторін, які цікавлять дослідника. Абстракція являє собою одну з таких сторін, форм пізнання, коли відбувається перехід від почуттєвого сприймання до уявного образу. Іноді абстраговані властивості і відношення пов'язуються з відомими класами об'єктів («метал», «натуральне число», «рослина»). У інших випадках вони уявляються ізольовано від тих предметів, з якими вони дійсно нерозривно пов'язані («корисність», «краса», «моральність»).

Абстракція виділяє з явища одну певну сторону в «чистому вигляді», тобто у такому вигляді, в якому вона дійсно не існує. Наприклад, не буває «явища» чи «закону» взагалі, існують конкретні закони і явища. Але без введення абстрактного поняття «явище» дослідник не здатний глибоко зрозуміти будь-яке конкретне явище.

Процес абстрагування проходить два етапи. Перший етап: виділення важливого в явищах і встановлення незалежності або дещо слабкої залежності досліджуваних явищ від певних факторів (якщо об'єкт А не залежить безпосередньо від фактора Б, то можна відволіктися від останнього як несуттєвого).

Другий етап: він полягає у тому, що один об'єкт замінюється іншим, простішим, котрий виступає «моделлю» першого.

Абстрагування може застосовуватись до реальних і абстрактних об'єктів (таких, що вже раніше пройшли абстрагування). Багатоступінчасте абстрагування приводить до абстракцій зростаючого ступеня узагальнення.

Існують деякі види абстракції:

- ототожнення – утворення понять шляхом об'єднання предметів, пов'язаних відношеннями типу рівності в особливий клас (відволікання від деяких індивідуальних властивостей предметів);

- ізолювання – виділення властивостей і відношень, нерозривно пов'язаних з предметами, і позначення їх певними назвами;

- конструктивізації – відволікання від невизначеності меж реальних об'єктів (зупиняється безперервний рух тощо);

- актуальної нескінченності – відволікання від незавершеності (і завершеності) процесу утворення нескінченної множини, від неможливості задати її повним переліком всіх елементів (така множина розглядається як існуюча);

- потенційної здійсненності – відволікання від реальних меж людських можливостей, зумовлених обмеженістю тривалості життя за часом та у просторі (нескінченність виступає вже як потенційно здійснення).

Процеси абстрагування в системі логічного мислення тісно пов'язані з іншими методами дослідження і передусім з аналізом і синтезом.

Аналіз – це метод пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини з метою його детального вивчення. Синтез, навпаки, є наслідком з'єднання окремих частин чи рис предмета в єдине ціле.

Аналіз та синтез взаємопов'язані, вони являють собою єдність протилежностей. Залежно від рівня пізнання об'єкта та глибини проникнення в його сутність застосовуються аналіз і синтез різного роду.

Прямий, або емпіричний, аналіз і синтез використовуються на стадії поверхового ознайомлення з об'єктом. При цьому здійснюється виділення окремих частин об'єкта, виявлення його властивостей, проводяться найпростіші вимірювання, фіксація безпосередніх даних, що лежать на поверхні. Цей вид аналізу і синтезу дає можливість пізнати явище, однак для проникнення в його сутність він недостатній.

Зворотний, або теоретичний, аналіз і синтез широко використовуються для вивчення сутності досліджуваного явища. Тут операції аналізу і синтезу базуються на деяких теоретичних міркуваннях, тобто припущеннях і причинно-наслідкових зв'язках різноманітних явищ.

Найглибше проникнути в сутність об'єкта дає змогу структурно-генетичний аналіз і синтез. При цьому поглиблено вивчають причинно-наслідкові зв'язки. Цей тип аналізу і синтезу потребує виділення в складному явищі таких елементів, таких ланцюгів, які є центральними, головними, що вирішально впливають на всі інші сторони об'єкта.

Моделювання – непрямий, опосередкований метод наукового дослідження об'єктів пізнання (безпосереднє вивчення яких неможливе, ускладнене чи недоцільне), який ґрунтується на застосуванні моделі як засобу дослідження. Суть моделювання полягає в заміщенні досліджуваного об'єкта іншим, спеціально для цього створеним. Під моделлю розуміють уявну або матеріально реалізовану систему, котра, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна замінити його так, що вона сама стає джерелом інформації про об'єкт пізнання. Моделі можуть бути фізичні, математичні, природні, достатньо адекватні досліджуваному явищу, процесу.

Формалізація – метод вивчення різноманітних об'єктів шляхом відображення їхньої структури в знаковій формі за допомогою штучних мов, наприклад мовою математики.

Переваги формалізації:

- вона забезпечує узагальненість підходу до вирішення проблем;

- символіка надає стислості та чіткості фіксації значень;

- однозначність символіки (унікаємо багатозначності звичайної мови);

- дає змогу формувати знакові моделі об'єктів і замінювати вивчення реальних речей і процесів вивченням цих моделей.

Завдяки своїй специфічності, формалізація забезпечує узагальненість підходу до розв'язання пізнавальних проблем. Крім того, символіка штучної мови надає стислості й чіткості фіксації значень формалізованих об'єктів пізнання, надає однозначності

розуміння їх структури (на відміну від двозначності при застосуванні звичайної мови).

Формалізація, як правило, пов'язана із застосуванням математичного апарату. Як метод, формалізація, зводить дослідження реальних змістових сторін об'єктів, властивостей і відношень до формального дослідження відповідних їм знаків (абстрактних об'єктів); широко застосовується при математичному моделюванні у багатьох галузях науки.

Загальнонауковий статус мають математичні (тобто кількісного вивчення процесів і явищ) і, зокрема, аксіоматичний, статистичний, а також системно-структурні, кібернетичні, теоретико-інформаційні методи досліджень. Математичні методи важливого значення набувають при обробці матеріалів дослідження.

Аксіоматичний метод – це засіб побудови наукової теорії, при якому без доведення приймаються деякі твердження (аксіоми), а потім використовуються для доведення інших тверджень (теорем) за логічними правилами.

Література:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Підр. – К.: Либідь, 2008. – 560 с
2. Гершунский Б.С. Прогностические методы в педагогике. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.
3. Э.Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основы научных исследований. Навч.пос. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.
4. Шейко В.М., Кушнарєнко Н.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності. Підручник. – К.: Знання-прес, 2002. – 295 с.

Контрольні питання:

1. Основні принципи методології наукового дослідження
2. Обґрунтувати обрані методи наукового дослідження.
3. Методи теоретичного рівня дослідження
4. Методи емпіричного рівня дослідження
5. Здійснити аналіз експериментальних даних дослідження

ГЛАВА 4. НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ ТУРИСТСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

- 4.1. Розвиток науки у вищій школі. Наукові дослідження на стику наук.
- 4.2. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму.
- 4.3. Дослідження соціокультурної комунікації в туризмі.
- 4.4. Дослідження основ використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності.
- 4.5. Інноваційна туристська діяльність як процес, пов'язаний із впровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практику.

4.1. Розвиток науки у вищій школі. Наукові дослідження на стику наук

Розвиток науки у вищій школі передбачає підвищення якості підготовки спеціалістів, здатних, у свою чергу, після закінчення навчання самостійно вирішувати серйозні наукові завдання, йти у рівень з передовими ідеями теорії і практики управління народним господарством в умовах ринкової економіки. Тому саме у навчальному закладі важливо прищепити студентам смак до наукових досліджень, привчити їх уже на цьому етапі мислити самостійно. Отже, розвиток науки у вищій школі не лише змінює зміст і значення навчальних дисциплін, а й підказує нові форми та методи проведення навчального процесу. Результати науково-дослідної роботи відбиваються в нових курсах, лекціях і практичних (семінарських) заняттях. Як свідчить практика, залучення до наукової роботи робить для студентів дисципліни, які вивчаються, предметними, стимулюючи їх засвоєння. Причому науково-дослідна діяльність є органічною частиною і обов'язковою умовою успішної роботи вищих навчальних закладів. Студенти не лише отримують найновішу наукову практичну інформацію від викладачів на лекційних і семінарських заняттях, лабораторних роботах і виробничих практиках (особливо старшокурсники), а й беруть участь у наукових дослідженнях. Отже, підвищення ефективності вузівських науково-дослідних робіт, залучення до їх виконання студентів підвищують і якість підготовки спеціалістів вищої кваліфікації. За рахунок цього вузівська наука має можливість омолоджувати наукові кадри, оскільки приплив молодих

учених здійснюється постійно. Ця особливість дає великі переваги вищій школі як з точки зору розвитку самих досліджень, так і з точки зору підготовки наукових кадрів. Тому специфіка роботи вищих навчальних закладів потребує не простого, а органічного поєднання навчально-виховної і науково-дослідної роботи викладачів, аспірантів і студентів. Типовими у цій галузі є інтеграція і подальша спеціалізація наукової діяльності та прискорення темпів її розвитку. При цьому наявність кафедр і спеціальностей різних профілів і напрямів створює можливість проведення комплексних досліджень.

У вищих навчальних закладах часто отримують розвиток наукові дослідження на стику наук (наприклад, економіки і туристичного менеджменту, маркетингу і менеджменту, туризму і готельного господарства). Це дає певну перевагу науковим дослідженням, оскільки при всій складності і різноманітності сучасного світу багатоплановість і комплексність відіграють все вагомішу роль. Як відомо, інститути, університети мають можливість створювати колективні форми різних підрозділів – такі, як міжкафедральні і міжфакультетські об'єднання, формування спільних груп для виконання тієї чи іншої дослідної роботи тощо.

Цілеспрямоване виконання наукових досліджень у гуртках студентського наукового товариства, аспірантів та молодих учених у вищому навчальному закладі сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості фахівця, науковця. Організовує наукову роботу студентів випускаючи профілюючи кафедра, яка є базовим методичним центром з наукової роботи зі студентами. Для керівництва науковими дослідженнями вона призначає наукового керівника (одного на 0-7 студентів).

Науково-дослідницька діяльність студентів включає в себе два взаємопов'язані напрями:

- навчання студентів елементам дослідницької діяльності, організації та методики наукової творчості;
- наукові дослідження, що здійснюють студенти під керівництвом професорів і викладачів за загальнокафедральною, загально-факультетською чи вузівською науковою проблемою.

Зміст і структура науково-дослідницької діяльності студентів забезпечує послідовність засобів і форм її проведення відповідно до логіки навчального процесу, зумовлює наступність її від курсу до

курсу, від кафедри до кафедри, від однієї дисципліни до іншої, від одних видів занять до інших.

Поступове зростання обсягу і складності набутих студентами знань, умінь, навичок у процесі виконання ними наукової роботи забезпечує вирішення таких основних завдань:

- формування наукового світогляду, оволодіння методологією та методами наукового дослідження;

- надання допомоги студентам у прискореному оволодінні спеціальністю, досягненні високого професіоналізму;

- розвиток творчого мислення та індивідуальних здібностей студентів у вирішенні практичних завдань;

- прищеплення студентам навичок самостійної науково-дослідної роботи;

- розвиток ініціативи, здатності застосовувати теоретичні знання у своїй практичній роботі;

- розширення теоретичного кругозору і наукової ерудиції майбутнього фахівця туризму;

- створення та розвиток наукових шкіл, творчих колективів, виховання у вузі резерву вчених, дослідників, викладачів.

Організаційна структура науково-дослідницької діяльності у вищому навчальному закладі може бути представлена в такому вигляді:

- проректор з наукової роботи;

- рада науково-дослідницької діяльності студентів інституту (університету) (РНДС);

- рада студентського науково-творчого товариства факультетів; студентські науково-творчі товариства кафедр.

Наукове керівництво студентським науково-творчим товариством здійснюється науковим керівником, який обирається Вченою радою вищого навчального закладу. Голова і члени ради призначаються наказами по інституту, факультету.

Науково-дослідницька діяльність студентів вищого навчального закладу здійснюється за основними напрямками:

- науково-дослідна робота, що є складовою навчального процесу і обов'язкова для всіх студентів (написання рефератів, підготовка до семінарських занять, підготовка і захист курсових, дипломних робіт, виконання завдань дослідницького характеру в період виробничої практики на замовлення підприємств тощо);

– науково-дослідницька робота студентів поза навчальним процесом. Нею передбачається:

– участь у наукових гуртках, виконанні госпрозрахункових наукових робіт у межах творчої співпраці кафедр, факультетів;

– робота в студентських інформаційно-аналітичних туристських центрах, туристських фірмах, перекладацьких бюро тощо;

– рекламна, лекторська діяльність;

– написання тез наукових доповідей, публікацій тощо.

Проблеми наукового пошуку відображені у курсових роботах студентів, мають знайти своє продовження у дипломній роботі, а також бути частиною наукової тематики відповідної кафедри. Кожний студент під час навчальної та виробничої практики, крім загального завдання, передбаченого програмою практики, виконує відповідно до своєї спеціальності завдання дослідного характеру, які видає випускаюча кафедра. Виконання завдання відображається в щоденнику в окремому розділі звіту про проходження практики і може використовуватись при підготовці доповідей на конференції, інформаційних семінарах, при написанні дипломних робіт. У дипломній роботі повинні мати місце елементи дослідницького пошуку, що характеризує здатність і підготовленість студента теоретично осмислити актуальність обраної теми, її науково-прикладну цінність, можливість проведення самостійного наукового дослідження і застосування отриманих результатів у практичній діяльності базового підприємства, за матеріалами якого виконувалось дослідження. Тому тематика дипломних робіт має бути тісно пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт кафедри, з інтересами туристського підприємства, тіа базі якого студент виконує дипломну роботу, бути частиною госпдоговірної науково-дослідної тематики кафедри, факультету вищого навчального закладу.

4.2. Туризмологія: концептуальні засади теорії туризму

Теоретико-методологічне осмислення туризму, формування сучасної «туристської свідомості», яка має бути притаманна всім суб'єктам туристського процесу, – нагальна потреба часу, тому що цей феномен, який у XX–XXI ст. став глобальним, є одним із могутніх чинників, які істотно діють на сучасну цивілізацію. Якими будуть наслідки цього впливу – позитивними чи руйнівними, – покликані

аргументовано відповісти соціальні філософи, економісти, правознавці, географи, історики, країнознавці, політологи, культурологи, екологи, які безпосередньо або дотично пов'язані з туризмом.

При з'ясуванні сутності туризму як суспільного явища, специфічного соціального інституту та галузі виробництва вчені зосередилися на його соціально-антропологічному та культурному значенні, «людському вимірі», смислоутворювальній цінності. Розуміння туризмології як виявлення глибинного сенсу подорожування, важливого способу людського життя, «логосу» мандрівництва, самореалізації індивіда зумовлює структуру книги, її архітектоніку, особливості понятійного апарату – тезаурус тексту. Автори намагалися з'ясувати місце туризмології в загалі знання про туризм (туризмознавстві). Межа між туризмологією та туризмознавством досить умовна, але вона існує, оскільки саме туризмологія утворює методологічний фундамент конкретних концепцій туризму – економічної, екологічної, правової, бізнесової практики, педагогічно-освітньої, професійної діяльності, етико-психологічної туристської культури тощо.

Масштабне залучення людей до діяльності в туристській сфері потребує їх кваліфікованої підготовки. Наявність професійних кадрів – запорука успішного функціонування і вдосконалення всіх складників туристської справи. У багатьох країнах підготовка професіоналів туризму здійснюється на належному рівні, а в Україні цей освітній напрям розвинутий ще не достатньо. Однак у сучасному суспільстві професії екскурсознавця, фахівця з гостинності в місцях розміщення (готелі, туристські комплекси та ін.), з рекреації тощо стали звичними. Принципово новим є визначення такої професії як «туризмознавець» та наукової спеціальності «туризмолог» у класифікаторі професій. Підготовка таких фахівців немислима без відповідної теоретичної освіти, основою якої є опанування науки туризму – туризмології.

Туризм – важливий соціальний інструмент, його вміле використання виводить економіку країн на якісно новий рівень, забезпечує державі швидкі та високі прибутки, стимулює регіональний розвиток, сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує відчутний прогрес у всіх сферах суспільного життя, є вагомою складовою бюджетоутворювального механізму. Однак для того щоб індустрія подорожей забезпечувала реальний прибуток, їй потрібна

державна підтримка, спрямована насамперед на впровадження інвестиційних проєктів, пов'язаних зі створенням сучасної туристичної інфраструктури, просування вітчизняних екскурсійно-пізнавальних маршрутів за кордон, активізацію внутрішнього туризму, підготовку кваліфікованих професіоналів туризму, зокрема науковців-туризмологів. Утворення мережі спеціалізованих науково-дослідних інститутів, центрів, лабораторій, завданнями яких є розроблення наукових засад туристичної діяльності, дослідження і узагальнення туристичної практики з метою її вдосконалення, навчання студентської молоді туристських професій є ще одним стимулом до формування теорії туризму.

Створення туризмологічної науки – багатовекторний процес. Він розгортається на двох основних рівнях, як «зверху» — постановка проблем, формулювання ідей та гіпотез, визначення концептів, розроблення теоретичних моделей, так і «знизу» – наукове осмислення практики (праксеологія туризму), узагальнений аналіз її складових – економіки, маркетингу, готельярства, логістики, рекреології тощо. Становлення туризмології – оригінальної, інноваційної, соціоекономіко-гуманітарної науки і навчальної дисципліни – відбувається протягом усієї історії туризму, від зародкових форм (пратуризму) до розвинутого туризму сучасності. Відповідно до еволюції туризму поступово відбувається його осмислення, формується його теоретичний образ. Туризмознавство та туризмологія впорядковують, узагальнюють та концептуалізують багатоманітний матеріал спостережень щодо туризму як явища суспільного життя. Накопичення і концентрація туристичного знання уможливають його наукове оформлення – створення туризмології, концептуальні засади якої репрезентовано в монографії. З огляду на складність об'єкта дослідження, наявності різних наукових шкіл, що досліджують феномен туризму, специфіку авторських позицій, які інколи принципово не збігаються, цілком природно, що можливі різні версії туризмології, а монополія на її єдине витлумачення не доречна. Однак необхідне узгодження основного розуміння глибинної сутності туризму, яка полягає насамперед у тому, що він є формою природно-суспільного буття та життєдіяльності людини, яка подорожує, різновидом практичної діяльності мільйонів людей.

Поглиблена робота над теоретичним визначенням специфіки феномену туризму – не лише важливе наукове завдання, а і практична

потреба. Нерозробленість понятійного апарату, неузгодженість у визначеннях основних концептів туризмознавства, довільність трактувань понять туризмологічної науки істотно позначаються на змісті засадничих документів туристичного спрямування, туристській статистиці, офіційній звітності, яка має аналітично відображати стан туризму, зокрема в Україні. Понятійна, категоріальна «прозорість» і консенсусна узгодженість змісту фахової термінології конче необхідні у справі нормативного забезпечення діяльності галузі, створення досконалих навчально-освітніх програм. Організують у понятійний спосіб увесь теоретично усвідомлений образ туризму такі ключові терміни-концепти: «турист», «туризм», «подорож», «дестинація», «туристський продукт», «індустрія туризму», «туристська інфраструктура». Вони характеризують туризм системно, у своїй сукупності і взаємозумовленості атестують його як впливовий соціоекономічний та соціокультурний інститут.

Туризмологія – молода наука. Вказані концепти, сформульовані положення – лише частина її внутрішнього багатоманітного змісту. Наукові дослідження туризму (В. Квартальнов, І. Зорін, О. Сесьолкін, (Росія), С. Стечів (Сербія), Ірена Інджейчик, Я. Фечко (Польща), Р. Макінтош (США), М. Кабушкін (Білорусь), В. Пазенок, В. Федорченко, О. Любіцева, І. Мініч, Л. Лук'янова (Україна) та ін.) сформували методологічну базу теорії туризму. Становлення і розвиток туризмології відбуваються в контексті загальної еволюції сучасної науки, насамперед її соціогуманітарного і економічного розділів. На початку ХХІ ст. перед туристичною наукою постають нові вимоги у дослідженні власних теоретичних і соціальних проблем. Істотний вплив на теорію і практику туризму справляє сучасна концепція інформатизації та комп'ютеризації, анімації, валеології тощо. Якісно нові сюжети і туризмологічні напрацювання пропонує практика «альтернативного» та екстремального туризму, поява його нових, іноді екзотичних форм.

Всесвітня туристська організація орієнтує уряди країн дедалі активніше розвивати туризм, зосередивши увагу на таких проблемах: глобальна зміна клімату; водний баланс на планеті; необхідність переходу на електронне управління туризмом, готельним господарством, подорожами. Економічна, комунікативна та інформаційна глобалізація потребує нових підходів до управління

туризмом, використання транспортних засобів, регулювання навантаження турпотоків на регіональному рівні.

Тісний зв'язок туризму з численними секторами господарської та соціальної сфери суспільства потребує широкого застосування прикладних досягнень різних галузей наук. Актуальним науковим завданням, зокрема, є узгодження розуміння та інтерпретації видів туризму, розвиток концепції туристичного обслуговування, реалізації на практиці сучасних моделей туристичних центрів і територій. Для розв'язання цих завдань необхідно об'єднати зусилля різних освітніх, науково-дослідних установ, вчених-туризмологів у національному та світовому масштабі.

Глобальне розуміння необхідності у гармонійному поєднанні виникаючих на ринку короткотермінових викликів та довготермінових принципів стійкого розвитку, має стати невід'ємним складником члглобальної та національної туристської політики і стратегій. Туризм напрочуд динамічне явище. Він чутливо реагує на ті зміни, які відбуваються в структурі суспільних та індивідуальних людських потреб, своєрідно відповідає на виклики, пропозиції та загрози, притаманні ХХІ ст. Тому сучасна туризмологічна культура має не тільки адаптувати фахівців галузі до реалій сучасного туристського процесу, гострої конкуренції на ринку туристських послуг, а й готувати їх до зустрічі з новим, незнайомим, формувати не тільки тактичне вміння, але й стратегічне, перспективне мислення. Урахування не тільки сучасних проблем теорії і практики туризму, а і його найближчих та віддалених перспектив, майбутніх можливостей – актуальне туризмологічне завдання.

4.3. Соціокультурні комунікації в туризмі

Минуле століття залишило у спадок одну з найгостріших проблем людства – проблему відчуження та самовідчуження людини. Але суспільство ХХІ століття, яке за своєю суттю і змістом є інформаційним, відкритим, віртуальним, обумовлює такий вектор людської взаємодії, як постійний міжіндивідуальний зв'язок, комунікацію, систематичний контакт людських спільнот з різними культурними реаліями. Найприкметнішою рисою нашого часу є зростання числа людей, які завдяки туризму знайомляться з різними культурами. І тому

саме комунікація є тим соціальним стрижнем, за допомогою якого перетинаються, взаємодіють людські якості та культурні надбання.

Вивчення соціокультурних комунікацій та їх проявів у сучасній туристській діяльності, розуміння основних принципів життеустрою, розуміння комунікацій як елемента зв'язку між різними со-ціокультурними системами є наданий момент надзвичайно перспективним напрямом наукового дослідження. Пов'язаний із явищами глобалізації, туризм передбачає регулярні контакти у різних сферах між представниками різноманітних культур. У цілому міжкультурні зустрічі долають певну ізольованість соціальних суб'єктів. Завдяки туризму соціокультурні контакти стають частішими, тривалішими. Це вимагає розв'язання низки практичних завдань та питань соціокультурної комунікації одночасно. Міжкультурна компетентність сприяє виробленню практичних навичок соціокультурних комунікацій із представниками інших культур, дозволяє вивчати традиції представників інших культур та максимізувати співробітництво і взаєморозуміння.

Розробка проблематики соціокультурних комунікацій у сучасній туристській діяльності є зараз одним з актуальних завдань, оскільки взаємодія між різними культурними регіонами входить у спектр глобальних проблем сучасності. В контексті входження України до складу світових організацій, а отже, і в орбіту різних культур, важливо звертати увагу на такий бік міжкультурних процесів, як комунікативна відкритість, а також враховувати негативні тенденції, до яких може призвести інтенсифікація міжкультурних контактів.

Проблема комунікації в процесі туристської діяльності пов'язана з механізмами сприйняття інших культур як інокультурних текстів. Вивчення означеного забезпечує дослідника необхідною інформацією стосовно якісно важливих соціальних, економічних, культурних аспектів розвитку туризму, дозволяє визначити кроскультурну специфіку туристської діяльності, обґрунтувати оптимальні умови організації комунікативних каналів у туризмі, що мають важливе значення для розуміння та прогнозування соціокультурних комунікативних технологій у туристичній діяльності.

Проблема комунікацій сьогодні особливо актуальна тому, що в добу глобалізації соціальний обмін та культурні простори, що їх формує взаємодія людей, набирають кардинально інших форм.

Комунікація – це притаманна людському суспільству властивість, яка полягає у забезпеченні міжлюдських стосунків, вона є невіддільним атрибутом буття соціуму та кожного індивіда. Жодна суспільна справа неможлива поза її публічним обговоренням, визнанням всім суспільством, легітимацією. Лише засобами комунікації демократично організована спільнота індивідів може досягти за допомогою дискурсу єдності або консенсусу. Дискурс є практикою комунікативних взаємин для досягнення суспільної узгодженості та соціальної злагоди. Домовленість щодо норм і цінностей співіснування є цементуючим механізмом суспільного життя. Щоб бути універсальною - загальнозначущою - комунікація має бути також аргументованою, раціонально обгрунтованою, самосвідомою.

Термін «комунікація» з'являється в науковій літературі на початку 20 ст. і дуже швидко, поряд з його загальнонауковим значенням (як засіб зв'язку будь-яких об'єктів), набуває соціокультурного сенсу, який пов'язано зі специфікою обміну інформацією в соціумі. Необхідними умовами і структурними компонентами соціокультурної комунікації є наявність спільної мови у суб'єктів комунікації, каналів передачі інформації, а також правил здійснення комунікації (семіотичних, моральних).

В певному плані кожне соціальне явище може розглядатися як комунікативне, яке існує у певному інформаційному полі і пов'язане з обміном інформації між соціальними суб'єктами. Однак комунікативними є лише дії, які здійснюються з певною метою, мають мотиваційну основу, орієнтовану на передачу інформації і здійснюються з використанням знакової системи, адекватної комунікаційним цілям.

Вивчення соціокультурних комунікацій пов'язано з певними складнощами. Суспільне життя в сучасний період розвивається досить суперечливо. Особливо це проявляється у «перехідних суспільствах», до яких належить і сучасна Україна. Інтеграційні процеси в таких «нестійких суспільствах» відбуваються паралельно з дезінтеграційними. Це не може позитивно позначитися на стані соціокультурної комунікації та теоретичному її узагальненні.

З цієї точки зору людство спроможне знайти спільну мову, взаємопорозумітися, спираючись на узагальнені, інтерсуб'єктивно зрозумілі норми, комунікативну компетентність та наявність раціональних мотивів своєї діяльності. Такий підхід відкриває

можливості подальшого розвитку соціокультурних контактів у формі туристської діяльності. У руслі зазначеного важливим є осмислення специфіки філософської інтерпретації у площині туризму. Інтерпретація - це будь-які зусилля (процедури), викликані порушенням звичного сприйняття чи комунікації й спрямовані на відновлення смислотворення. Інтерпретація - це універсальна властивість людської діяльності, вкорінена в постійній потребі інтенціональної свідомості в сприйнятті й смислотворенні, тому інтерпретувати можна будь-коли, будь-що чи будь-кого.

Феномен туризму – це молоде явище. Як розвинуте соціокультурне явище туризм в нашій країні почав формуватися всього 10-15 років тому, а теоретичне вивчення туризму займає ще менший обсяг часу, всього 5-10 років. Фактично в стадії формування перебуває категоріальний апарат теорії туризму, остаточно не визначені методологічні засади вивчення цього явища.

За останні роки туризм став визначальним чинником соціальної і культурної інтеграції. Як прояв та інструмент зростаючої культурної взаємодії, туризм сприяє зміцненню єдності суспільства, допомагає включити в нього тих, хто в іншому випадку міг би залишитися на самоті. Оскільки туризм передбачає зустрічі та діалог між «гостями» та «господарями» [3], він поглиблює знання людей та народів одне про одного, їх взаєморозуміння.

Туризм є впливовим каналом народної дипломатії, завдяки тим гуманним функціям, які він здійснює. Кожен міжнародний турист, що здійснює міжособистісну комунікацію, виступає представником конкретного народу, конкретної культури. Він дає можливість поєднати відпочинок із пізнанням побуту, історії, культури, традиції, звичаїв свого та іншого народів. Залучення до туристської активності різних прошарків населення планети значно збільшить кількість каналів культурної комунікації, що, безперечно, сприятиме взаєморозумінню народів, перетворенню ще «закритих» суспільств на більш відкриті, такі, що поступово і добровільно залучатимуться до світового товариства, що сприятиме інтеграції людства на засадах толерантності та гуманізму.

«Справжній турист», як правило, людина «діалогічного стилю», здатний не на фатичне, тобто беззмістовне, формальне спілкування, а на фактичне, зацікавлене, морально значуще і соціально перспективне. Туристські комунікації дозволяють встановлювати

стосунки невимушеного, добровільного спілкування, заснованого саме на довірі. Туризм здатний примирювати конфронтуючих. Комунікативні можливості туризму дозволяють досягати "інтерсуб'єктивного узгодження смислу та істини" (К.-0. Аппель). Звичайно, культура спілкування, довірчі стосунки не виникають автоматично, вони потребують значних вольових зусиль, бажання домовлятися, психологічної налаштованості на доброзичливі контакти. Забезпечити таку культуру покликані всі суспільні інститути - економіка, політика, дипломатія, освіта, наука, мистецтво. Але однією з центральних ланок, здатних інтегрувати людство, долати тенденції сепаратизму, розколу, ворожнечі і взаємопідозри, є туризм. Власними винятково багатогранними можливостями туризм здатний розв'язувати цілу низку взаємопов'язаних проблем високого суспільного звучання. Одна з них – забезпечення інтеграції нашого «розірваного світу», сприяння посиленню тенденцій солідарності.

Важливу роль у розвитку туризму відіграють інтенсивні впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в різні сфери і процеси життєдіяльності суспільства, що примушує розглядати формування туристського простору з урахуванням зростаючих соціальних потреб і комп'ютерних можливостей, які надаються сьогодні. Важливою частиною туристського продукту можуть стати такі інформаційні послуги, як «віртуальний» інструктаж, «телекомунікаційне знайомство», комп'ютерні ігри та розваги тощо. На новий рівень можна підняти якість інформаційної підготовки туристів, якщо використовувати віртуальні тренажери і спеціальні інформаційно-довідкові системи, наприклад, геодезичного, метеорологічного і медичного профілю.

Принципово нові можливості перед «похідним» туризмом відкривають сучасні технології комплексної інформаційної підтримки за допомогою, скажімо, космічних і авіаційних систем спостереження, зв'язку та навігації.

Подальший розвиток туризму пов'язаний, на наш погляд, не з хаотичним нагромадженням форм, рівнів тощо, а з певною підпорядкованістю його процесу здійснення діалогу, зближенню культур різних народів, тобто з проявом його як соціокультурної комунікації.

4.4. Дослідження основ використання інформаційних технологій у рекреаційно-туристській діяльності.

Щоденно спостерігаємо наплив величезної кількості інформації, яка характеризує найрізноманітніші ділянки людської діяльності. Серед цих масивів даних, підчас, важко вилучити необхідну інформацію. Ми будемо розглядати рекреаційно-туристичну діяльність як певну систему, що має складну рекурсивно-ієрархічну структуру, і характеризується множиною інформаційних параметрів різного рівня. Тому так важливо мати певний інформаційний інструментарій, який дозволяє здійснювати ефективний відбір даних за інтересами Замовника. Власне, створення інформаційної інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності на Україні це перспектива культурного і економічного розвитку країни. На жаль, на сьогоднішній день, розробки в галузі створення інформаційної інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності є на низькому рівні як науковому, так і в прикладних застосуваннях. Стан цих розробок можна характеризувати як перші спроби, підчас, низького гатунку, які не витримують критики. У цьому напрямку розробок та досліджень, потрібно визначити основні проблеми, які в першу чергу стосуються створення принципово нових інформаційних технологій. високопродуктивних структур, інтелектуальних інформаційних систем, високоефективних і якісних засобів відбору, відтворення, запису, збереження і захисту інформації та ін. Замовник, який цікавиться рекреаційно-туристичною діяльністю ставить задачу отримання всесторонньої інформації. Тому основою здійснення інформатизації рекреаційно-туристичної діяльності є створення бази інформаційних ресурсів. Ця проблема дуже тісно пов'язана з реалізацією геоінформаційних систем широкого спрямування і значної кількості інформаційних параметрів.

Розвинуті в останні десятиліття у світі різні методи інформаційного опису мають найрізноманітніше використання. У деяких випадках маємо компакт-диски з прекрасними записами, на виготовлення яких витрачено значні обсяги фінансування.

Слід відзначити, що вирішення поставлених завдань є можливим тільки на основі проведення всебічних наукових досліджень інформаційних інфраструктур, що характеризують рекреаційно-туристичну діяльність. Особливу увагу необхідно

приділити регіональним аспектам створення інформаційної інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності. У цьому напрямку важливою проблемою є питання інформатизації рекреаційно-туристичної діяльності регіону Українських Зелених Легенів Європи. На нашу думку, потрібно створити, на засадах самоокупності, Центр інформаційної мережевої інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності, завдання якого: розробка, дослідження і систематизація інформаційних параметрів, які всебічно характеризують довкілля.

Важливим завданням такого Центру була би розробка типових інформаційних інфраструктур найрізноманітнішого спрямування для рекреаційно-туристичної діяльності. Ці інформаційні інфраструктури повинні бути елементами загальної системи управління рекреаційно-туристичною діяльністю.

Інформаційна інфраструктури регіональної системи рекреаційно-туристичної діяльності повинна складатись з інформаційно-технічної системи та інформаційного, математичного і програмного забезпечення, баз інформаційних ресурсів, елементи яких використовуються для відпрацювання, моделювання та макетування основних функцій інфраструктури. Регіональні інформаційні інфраструктури повинні створюватись в контексті Національної інформаційної інфраструктури, як відображення національних і світових тенденцій у рекреаційно-туристичній діяльності і як гарантія інтеграції з національним і світовим інформаційним середовищем. Модель повинна будуватись під впливом стану і перспектив економічного, наукового, культурного та інших факторів. Базовою концепцією загальної інформаційної інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності повинна бути концепція відкритої системи регіональних інформаційних інфраструктур різних рівнів. Перспектива інформатизації рекреаційно-туристичної діяльності на Україні є створення потужної інформаційно-аналітичної системи, метою якої є відпрацювання оптимальної стратегії сприянню входження України в світове співтовариство

4.5. Інноваційна туристська діяльність як процес, пов'язаний із впровадженням результатів наукових досліджень і розробок у практику.

Інтелектуальні ресурси, які формують інтелектуальний потенціал туристського підприємства використовуються у інноваційному процесі, в результаті цього відбувається їх перетворення в інтелектуальний капітал. Для більшого уявлення процесу формування інтелектуального капіталу розглянемо докладніше зміст економічної категорії «інноваційний процес». Поняття «інноваційний процес» почало свій розвиток з 50-х років, тоді переважали моделі інноваційного процесу, в яких наголошувалась значимість наукових досліджень, а ринок визначався як вторинний елемент. Такі моделі зазначалися як моделі «технологічного поштовху» та «рушійної сили ринку». При цьому у моделі «рушійної сили ринку», збуту продукції приділялося більше уваги. Збалансувати відносини наукових досліджень і ринку у зазначених моделях стало можливим тільки з розвитком нових технологій, що забезпечило появу так званої об'єднаної моделі. В рамках об'єднаної моделі передбачалося, що технічні інновації повинні супроводжуватись інноваціями в галузі маркетингу, менеджменту, виробництва. Останнім часом переважаючою стала «інтегрована модель» з мінімально можливим часом виконання науково-дослідних робіт, організації виробництва продукції та просування її на ринок. Існує багато варіантів визначення сутності та змісту категорії «інноваційний процес», розроблених вітчизняними та зарубіжними авторами. За визначенням американського дослідника Б. Твісса, інноваційний процес – це перетворення наукового знання, наукових ідей, винаходів у фізичну реальність (нововведення), яка змінює суспільство. В основі інноваційного процесу лежить створення, впровадження і поширення інновацій, необхідними властивостями яких є науково-технічна новизна, їх практичне застосування і комерційна реалізованість з метою задоволення нових суспільних потреб. Інноваційний процес – це перетворення наукових знань в інновації – послідовний ланцюг етапів, в ході яких інновації втілюються, починаючи від ідеї до конкретних продуктів, технологій або послуг і розповсюджуються при практичному використанні. На відміну від науково-технічного прогресу, інноваційний процес не закінчується впровадженням, тобто

першою появою на ринку нового продукту, послуги, або доведенням до проектної потужності нової технології. Цей процес не переривається, так як нововведення вдосконалюється, робиться більш ефективним, набуває невідомі раніше споживчі властивості. Це відкриває для нього нові області застосування і нових споживачів, які сприймають даний продукт або технологію як нові. Інноваційний процес має циклічний характер розвитку, здійснюється в просторі і часі, основними його етапами є: науковий, технічний, технологічний, експлуатаційний. Вони охоплюють такі види діяльності: фундаментальні дослідження (ФД); прикладні дослідження (ПД); дослідно-конструкторські розробки (ДКР); дослідно-експериментальні розробки (ДЕР); дослідна база наук (ДБН); організаційно-економічна робота (ОЕР); промислове виробництво нових товарів (ПВНТ), масове виробництво.

Спрощено модель інноваційного процесу можна подати як кілька послідовних етапів: наука – техніка – виробництво. Наука: на цьому етапі розробляють теоретичні основи певної проблеми. Охоплює стадії фундаментальних і прикладних досліджень. Фундаментальні дослідження спрямовані на вивчення теоретичних засад процесів чи явищ. Поштовхом до їх проведення є виникнення гіпотези, яка потребує підтвердження. Результатом фундаментальних досліджень можуть бути відкриття. Відкриття – науковий результат, що вносить радикальні зміни в існуючі знання, розкриває досі не відомі закономірності, властивості та явища матеріального світу, істотно впливає на НТП і розвиток цивілізації, слугує джерелом винаходів. Прикладні дослідження визначають напрям прикладного застосування знань, здобутих у процесі фундаментальних досліджень. Їх результатом є нові технології, нові матеріали, нові системи. Техніка. На цьому етапі втілюють теоретичні конструкції явищ і процесів у матеріальну оболонку. Охоплює стадії дослідноконструкторських та проектно-конструкторських робіт, які спрямовані на розроблення, проектування, виготовлення та випробовування дослідних зразків нової техніки, технології чи нового продукту. Визначають технічні характеристики нової продукції, розробляють оргтехнічну документацію на неї, створюють дослідні зразки, розпочинають експериментальне виробництво. Виробництво. Це етап впровадження у виробництво нового продукту, розроблення програми маркетингу і просування новинки на туристський ринок. Етап комерціалізації

нововведення є завершальним в інноваційному процесі. Однак, новий продукт не завжди залишається власністю підприємства, яке його створило. Право на виготовлення нового продукту можуть отримати й інші підприємства, придбавши відповідну ліцензію. Відбувається дифузія нововведення – процес його поширення для використання у нових місцях, сферах чи умовах. Незважаючи на те, що в науковій літературі зустрічається багато різноманітних підходів до визначення інноваційного процесу, суть їх зводиться до одного висновку, а саме: інноваційний процес пов'язаний із створенням, освоєнням і поширенням інновацій.

Наряду з поняттям інноваційний процес в науковій літературі з інноватики зустрічається поняття інноваційна діяльність. Стосовно визначення поняття «інноваційна діяльність» не надав чіткого роз'яснення змісту цієї категорії. Як свідчить аналіз, термін «інноваційна діяльність» відрізняється надмірним різноманіттям формулювань. Наразі, відсутня єдність поглядів науковців в тлумаченні інноваційної діяльності. З одного боку, інноваційну діяльність розуміють як процес, спрямований на розробку і реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або певних науково-технічних досягнень в новий чи вдосконалений продукт, який реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується в практичній діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки та дослідження, з іншого – інноваційна діяльність спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок, що сприяє випуску на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Адже є ще публікації, в яких напряду ототожнюються поняття інноваційної діяльності та інноваційного процесу: «Процес створення, освоєння і поширення інновацій називається інноваційною діяльністю або інноваційним процесом». Як ефективний інноваційний процес, так й ефективна інноваційна діяльність здатні забезпечити прирощення (капіталізацію) вартості інтелектуальних ресурсів, тому можуть розглядатися при формуванні інтелектуального капіталу. З точки зору формування інтелектуального капіталу, ми поділяємо думку науковців які дають визначення інноваційному процесу як: «перетворенню наукових знань в інновації – послідовний ланцюг етапів, в ході яких інновації утілюються починаючи від ідеї до конкретних продуктів, технологій або послуг і розповсюджуються при практичному

використанні». При цьому, інноваційний процес може здійснюватися як самостійно промисловим підприємством так й на засадах партнерства за певними етапами інноваційного процесу.

Дослідження різноманітних підходів щодо сутності інноваційної діяльності дозволили зробити висновок, що інноваційною діяльністю може бути як інноваційний процес, так і його окремі етапи або їх певна комбінація, тобто частина інноваційного процесу, яка може дорівнювати йому. Таким чином в основі формування інтелектуального капіталу туристського підприємства знаходиться інноваційна діяльність. Формування інтелектуального капіталу туристського підприємства може здійснюється на основі самостійної інноваційної діяльності підприємства або в союзі з учасниками туристського ринку на умовах спільних інтересів.

Література:

1. 1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Підр. – К.: Либідь, 2008. – 560 с.
2. 2. Методичні вказівки до практичних занять, самостійної роботи та виконання розрахунково-графічної роботи з дисципліни «Туризмознавство» (для студентів 5 курсу денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня магістр спеціальності 8.14010301 – Туризмознавство) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. : В. В. Абрамов, І. Л. Полчанінова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 23 с.
3. 3. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8 . – С. 108– 113.

Контрольні питання:

1. Основні напрями науково-дослідницької діяльності студентів
2. Поняття туризмології як науки
3. Основні компоненти соціокультурної комунікації в туризмі
4. Компоненти інформаційної інфраструктури рекреаційно-туристичної діяльності
5. Модель інноваційного процесу в туризмі

ГЛАВА 5. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

5.1. Поняття про наукову інформацію та її роль у проведенні наукових досліджень

5.2. Джерела інформації та їх використання в науково-дослідній роботі студентів

5.1. Поняття про наукову інформацію та її роль у проведенні наукових досліджень

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин, коли темпи накопичення і передачі інформації зростають, виникло протиріччя між виробництвом інформації та можливостями її споживання, переробки і використання. Потрібні відповідні методики орієнтації наукових працівників на найбільш продуктивний пошук і використання відповідних інформаційних матеріалів. Слово «інформація» в перекладі з латинського означає роз'яснення. Роз'яснення – це відомості про довкілля, про процеси, які здійснюються в ньому, про події і стан, що сприймаються людьми, які керують машинами та системами. Це одне із загальних понять науки, що означає певні відомості, сукупність якихось даних, знань, детальна, систематизована подача певного відібраного матеріалу, але без будь-якого аналізу.

Наукова інформація – це логічна інформація, яка отримується в процесі пізнання, адекватно відображає закономірності об'єктивного світу і використовується в суспільно-історичній практиці. Основні ознаки наукової інформації:

- вона отримується в процесі пізнання закономірностей об'єктивної дійсності, підґрунтям якої є практика, і подається у відповідній формі;

- це документовані або публічно оголошені відомості про вітчизняні та зарубіжні досягнення науки, техніки, виробництва, отримані в процесі науково-дослідної, дослідно-конструкторської, виробничої та громадської діяльності.

Основні джерела науково-технічної інформації можна згрупувати в такому вигляді:

1. Монографія – це наукова праця, присвячена глибокому викладу матеріалу в конкретній, зазвичай вузькій галузі науки. Це

наукова праця одного або декількох авторів. Вона має достатньо великий обсяг: не менше 50 сторінок машинописного тексту. Це наукове видання, що містить повне й вичерпне дослідження якоїсь проблеми чи теми.

2. Збірник – це видання, яке складається з окремих робіт різних авторів, присвячених одному напрямку, але з різних його галузей. У збірнику публікуються закінчені праці з рекомендацією їх використання.

3. Періодичні видання – це журнали, бюлетені та інші видання з різних галузей науки і техніки. В періодичних виданнях можуть друкуватись праці і їх результати. Виклад матеріалу проводиться в популярній, доступній формі.

4. Спеціальні випуски технічних видань – це документи інформаційного, рекламного плану, аналітичні, статистичні дані з проблеми.

5. Патентно-ліцензійні видання (патентні бюлетні).

6. Стандарти – це нормативно-технічні документи щодо єдиних вимог до продукції, її розробки, виробництву та застосуванню.

7. Навчальна література – це підручники, навчальні посібники, навчально-методична література.

8. Надруковані документи – це дисертації, звіти про науково-дослідну роботу, окремі праці. Це документи для студентів, аспірантів, які займаються науково-дослідною роботою: планові, звітні документи, статистичні та опубліковані доповіді, методичні та інструкційні матеріали.

9. Науково-інформаційна діяльність – сукупність дій, спрямована на задоволення потреб громадян, юридичних осіб і держави, що полягає в її збиранні, аналітико-синтетичній обробці, фіксації, зберіганні, пошуку і поширенні.

10. Інформаційні ресурси науково-технічної інформації – це систематизовані зібрання науково-технічної літератури і документації, зафіксовані на паперових та інших носіях.

11. Довідково-інформаційний фонд – це сукупність упорядкованих первинних документів і довідково-пошукового апарату, призначених для задоволення інформаційних потреб.

12. Довідково-пошуковий апарат – це сукупність упорядкованих вторинних документів, створюваних для пошуку першоджерел;

13. Інформаційні ресурси спільного користування – це сукупність інформаційних ресурсів державних органів науково-технічної інформації (бібліотека, фірми, організації);

14. Аналітико-статистична обробка науково-технічної та практичної інформації;

15. Інформаційний ринок – це система економічних, організаційних і правових відносин щодо продажу і купівлі інформаційних ресурсів, технологій, продукції та послуг.

Законом України «Про інформацію» визначено головні принципи інформаційних відносин:

- гарантованість права на інформацію;
- доступність інформації та свобода обміну нею;
- об'єктивність, вірогідність інформації;
- повнота і точність інформації;
- законність отримання, використання, поширення і зберігання інформації.

Право на інформацію мають усі громадяни України, юридичні особи і державні органи. З метою задоволення інформаційних потреб, органи державної влади та місцевого самоврядування створюють інформаційні служби, системи, мережі, бази і банки даних. Для прискорення відбору потрібної інформації і підвищення ефективності праці в Україні створена загальнодержавна служба науково-технічної інформації (НТИ).

У процесі наукових досліджень зустрічається таке поняття, як галузі інформації. Це сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про відносно самостійні сфери життя і діяльності.

Чітке знання термінів та їх сутності, а також галузей інформації дозволяє науковому досліднику оперативно їх знаходити, переробляти, узагальнювати та ефективно застосовувати для виконання відповідних завдань.

Значення і роль інформації в тому, що, по-перше, без неї не може бути проведене те чи інше наукове дослідження, по-друге, інформація досить швидко старіє, і потрібне постійне поновлення матеріалів. За даними зарубіжних джерел інтенсивність старіння інформації становить понад 10% на день для газет, 10% на місяць для журналів, 10% на рік для книг і монографій. Окрім цього, інформація для дослідника є предметом і результатом його праці. Осмислюючи та

опрацьовуючи потрібну інформацію, дослідник видає специфічний продукт: – якісно нову інформацію. При цьому підраховано, що біля 50% свого часу дослідник витрачає на пошук інформації. Тому досить відповідальним етапом наукового дослідження є вміння оперативно знаходити і опрацьовувати потрібну інформацію з теми дослідження.

5.2. Джерела інформації та їх використання в науково-дослідній роботі студентів

У процесі підготовки та проведення будь-якого дослідження можна виділити п'ять головних етапів:

- етап накопичення наукової інформації: бібліографічний пошук наукової інформації, вивчення документів, основних джерел теми, складання огляду літератури, вибір аспектів дослідження;

- формулювання теми, мети і завдання дослідження, визначення проблеми, обґрунтування об'єкту і предмету, мети, головних завдань, гіпотези дослідження;

- теоретичне дослідження – обґрунтування напрямів, вибір загальної методики, методів, розробка концепції, параметрів, формулювання висновків дослідження;

- проведення експерименту – розробка програми, методики, одержання і аналіз даних, формулювання висновків і результатів дослідження;

- оформлення результатів наукового дослідження, висновків, рекомендацій, уточнення наукової новизни та практичної значущості.

Як бачимо, дослідження розпочинається з аналізу інформаційних матеріалів з обраної теми. Інформацію поділяють на:

- оглядову (вторинну) огляд наукових матеріалів;
- релеративну, що міститься в описах прототипів наукових завдань;

- реферативну (вторинну), що міститься в анотаціях, резюме, рефератах;

- сигнальну (вторинну) – інформацію попереднього повідомлення;

- довідкову (вторинну) – систематизовані короткі відомості в будь-якій галузі знань.

Отже, при опрацюванні інформації її можна поділити на дві групи.

Первинна інформація – це вихідна інформація, яка є результатом безпосередніх соціологічних експериментальних досліджень, вивчення практичного досвіду (це фактичні дані, зібрані дослідником, їх аналіз і перевірка).

Вторинна інформація – це результат аналітичної обробки та публікації інформації з теми дослідження (це опубліковані документи, огляд інформації з теми). Це:

- інформаційні видання (сигнальна інформація, реферативні журнали, експрес-інформація, огляди);
- довідкова література (енциклопедії, словники);
- каталоги і картотеки;
- бібліографічні видання.

Ця інформація служить теоретичним та експериментальним підґрунтям, основою проведення наукового дослідження, є доказом наукової обґрунтованості роботи її, достовірності та новизни.

Достовірність – це достатня правильність, доказ того, що названий результат (закон, сукупність фактів) є істинним, правильним. Достовірність результатів і висновків обґрунтовується експериментом, логічним доказом, аналізом літературних та архівних джерел, перевірених на практиці. Є три групи методів доказу достовірності: аналітичні, експериментальні, підтвердження практики.

До найважливіших методів наукового пізнання належать аналітичні методи. їх суть – доказ результату через логічні, математичні перетворення, аналіз статистичних даних, опублікованих і неопублікованих документів (облікових, планових, аналітичних, анкетних).

У процесі експерименту проводяться наукові дослідження порівнюються теоретичні та експериментальні результати. При зіставленні наукового результату з практикою необхідний збіг теоретичних положень з явищами, що спостерігаються в практичних ситуаціях. Тому для вивчення теоретичного підґрунтя теми дослідження потрібне глибоке опрацювання джерел інформації.

Знання опублікованої інформації дає змогу глибше осмислити науковий і практичний матеріал інших вчених, дослідників, виявити рівень дослідженості конкретної теми, підготувати огляд літератури з теми. Потрібну наукову інформацію дослідник отримує в бібліотеках та органах науково-технічної інформації.

Бібліотечне обслуговування – це відкрита, багаторівнева підсистема бібліотеки з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтована на користувачів. Бібліотечне обслуговування читачів – один із найголовніших напрямків роботи бібліотеки, що допомагає задовольнити освітні, інформаційні та культурні потреби людини. Бібліотекам доводиться обслуговувати найрізноманітніші цільові групи: цифрове покоління, класичних читачів, молодь із різних культур та соціальних прошарків. У зв'язку з впровадженням нових інформаційних технологій у роботу відділу обслуговування, постійно відбуваються зміни в організації праці співробітників. Сучасні проблеми діяльності бібліотеки в умовах інформаційного суспільства, доступ до мережі Інтернет, чату внутрішньої бібліотечної мережі, робота з автоматизованою бібліотечною системою «Ірбіс»: АРМи «Каталогізатор» та «Читач» надають можливість удосконалити як внутрішню організаційну роботу відділу, так і роботу працівників, скоротити терміни виконання замовлень, покращити якість обслуговування читачів. Форми обслуговування читачів у бібліотеках майже скрізь однакові:

- довідково-бібліографічне обслуговування;
- читальний зал;
- комп'ютерний читальний зал;
- безкоштовний доступ до мережі Інтернет;
- доступ за технологією WiFi;
- абонемент або міжбібліотечний обмін (МБО);
- заочний абонемент;
- віртуальна довідкова служба;
- виготовлення фото і ксерокопій;
- виготовлення мікрофільмів.

Для опрацювання джерел з обраної теми використовують інформаційно-пошуковий апарат бібліотеки.

У бібліотеках застосовується інформаційно-пошукова мова (ІПМ) бібліотечно-бібліографічного типу: універсальна десяткова класифікація (УДК) і бібліотечно-бібліографічна класифікація (ВБК).

УДК систематизує всі людські знання у 10 розділах, де кожний розділ має десять підрозділів і т.ін. При цьому кожне нове поняття отримує свій числовий індекс

Кодовим позначенням індексуються всі наукові знання, явища, поняття. І кожне нове знання при його виникненні знаходить своє

місце. В залежності від потреб поділу інформаційно-пошукової мови до основних індексів додаються інші знаки, чим підвищується спеціалізація УДК. Для зручності сприйняття кожні три знаки відокремлюються крапкою (наприклад: 53376).

Багато років УДК застосовувалась як найбільш досконала класифікація знань. Але згодом виникнення нових понять у науковій і практичній діяльності людей зумовили впровадження бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), яка має іншу систему класифікації й індексації людських знань. Основна частина її буквено-цифрових індексів побудована за десятковим принципом. Основні поділи ББК розподілені у 21 відділах, кожний з яких має свій індекс із великих букв українського алфавіту.

Сукупність уніфікованих інформацій та послуг поданих в стандартизованому вигляді називається інформаційним продуктом – це спеціалізовані нормативні видання, державні стандарти, будівельні норми і правила тощо.

Накопичення і зберігання великих інформаційних масивів – баз даних, дозволяє систематизувати документи за ознаками певної тематики, а також формувати банки даних, для оперативного багатоцільового використання відповідної інформації.

Досить популярним за останні роки стало використання інформаційної WEB-сторінки комп'ютерів.

Чи не є мережа WEB протиположною бібліотеці? Ця мережа дає можливість змінити найбільш важливі основи створення, розповсюдження і застосування знань у світі - в короткі терміни. Мільйони людей користуються мережею WEB для оперативного пошуку інформації, перевірки та дискусії.

Інтернет і WEB стають інформаційним джерелом для мільйонів людей. До того ж це найчастіше діти шкільного віку. Ці майбутні дорослі отримують уміння і навички накопичення інформації та роботи з нею, і для більшості з них ця мережа є більш привабливою аніж бібліотека чи вчитель. Її привабливість в тому, що користувачі мають доступ до інформації без будь-якої допомоги, участі чи керівництва другої особи (викладача, бібліотекаря) і можна використати в будь-який час доби, не потрібно нікуди їхати, тим більше, що інформація може отримуватись за потребою.

І все ж мережа WEB не є універсальною заміною бібліотеки.

В чому ж недоліки WEB?

1. Не вся інформація розміщена на сторінках WEB, а та, що є дуже коротка за обсягом, зміст який міститься в цифровій формі дуже обмежений порівняно з друкованими матеріалами.

2. WEB – не завжди відповідає стандартам достовірності. Більшість матеріалів публікована без рецензій, без перевірки, гарантій (наприклад, з медицини, це думки і бачення окремих авторів).

3. WEB – не має каталогізації (описання змісту, форми) є лише мінімальна структура інформаційних матеріалів.

4. Не забезпечується ефективний пошук інформації фундаментальних наукових знань, і вона більше підходить для обміну свіжою інформацією і спілкування.

В майбутньому бібліотека буде існувати як:

- спеціально встановлені фонди документів, які повинні знаходитись в приміщенні бібліотек;
- як фізичний простір для матеріалів в нецифровій формі і як пункт доступу для тих, хто не може дозволити собі мати необхідні засоби для отримання інформації;
- накопичення метаданих або опису змісту матеріалів, для посилення та полегшення пошуку інформації;
- збереження документів і пов'язаних з ними метаданих;
- сфера доступу та послуги по інструктуванню.

Література:

1. Бабічева О. Г. Інноваційні методи обслуговування читачів у бібліотеках вищих навчальних закладів Харківського зонального методичного об'єднання / О. Г. Бабічева, О. К. Журавльова // Вісник Одеського національного університету. — 2014. — Том. 19, вип. 1 (11). Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — С. 79—92.

2. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / А.М. Єріна, В.Б. Захожай, Д.Л. Єрін. – К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.

3. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності. К. : Знання-Прес, 2003. 295 с.

Контрольні питання:

1. Охарактеризувати технологію роботи з різними інформаційними джерелами дослідження.

2. Приклади бібліографічного опису окремих видів документів.
3. Правила наведення цитат і бібліографічних посилань у текстах наукових та навчальних робіт.
4. Пошук інформації у процесі наукової роботи.
5. Електронний пошук наукової інформації.
6. Розташування бібліографічних описів у списках літератури.

ГЛАВА 6. ДИПЛОМНА, МАГІСТЕРСЬКА РОБОТИ: НАПИСАННЯ, ОФОРМЛЕННЯ, ЗАХИСТ

- 6.1.** Кваліфікаційні наукові дослідження: етапи роботи над дослідженням та оформленням курсової та дипломної робіт
- 6.2.** Правила оформлення пояснювальної записки
- 6.3.** Захист дипломної роботи

6.1. Кваліфікаційні наукові дослідження: етапи роботи над дослідженням та оформленням курсової та дипломної робіт

Кваліфікаційна дипломна робота призначена для об'єктивного контролю ступеня сформованості умінь вирішувати типові завдання діяльності, які, в основному, віднесені в ОКХ до організаційної, управлінської та виконавської (технологічної, операторської) виробничих функцій.

Загальні вимоги до побудови, викладення та оформлення кваліфікаційних дипломних робіт розроблені відповідно до ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення», чинного від 01.01.1996 р., і міжнародного стандарту 180 5966:1982. Для бібліографічного опису джерел використані чинні стандарти з бібліотечної та видавничої справи: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Дипломна робота – це кваліфікаційне навчально-наукове дослідження студента, яке виконується на завершальному етапі навчання студента у вищому закладі освіти. Дипломна робота – це самостійна творча робота, яка носить технологічно-економічний характер, відбиває рівень теоретичних знань і практичних навичок випускника, його здатність до професійної діяльності як фахівця. Кваліфікаційна дипломна робота має бути актуальною і спрямованою на вирішення нагальних проблем розвитку туризму. Вона виконується на завершальному етапі навчання та захищається на екзаменаційній комісії, яка присвоює випускнику відповідну кваліфікацію.

У більшості випадків дипломна робота є поглибленою розробкою теми курсової роботи студента-випускника. Нею передбачено систематизацію, закріплення, розширення теоретичних знань і практичних умінь зі спеціальності та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань.

До захисту кваліфікаційних дипломних робіт допускаються студенти, які в визначений термін виконали КДР і успішно пройшли попередній захист на кафедрі. Списки студентів, допущених до захисту кваліфікаційних дипломних робіт, подаються в Державну екзаменаційну комісію (ДЕК). Успішний захист дипломної роботи є підставою для присвоєння випускнику Державною екзаменаційною комісією (ДЕК) кваліфікації відповідно до чинного «Переліку кваліфікацій», розробленого Міністерством освіти і науки України та видання йому державного документа про вищу освіту.

Кваліфікаційна дипломна робота – це кваліфікаційна робота, спрямована на те, щоб довести ДЕК, що її автор повністю сформувався як фахівець відповідного освітньо-професійного рівня і заслуговує присвоєння цієї кваліфікації. Для цього студент повинен у тексті випускної роботи підкреслити свій особистий внесок та ступінь самостійності, обґрунтувати використані методи досліджень та достовірність отриманих результатів. Таким чином, правильними повинні бути як по змісту, так і по формі пояснювальна записка, доповідь та презентація під час виступу в ДЕК.

КДР повинна відповідати таким вимогам:

- бути актуальною;
- сформувати наукову новизну;
- мати практичне значення;
- використовувати коректні та адекватні методи дослідження.
- цільова спрямованість (мета та сформульовані завдання);
- мати чітку побудову;
- логічна послідовність викладу матеріалу;
- глибина дослідження і повнота висвітлення питань;
- переконливість аргументацій;
- стислість і точність формулювань;
- конкретність викладу результатів роботи;
- доказовість висновків і обґрунтованість рекомендацій;
- грамотне оформлення (відповідно до вимог нормоконтролю).

Метою кваліфікаційної дипломної роботи є розв'язання комплексу наукових і прикладних завдань відповідно до узагальненого об'єкта діяльності на основі застосування системи теоретичних знань і практичних навичок для вирішення конкретних завдань щодо вдосконалення управління на туристичних підприємствах, ініціювання до впровадження інновацій у їх діяльність відповідно до узагальненого об'єкта діяльності магістра зі спеціальності «Туризм».

Конкретні завдання КДР залежать від наукової спрямованості дослідження та обраного об'єкта.

Основними завданнями КДР є:

- систематизація та застосування теоретичних і практичних знань для виконання робіт науково-дослідницького характеру;
- закріплення здобутих знань на основі адаптації моделей, методологічних підходів, практичного досвіду до умов реальної аналітики процесів, що відбуваються в розвитку туризму в Україні та світі;
- оцінка розвитку туристичної галузі України, пошук шляхів удосконалення функціонування туристичних підприємств для їх адаптації до сучасних викликів, суперечностей і ризиків національної економіки, підвищення їх конкурентоспроможності.

Відповідно до вимог освітньо-професійної програми «Туризмознавство» під час виконання КДР студент повинен набути таких компетентностей:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу у вітчизняному сегменті світової туристичної галузі;
- здатність діяти на основі етичних та нормативно-правових норм, що регулюють відносини людини з людиною, із суспільством і з навколишнім середовищем;
- здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;
- здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій, використовувати міждисциплінарні дослідження аналізу стану розвитку глобальних та локальних ринків туристичних послуг для розв'язання складних задач розвитку туристичного бізнесу;
- здатність до підприємницької діяльності;

- здатність розробляти антикризові програми корпорацій, ТНК у туристичній сфері, суб'єктів туристичного бізнесу;
- здатність визначати привабливість природних, культурно-історичних ресурсів території, оцінювати їх якісні й кількісні характеристики і параметри;
- здатність застосовувати принципи соціальної відповідальності в діяльності суб'єктів туристичного бізнесу;
- здатність до самостійного опанування новими знаннями, використання інноваційних технологій у сфері туристичного бізнесу;
- здатність приймати оптимальні управлінські рішення і вміння застосовувати інформаційні та digital-технології в побудові вектору розвитку туристичних підприємств, оцінювати ризики реалізації альтернативних стратегічних бізнес-напрямків.

Науковий рівень роботи повинен відповідати освітньо-професійній програмі й свідчити про вміння автора самостійно здійснювати науковий пошук, визначати професійні завдання та добирати оптимальні методи і прийоми їх виконання.

Тематика дипломних робіт розробляється профілюючими та випускаючими кафедрами. Вона повинна бути актуальною і відповідати вимогам державного стандарту, відповідати стану та перспективам розвитку науки й техніки, вирішувати конкретні завдання підприємств і установ туристсько-готельної індустрії та міжнародного туризму.

Теми дипломних робіт випускників сформульовані з урахуванням замовлень конкретних підприємств, результатів виробничих практик, наукових досліджень студентів у процесі навчання. З врахуванням зазначеного студенти вибирають тему дипломної роботи із затвердженої на випусковій кафедрі тематики або пропонують свою тему, обґрунтовують її актуальність і відповідність фахові. Організація і контроль за процесом підготовки й захисту курсових і дипломних робіт покладається на завідувачів кафедр і викладачів – керівників дипломних робіт.

Вибір теми здійснюється студентами самостійно з запропонованого кафедрою переліку або потреб конкретних організацій та установ протягом дев'ятого семестру навчання. Не пізніше як за місяць після початку навчання студент подає на кафедру

туристичного, готельного та ресторанного бізнесу заяву за встановленою формою.

Наукові керівники призначаються кафедрою з числа осіб професорсько-викладацького складу або з досвідчених працівників-практиків, після чого вони затверджуються наказом ректора НУ «Запорізька політехніка» на весь період виконання КДР.

ВАРІАТИВНІ ТЕМИ КДР

1. Роль і місце ділового туризму в індустрії гостинності.
2. Сучасний стан та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні, на прикладі ...
3. Використання закордонного досвіду екстремального туризму в Україні.
4. Сучасний стан та перспективи розвитку пригодницького туризму в ... / Україні.
5. Сучасний стан та перспективи розвитку релігійного / паломницького туризму в ... / Україні.
6. Роль і місце подієвого туризму в індустрії гостинності.
7. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в ... області
8. Використання закордонного досвіду зеленого туризму в Україні.
9. Розвиток внутрішнього туризму в Україні в сучасних умовах.
10. Вплив пандемії Covid-19 на розвиток туристичної галузі України.
11. Формування стратегії розвитку туристичної галузі України (регіону).
12. Стратегічний аналіз розвитку туристичної галузі України.
13. Особливості стратегічного менеджменту туристичного підприємства.
14. Використання методів стратегічного менеджменту в туризмі.
15. Формування брендів туристичних підприємств: теорія, методологія, практика.
16. Особливості формування позитивного туристичного іміджу регіону (міста).
17. Бренд подій як важливий засіб розвитку регіонального туризму.

18. Особливості управління розвитком туристичної галузі України.
19. Передумови та перспективи розвитку міського туризму в Україні.
20. Оцінювання стану конкуренції на ринку туристичних послуг.
21. Конкурентоспроможність туристичної дестинації (на прикладі ...області).
22. Регіональна політика розвитку туризму в ...області.
23. Розвиток інноваційних туристичних продуктів.
24. Розвиток екзотичних видів екстремального туризму.
25. Повітряні види екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку.
26. Гірські види екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку.
27. Водні види екстремального туризму: сучасний стан та перспективи розвитку.
28. Подієвий (івентивний) туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку.
29. Розвиток інноваційних видів туризму.
30. Аналіз та оцінка туристичного потенціалу...області (України).
31. Туристичний потенціал та перспективи розвитку туризму в Україні.
32. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної галузі ...області (України).
33. Сучасний стан та перспективи розвитку санаторно-курортного комплексу...області (України).
34. Сучасний стан та перспективи розвитку туризму в Запорізькій області.
35. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної інфраструктури...області (України).
36. Сучасний стан авіап перевезень як складової туристичної галузі України.
37. Аналіз та оцінка перспектив розвитку в'їзного туризму в Україні
38. Аналіз та оцінка перспектив розвитку внутрішнього туризму в Україні.

39. Аналіз сучасного розвитку туристично-рекреаційного комплексу міста
40. Механізм управління зовнішніми бізнес-комунікаціями вітчизняного туристичного підприємства.
41. Менеджмент інноваційного потенціалу вітчизняного туристичного підприємства
42. Проектний менеджмент на підприємстві туристичного бізнесу.
43. Система керування технологічними процесами надання додаткових послуг клієнтам туристичного кластеру в умовах кризи.
44. Сталий розвиток мікро- та малих підприємницьких структур в регіональній туристичній дестинації.
45. Маркетинговий механізм забезпечення конкурентоспроможності туристичного підприємства.
46. Стратегія диверсифікації туристичних послуг в менеджменті вітчизняної туристичної компанії.
47. Бізнес-планування інноваційного напрямку організаційного розвитку туристичної компанії.
48. Технологія оптимізації витрат на проведення кампанії з ребрендингу торгівельної марки вітчизняної туристичної компанії.
49. Методика визначення пріоритетних стратегічних зон господарювання підприємства туристичного бізнесу на локальному ринку.
50. Особливості використання історико-культурного потенціалу ... регіону як фактора розвитку туризму.
51. Аналіз можливостей і особливості організації короткострокових туристичних подорожей (на прикладі туристичної фірми).
52. Розробка інноваційного туристичного продукту з ... туризму (на прикладі ... регіону).
53. Туристично-рекреаційний потенціал ... області.
54. Актуальні напрямки розвитку туристично-рекреаційної сфери у ... області.
55. Орієнтація туристичних пропозицій українських фірм на посилення міжнародної привабливості.
56. Оцінка перспектив балканського ринку для туристичного бізнесу українських компаній.

57. Дослідження конкуренції українських, словацьких та польських зимових курортів.

58. Аграрний туризм: зарубіжний досвід і перспективи України.

59. Подієвий туризм (Event tourism) в країнах Європи та його розширення в Україні.

60. Особливості, проблеми та перспективи розвитку лікувально-оздоровчого туризму на базі використання можливостей санаторно-курортного комплексу Карпатського регіону

61. Аналіз сучасного стану, перспектив та можливостей розвитку SPA-лікувального туризму в світі та в Україні

62. Екстремальний туризм України: природні передумови, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку.

63. Історія та перспективи розвитку замкового туризму в Україні.

64. Особливості та переваги екотуризму, перспективи його розвитку.

65. Розробка туристичних маршрутів на території національних природних парків України.

66. Internet як засіб конкурентоспроможного розвитку туризму.

67. Океанія як перспективний регіон розвитку міжнародного туризму.

68. Активні види відпочинку як фактор привабливості області (регіону, зони України) для в'їзного туризму.

69. Аналіз використання інформаційних технологій для залучення туристів на курорти ...області (регіону, зони України) (за вибором студента).

70. Аналіз рекреаційного потенціалу туристичного району (регіону, зони) (на прикладі конкретного регіону).

71. Аналіз стану та перспектив розвитку річного круїзного туризму в Україні.

72. Аналіз стану та перспектив розвитку релігійного туризму в Україні.

73. Аналіз стану та перспектив розвитку горно-лижного туризму в Україні.

74. Аналіз стану та перспектив розвитку екстремального туризму в Україні.

75. Вплив освітнього процесу на кар'єрний зріст фахівця в соціально-культурному сервісі та туризмі.

76. Вплив системи індивідуальних потреб людини на індивідуалізацію і спеціалізацію попиту в туризмі.

77. Культурно-освітні аспекти туристичного бізнесу.

78. Методи подолання стереотипів в міжкультурних комунікаціях.

79. Методи ринкових досліджень як спосіб визначення цільового сегмента споживача туристичних послуг на прикладі турів.

80. Основні проблеми та перспективи розвитку рекреаційних територій США (іншої країни) і України: досвід порівняльного аналізу.

Після затвердження теми студент разом з науковим керівником складає завдання на виконання дипломної роботи, яке затверджує завідувач кафедри. Завдання складається в двох екземплярах: перший видається студенту перед переддипломною практикою, одним із завдань якої є збір і узагальнення інформації для дипломної роботи, другий – залишається на кафедрі і разом з дипломною роботою подається до захисту.

Порядок виконання кваліфікаційної дипломної роботи

Приступаючи до виконання роботи студент отримує від наукового керівника завдання на її виконання, в якому обумовлюється коло проблем та джерел, які необхідно вивчити. Крім того уточнюються цілі, методи дослідження, а також визначається перелік основних питань, що підлягають розробці з можливістю практичного використання матеріалів. В завданні наводиться графік та терміни виконання основних розділів та усієї роботи в цілому.

Організація виконання більшості етапів кваліфікаційної роботи має індивідуальний характер та погоджується студентом зі своїм науковим керівником. Студент приступає до викладення розділів кваліфікаційної дипломної роботи при накопиченні відповідного матеріалу. Перед складанням текстової частини студент повинен погодити вихідні матеріали з науковим керівником з точки зору їх повноти, якості та вірогідності.

Перелік і послідовність основних етапів виконання і захисту кваліфікаційної дипломної роботи наведено на рис.1

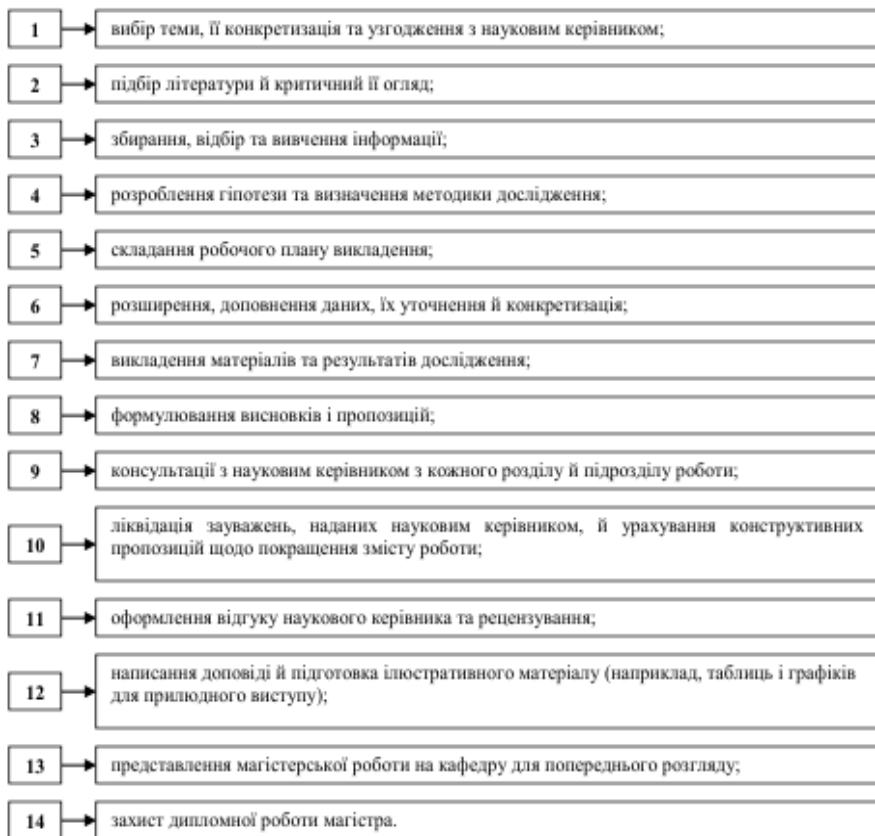

Рисунок 1. Перелік і послідовність основних етапів виконання і захисту кваліфікаційної дипломної роботи

Після написання кожного розділу КДР студенту необхідно подати його на перевірку науковому керівнику для ознайомлення та приведення змісту викладених матеріалів у відповідність з існуючими вимогами.

Отримані від наукового керівника зауваження усуваються студентом в обумовлені терміни.

Роботи ведуться в такій послідовності:

– аналітичний огляд (пошук потрібної літератури, її вивчення, конспектування, власне написання огляду);

– експериментальний огляд (постановка задачі, розробка, модифікація або вивчення існуючої проблеми; проведення дослідження);

– теоретичний огляд (постановка задач);

– аналіз та інтерпретація результатів;

– оцінка їх похибок та достовірності;

– написання та оформлення пояснювальної записки, доповіді та ілюстрацій (плакатів) до неї.

Обсяг пояснювальної записки без додатків та списку використаних джерел не повинен перевищувати 80 – 100 сторінок машинописного тексту для магістрів.

Пояснювальна записка кваліфікаційної дипломної роботи повинна мати таку структуру (табл. 1):

– титульний аркуш (додаток Б);

– завдання на кваліфікаційну дипломну роботу (додаток В);

– реферат (додаток Д);

– перелік умовних позначень, символів, одиниць, скорочень і термінів (додаток Е);

– зміст (додаток Ж);

– вступ;

– основна частина, що містить всі три розділи пояснювальної записки згідно завданню;

– висновки по кожному розділу;

– висновки (в цілому по всій роботі);

– перелік посилань;

– додатки (не обов'язково).

Таблиця 1 – Структура кваліфікаційної дипломної роботи

Структурна частина роботи	Приблизний обсяг, стор.
Титульний аркуш	1
Завдання на кваліфікаційну дипломну роботу	2
Реферат	2
Перелік умовних позначень, символів, одиниць,	1-2

скорочень і термінів	
Зміст	1-2
Вступ	3-5
Теоретичний розділ	25-30
Аналітико-дослідницький розділ	25-30
Проектно-рекомендаційний (оптимізаційний) розділ	25-30
Висновки	3-5
Перелік посилань	5
Додатки	Без обмежень
Загальний обсяг	80-100

До кваліфікаційної дипломної роботи додаються додаткові документи та матеріали:

1. Письмовий відгук керівника кваліфікаційної дипломної роботи з характеристикою діяльності здобувача під час виконання роботи (додаток З).

2. Письмова рецензія рецензента з оцінкою кваліфікаційної дипломної роботи за прийнятою шкалою оцінки знань (додаток К).

3. Форма опису роботи магістра згідно стандарту метаданих Дублінське ядро.

Виконана КДР подається на перевірку керівнику кваліфікаційної дипломної роботи для перевірки і підпису. Далі роботу перевіряє нормоконтролер, який ставить підпис та допускає роботу до захисту. У випадку недодержання вимог, які обговорені в методичних вказівках та недодержання загальних стандартів, робота не допускається до захисту.

Робота на нормоконтроль подається за місяць до захисту. У випадку недодержання часових рамок, робота з боку нормоконтролера, також може бути не допущена до захисту. Для запобігання академічного плагіату на основі Положення про перевірку в Національному університеті «Запорізька політехніка» кваліфікаційних випускних робіт (дипломних робіт/проектів) здобувачів вищої освіти на академічний плагіат (https://zp.edu.ua/uploads/dept_nm/Polozhennia_pro_perevirku_na_plahiat.pdf) КДР проходить перевірку на плагіат. Перевірка випускних

кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти на наявність плагіату здійснюється на етапі допуску роботи до захисту. Контроль здійснює безпосередньо завідувач випускової кафедри, або особа, визначена на кафедрі для виконання цих обов'язків під час допуску випускника до захисту, чи особа, яка здійснює функції нормоконтролю кваліфікаційної роботи. Підтвердженням проходження перевірки на наявність запозичень в кваліфікаційній роботі є скріншот результатів перевірки роботи спеціалізованими онлайн сервісами з визначення ступеня унікальності роботи.

Після перевірки пояснювальної записки, керівник складає відгук про роботу студента над КДР.

КДР підписана керівником, надається для попереднього захисту в робочу комісію кафедри. Робоча комісія, як правило, працює на протязі 7 – 10 днів за місяць перед початком роботи ДЕК. Комісія кафедри складається з трьох-чотирьох викладачів, призначених завідуючим кафедрою.

Після розгляду КДР надають завідувачу кафедрою для додаткової перевірки і підпису.

У випадку, коли робоча комісія прийме рішення про невідповідність даної роботи існуючим вимогам і на цій підставі не допускає студента до захисту роботи, це питання розглядається на засіданні кафедри з участю студента і керівника роботи. Протокол засідання кафедри надається в деканат факультету.

Після позитивного рішення робочої комісії, кваліфікаційну дипломну роботу направляють на рецензію спеціалісту відповідного профілю. До рецензування залучаються фахівці, які працюють в галузі туризму, а також представники професорсько-викладацького складу з інших кафедр.

Захист кваліфікаційної дипломної роботи проходить по черзі, відповідно складеному графіку. Список складається секретарем ДЕК з урахуванням бажань студентів, які захищаються.

Обов'язки керівників кваліфікаційних дипломних робіт

Керівниками КДР призначаються професори, доктори наук і доценти профілюючих кафедр.

Керівник своєчасно і якісно розробляє тематику кваліфікаційних дипломних робіт з урахуванням наукової роботи студентів, зроблених раніше висновків та рекомендацій ДЕК.

Розробляє конкретні і достатньо повні завдання на кваліфікаційну дипломну роботу, рекомендує необхідну літературу і дає методичні рекомендації.

Проводить бесіди із студентами по узгодженню завдань кваліфікаційної дипломної роботи, структури і етапів роботи над нею. Рекомендує методики виконання розрахунків, проведення експериментів і моделювання (якщо такі передбачені завданням на КДР). Надає допомогу студентам в складанні, календарних планів виконання кваліфікаційної дипломної роботи.

Здійснює безпосереднє та систематичне керівництво розробкою всіх питань КДР, розвиваючи при цьому у студента навички самостійної роботи, творчі здібності й ініціативу. Основною формою керівництва КДР є індивідуальна консультація. Керівник докладно консулює студента з питань, які виходять за межі учбових дисциплін, рекомендує доступну для студента літературу. Питання, які доступно викладені в літературі, керівник рекомендує студенту проробити самостійно.

Здійснює систематичну перевірку відповідності ходу роботи студента календарному плану виконання КДР, розглядає виконану частину роботи, звертає увагу на недостатню глибину опрацьованих питань. Перевіряє розділи пояснювальної записки кваліфікаційної дипломної роботи в «чорновому» (першій редакції) вигляді по мірі їх підготовки з метою недопущення грубих помилок, які можуть привести до невиконання завдання, надлишкове збільшеного обсягу, зниженого наукового рівня проекту. Контролює відповідність змісту та оформлення кваліфікаційної дипломної роботи завдання, вимогам стандартів ДСТУ та керівним документам з кваліфікаційних дипломних робіт.

Керівник підписує пояснювальну записку до кваліфікаційної дипломної роботи після досконалої перевірки. Складає відгук з характеристикою роботи студента над КДР.

Обов'язки студента-магістра

Студенту надається право вибору теми КДР з урахуванням рекомендацій професорсько-викладацького складу профілюючої кафедри. Студент може запропонувати свою тему з необхідним обґрунтуванням її розробки для відповідної галузі.

Якщо студент не проявив необхідної ініціативи з вибору тем в указаний термін, завідувач кафедрою закріплює тему КДР за

студентами на свій погляд, але з урахуванням індивідуальних особливостей та ступенем їх підготовки.

Студент-магістр отримує завдання на кваліфікаційну дипломну роботу, збирає матеріали необхідні для КДР.

На протязі першого тижня написання КДР студент складає проект календарного плану виконання кваліфікаційної дипломної роботи з вказівками послідовності й обсягу (в відсотках) окремих етапів роботи та надає його на розгляд та затвердження керівникові кваліфікаційної дипломної роботи. Після затвердження керівництвом плану роботи над КДР студент приступає до його реалізації.

В обов'язковому порядку відвідує передбачені розкладом додаткові зайняття, загальні консультації, інструктажі, збори які проводяться за планом кафедри.

Всебічно, на високому науковому рівні вирішує всі питання індивідуального завдання, якісно у відповідний термін виконує етапи роботи, передбачені календарним планом, а також вказівки і рекомендації керівника КДР і консультантів.

Оформляє пояснювальну записку, надає для підпису консультантам, керівникові роботи, нормоконтролеру, після цього подає на кафедру для попереднього захисту в робочу комісію та завідувачу кафедрою в термін, передбачений календарним планом та планом кафедри, не пізніше ніж за 30 днів до початку роботи ДЕК.

КДР, яку підписав завідувач кафедри разом з письмовим відгуком керівника кваліфікаційної дипломної роботи, надається рецензенту.

Обов'язки нормоконтролера

Нормоконтролеру КДР надається пояснювальна записка.

Основна мета нормоконтролю КДР – перевірка якості оформлення кваліфікаційних дипломних робіт, які розроблені відповідно до ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення», чинного від 1.01.1996 р., і міжнародного стандарту 180 5966:1982. Для бібліографічного опису джерел використані чинні стандарти з бібліотечної та видавничої справи: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання», ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Основні обов'язки нормоконтролера:

- перевірка в КДР дотримання норм та вимог, установлених в стандартній та іншій нормативно-технічній документації;
- перевірка правильності оформлення пояснювальної записки;
- встановлення відповідності кваліфікаційної дипломної роботи індивідуальному завданню на КДР;
- перевірка зовнішнього вигляду документації на акуратність;
- проведення аналізу виявлених при нормоконтролі помилок;
- інформування магістрів та керівників робіт про виявлені помилки.

При перевірці кваліфікаційних дипломних робіт перевіряються:

- комплектність документації;
- правильність виконання основних надписів;
- правильність застосованих скорочених слів;
- наявність та правильність посилань на стандарти;
- правильність оформлення таблиць, схем, ілюстрацій, додатків.

Нормоконтроль являється останнім етапом розробки документації кваліфікаційної дипломної роботи й здійснюється перед його попереднім захистом на кафедрі перед робочою комісією.

Етапи роботи над дослідженням та оформленням курсової та дипломної робіт

Весь процес роботи над дослідженням поділяється на три основні етапи:

- підготовчий;
- етап роботи над змістом;
- заключний етап.

Підготовчий етап розпочинається з вибору теми дипломної роботи, її осмислення та обґрунтування актуальності. Вибір теми студент здійснює з науковим керівником, враховуючи особисті попередні напрацювання, зацікавленість певною проблемою та можливістю підбору практичного матеріалу роботи фірм, підприємства, організації галузі. При з'ясуванні об'єкта, предмета і мети дослідження необхідно зважати на те, що між ними і темою дипломної роботи є система логічної ув'язки. Об'єкт дослідження – це вся сукупність відношень різних аспектів теорії і практики науки, яка слугує для дослідження джерелом інформації (це галузь,

підприємство) або це явище, процес, який породжує проблему і прагне вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта. Це лише суттєві зв'язки та відношення, властивості, аспекти, функції, які є визначальними для даного дослідження (управління, кадрове забезпечення, ефективність). Іншими словами, об'єктом виступає те, що досліджується, а предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення, тобто як категорії наукового процесу вони співвідносяться між собою як загальне і часткове, предмет визначає тему дослідження.

Мета дослідження пов'язана з об'єктом і предметом дослідження, а також його кінцевим результатом і шляхами його дослідження, вона співпадає з формулюванням теми.

Для досягнення поставленої мети дослідження студент визначає послідовне виконання відповідних завдань, як:

- вирішення та обґрунтування теоретичних питань проблеми дослідження;

- всебічне вивчення практики, при потребі проведення експерименту з даної проблеми, накопичення даних, аналіз і систематизація їх, математичне опрацювання, виявлення типового стану, недоліків, упущень, вивчення передового досвіду;

- обґрунтування системи заходів щодо вирішення проблеми, розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження в практиці відповідних установ і організацій.

Особлива відповідальність кафедри і наукового керівника за стан написання дипломної роботи, які:

- видають завдання;
- надають допомогу студенту в розробці календарного графіку на період виконання дипломної роботи;
- рекомендують студенту необхідну літературу з теми;
- проводять консультації відповідно до затвердженого графіку;
- систематично контролюють хід роботи;
- науковий керівник дає детальний відгук на закінчену дипломну роботу.

Кафедрі надається право заслуховувати студентів з окремих розділів дипломної роботи за рахунок часу, виділеного на наукове керівництво. Консультанти запрошуються з науково-педагогічного складу вузу і фахівців підприємств та організацій відповідної професійної кваліфікації.

Наступним процесом роботи є безпосереднє ознайомлення студента з основними літературними джерелами з теми курсової (дипломної) роботи: каталогом і картотекою кафедри та бібліотеки, навчальною й іншою інформаційною літературою, формування робочої картотеки з теми. Складену картотеку необхідно дати на перегляд керівникові, який порекомендує праці, котрі треба вивчити в першу чергу, а також ті, які слід виключити з картотеки, або включити до неї. Після цього студент знаходить потрібну літературу і розпочинає вивчення, та конспектування літератури з теми дипломної роботи. Після вивчення і конспектування матеріалу його необхідно ще раз переглянути, щоб склалося цілісне уявлення про предмет вивчення та сформував попередній план роботи, який обов'язково погодити з керівником і доопрацювати завдання на виконання курсової (дипломної) роботи.

Дипломна робота повинна бути оформлена відповідно до плану і правильно грамотно виконана. **Титульний аркуш** є першою сторінкою дипломної роботи і оформлюється відповідно до вимог, установлених закладом вищої освіти.

Завдання на КДР складається студентом разом із науковим керівником, науковим консультантом, підписується ними і затверджується завідувачем кафедри після того, як було видано наказ ректора університету про затвердження теми дипломної роботи і наукового керівника.

Реферат КДР призначений для ознайомлення зі змістом та основними результатами наукового дослідження. Він має бути стислим, інформативним і містити відомості, що дозволяють прийняти рішення про доцільність та обґрунтованість роботи. У рефераті зазначаються:

- актуальність теми дослідження;
- мета і завдання дослідження;
- об'єкт і предмет дослідження;
- методи дослідження;
- інформаційна база дослідження;
- наукова новизна одержаних результатів;
- практичне значення одержаних результатів;
- апробація результатів дипломної роботи та публікації;
- структура й обсяг дипломної роботи;

– анотація українською та англійською мовами (300-500 знаків) з переліком ключових слів (3-5 слів або словосполучень).

Перелік умовних позначень та скорочень – це окремий список специфічних термінів, скорочень, символів, позначень, які використовуються в роботі. Перелік варто друкувати у дві колонки: у лівій за абеткою наводяться скорочення, а у правій – їх детальне розшифрування. Якщо в КДР спеціальні терміни, скорочення, символи, позначення повторюються менше трьох разів, перелік не складають, їхнє розшифрування наводять у тексті при першому згадуванні.

Зміст КДР відображається в плані, розробленому за допомогою наукового керівника. Зміст (план) розміщують безпосередньо після переліку умовних скорочень, починаючи з нової сторінки. Зміст охоплює: вступ; послідовно перелічені назви усіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки); висновки; список використаних джерел; додатки. Навпроти кожної позиції проставляються номери сторінок, які вказують на початок викладення матеріалу. У вступі розкривається сутність і стан наукової проблеми (завдання) та її значущість, підстави й вихідні дані для розробки теми, обґрунтування необхідності проведення дослідження.

У **вступі** подають загальну характеристику дипломної роботи у такій послідовності:

1. *Актуальність теми* – на основі критичного аналізу відомих шляхів вирішення проблеми чітко й аргументовано обґрунтовують актуальність і доцільність роботи для розвитку відповідної галузі науки чи виробництва.

2. *Мета і завдання дослідження* – формулюють мету роботи і завдання, котрі необхідно вирішити для її досягнення. Не варто формулювати мету, починаючи зі слів «дослідження..», «вивчення..», «аналіз..», тому що вони вказують на засіб досягнення, а не на неї саму. Мета роботи зазвичай тісно переплітається з назвою дипломної роботи. Мета дослідження – це очікуваний кінцевий результат; визначає стратегію і тактику дослідження, загальну його спрямованість і логіку. Приклади формулювання мети дослідження:

– обґрунтування теоретико-методологічних положень і розробка науково-практичних рекомендацій щодо розвитку конкурентного середовища та підвищення конкурентоспроможності

туристичних підприємств за умов інтенсифікації конкуренції на ринку;

- розробка теоретичних положень і методичних рекомендацій щодо організації та економічної ефективності функціонування туристичних підприємств, спрямованих на підвищення їх конкурентоспроможності;

- узагальнення теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо формування стратегії розвитку туристичної галузі України.

Для досягнення мети формулюється послідовність відносно самостійних завдань, кожне з яких стосується конкретного аспекту наукової теми і підпорядковане меті. Зазвичай завдання відповідають плану КДР та подаються у вигляді переліку: проаналізувати..., розробити..., узагальнити..., виявити..., обґрунтувати..., довести..., показати..., описати..., встановити..., вияснити..., визначити... тощо.

3. *Об'єкт і предмет дослідження* – залежно від мети вибираються об'єкт і предмет дослідження. Об'єкт дослідження – це те, що породжує проблемну ситуацію і на що спрямовується процес пізнання. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Вирізняють об'єкти природні, соціальні та ідеалізовані. На емпіричному рівні дослідники переважно мають справу з природними і соціальними об'єктами, теорія оперує лише ідеалізованими об'єктами.

У КДР об'єктами дослідження переважно є готельно-ресторанні підприємства, процеси їх функціонування, послуги. Предметом дослідження є найбільш значущі властивості об'єкта, окремі його аспекти, сегменти чи взаємозв'язки, які підлягають вивченню. Так, предметом дослідження можуть виступати практичні засади формування конкурентоспроможності туристичного підприємства, теоретико-методичні аспекти забезпечення якості послуг в галузі тощо.

4. *Методи дослідження* – подають перелік використаних методів дослідження (опис, вимірювання, порівняння, експеримент, спостереження, моделювання, аналогія, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, пояснення, мислений експеримент, сходження від абстрактного до конкретного, аксіоматичний, системно-структурний тощо). Перераховувати їх треба відповідно до змісту

роботи, коротко відзначаючи, що саме досліджувалось тим чи іншим методом.

5. *Наукова новизна отриманих результатів* – коротко викладають нові наукові положення (рішення), запропоновані автором особисто. Виділяють три ступеня наукової новизни результатів дослідження:

- принципово нові в певній галузі знання (*вперше здійснено..., розроблено..., визначено..., формалізовано...*);

- науковий результат розширює або доповнює відомі теоретичні чи практичні положення, вносить у них нові елементи (*удосконалено...*);

- науковий результат конкретизує, уточнює відомі положення, поширює відомий метод на новий клас об'єктів або явищ (*набуло подальшого розвитку...*).

6. *Практичне значення отриманих результатів* – висвітлюють результати практичного застосування отриманих результатів або рекомендацій щодо їх використання. Необхідно коротко повідомити про впровадження результатів досліджень, назвавши організації, в яких здійснена реалізація, форми реалізації і реквізити відповідних документів. Впровадження варто оформити актом або довідкою.

7. *Апробація результатів роботи та публікації* – зазначається, на яких науково-практичних заходах (конференції, круглі столи, засідання наукових гуртків) обговорювалися результати дипломної роботи; де, скільки і яким обсягом вийшли друком наукові публікації.

8. *Структура та обсяг КДР* – наводиться перелік структурних розділів роботи; загальний обсяг роботи, зокрема обсяг основного тексту (без реферату, списку використаних джерел і додатків); кількість таблиць, рисунків і додатків; кількість найменувань у списку використаних джерел.

Основну частину роботи викладають, поділяючи матеріал на розділи, які можуть містити пункти або підрозділи та пункти. Основними розділами роботи є: теоретичний, аналітико-дослідницький, проектно-рекомендаційний. У кінці кожного розділу формулюються висновки обсягом 1 сторінка із стислим викладом наведених у розділі наукових і практичних результатів.

Теоретичний розділ виконується обсягом близько 27-30 сторінок (до 25% роботи). У цьому розділі обґрунтовується теоретична база обраної проблеми, дається огляд літературних джерел, нових

розробок, опублікованих статистичних даних з посиланням на джерела, іншої інформації, пов'язаної з темою. На основі вивчення наукової, навчально-методичної літератури (зокрема іноземної) розкриваються підходи різних авторів до вирішення проблеми, показується, в чому полягає подібність, а в чому – відмінність їх поглядів, а також обґрунтовуються власні погляди на проблему, подається аналіз чинних законів, постанов, указів та інших офіційно-розпорядчих документів, нормативної і довідкової бази за досліджуваною проблемою. Розкривається власне розуміння цієї бази, обґрунтовуються необхідність, доцільність окремих документів. Теоретичне обґрунтування, суть, значення, класифікаційні характеристики, історія та сучасні тенденції предмета дослідження, методичні підходи повинні мати певні елементи наукової новизни, полемічності, стверджені власної позиції щодо обраних методів дослідження, що дає змогу перейти в наступних розділах до реалізації конкретних заходів.

Перший розділ є основою для розробки прикладних аспектів обраної теми. *Варіанти для назв I розділу:*

1. Теоретичні основи вивчення.....
2. Особливості вивчення поняття.....
3. Теоретичні та методичні основи забезпечення

поняття....

4. Сутність і структура.....

Аналітико-дослідницький розділ, забезпечуючи логічну послідовність дослідження, має стати перехідним до наступного третього розділу і поєднати набуті теоретичні знання та вміння використовувати обрані методи і певний методичний інструментарій. У другому розділі – аналітичному – необхідно зробити організаційно-економічний аналіз об'єкта дослідження й умов його господарювання, визначити основні проблеми підприємств туристської сфери й перспективи розвитку. Детально слід проаналізувати той аспект господарської діяльності, що є предметом дослідження.

Основний аналітичний матеріал, проміжні розрахунки (вибірково) та отримані кількісні результати подаються в таблицях та рисунках у межах цього розділу або виносяться в додатки. Метою виконання аналітичної частини магістерської роботи є перевірка вміння студента аналізувати отримані дані, співвідносити різні показники тощо.

Варіанти для назв II розділу:

1. Аналіз складових та оцінка потенціалу підприємства....
2. Аналіз діяльності підприємства.....
3. Аналіз та оцінка діяльності....
4. Аналіз стану

Усі аналітичні розрахунки, таблиці, графіки, діаграми мають супроводжуватися тлумаченням та висновками, які дозволяють визначити сутність управлінських процесів, що спостерігаються в організації, їх особливості, тенденції та створити базу для виявлення невикористаних резервів. Динаміку основних показників відслідковують за попередні 3-5 років, для оцінки впливу різних факторів, виявлення резервів – за плановими і фактичними даними за звітний рік чи фактичними даними за попередній рік. Аналіз проблеми повинен здійснюватися з урахуванням чинників позитивної та негативної дій. Якщо можливо, текст потрібно підтверджувати реальними документами (що наводяться у додатках), які обов'язково супроводжують стислим коментарем. Для виконання другого розділу студент має зібрати фактичні дані під час практики. Джерелом інформації є планові й фактичні показники господарської діяльності, статистична та бухгалтерська звітність, накази, розпорядження, результати спостережень, опитувань і обстежень та інших методів збирання первинної інформації, які студент використовує під час виробничої практики. Особливе значення має правильне узагальнення накопиченого фактичного матеріалу, групування та обробка даних, на основі яких проводиться кваліфікований аналіз, обґрунтовуються пропозиції. З метою підтримки набутих навичок роботи на ПЕОМ і умінь з алгоритмізації та складання програм кожен студент під час виконання дипломної роботи повинен використати певні комп'ютерні програми.

Другий розділ складається переважно з трьох підрозділів. Обсяг другого розділу – в межах 30-35 % загального обсягу КДР.

Завданням *проектно-рекомендаційного (оптимізаційного) розділу* є розробка конкретних рекомендацій, пропозицій, моделей управління параметрами розвитку та діяльності туристичного підприємства або галузі в цілому (стратегія, бізнес-план, консультативний проект, реінжиніринг бізнес-процесу, реструктуризація, проектування) на базі основних теоретичних положень, методичних підходів, методичного інструментарію, що

викладені у першому розділі, а також висновків проведеного у другому розділі дослідження.

У цій частині наводять обґрунтування заходів щодо поліпшення діяльності об'єкта. Система заходів логічно впливає з теоретичної та аналітичної частин і спрямована на подолання суперечностей між реальним та бажаним станами об'єкта з урахуванням індивідуальних завдань, тобто конкретні заходи (пропозиції, рекомендації тощо) студента-випускника повинні спрямовуватися на забезпечення показників економічного зростання.

Детальні пропозиції з удосконалення діяльності підприємства мають відповідати напряму дослідження: кожна з розгорнутим обґрунтуванням, у зв'язку і як наслідок висновків з аналізу, який проведено в другому розділі, відштовхуючись від виявлених відхилень, проблем та недоліків.

Запропоновані удосконалення та інновації мають містити розрахунково-кількісне обґрунтування. Пропозиції студента щодо науково-практичного вирішення досліджуваної теми повинні відповідати критеріям оптимальності, цільової ефективності й практичної втіленості. Рекомендації й пропозиції повинні мати наукове обґрунтування й виходити з результатів аналізу, отриманого в попередньому розділі роботи. Доцільно визначити шляхи оптимізації системи ресурсного та інформаційно-аналітичного забезпечення рішень, які пропонуються.

Практичне значення пропозицій та рекомендацій повинно бути підтверджено техніко-економічними розрахунками й визначенням ефекту, який очікується від впровадження.

Варіанти для назв III розділу:

1. Формування конкурентних переваг туристичного підприємства....
2. Рекомендації щодо вдосконалення діяльності....
3. Шляхи (пропозиції) щодо впровадження
4. Вдосконалення (розробка) механізмів розвитку....

Третій розділ складається переважно з 2-3 підрозділів. Обсяг третього розділу може становити до 30 % загального обсягу КДР.

У **висновках** повинні міститися підсумки проведеного дослідження, основні наукові та практичні результати, рекомендації щодо їх науково-практичного використання. Висновки формулюються відповідно до поставлених завдань. Повинні бути підсумовувані

основні наукові і практичні результати дослідження, сформульована суть розв'язаної проблеми, наведені грамотні і чіткі пропозиції, що стосуються наукового і практичного використання отриманих результатів. Кожний висновок нумерується та викладається у вигляді коротких тез чітко, зрозуміло, змістовно. Кількість висновків залежить від переліку завдань, які викладені у роботі.

Рекомендації (пропозиції) повинні мати конкретний, практичний характер і бути повністю підтверджені результатами виконаної роботи.

Рекомендації та можливості їх впровадження у практику варто підтвердити висновком організації, підприємства та ін., за матеріалами яких виконувалась робота. Власні пропозиції щодо розв'язання проблемних питань відповідного об'єкта дослідження повинні корелюватися з висновками.

Перелік посилань – елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел та розміщується після висновків.

Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують з каталогів та бібліографічних покажчиків повністю без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін. Завдяки цьому можна уникнути повторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

Джерела треба розміщувати в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків але законодавчі документи потрібно розташовувати в самому початку переліку посилань.

Перелік посилань в КДР повинен налічувати не менш 50-55 джерел.

У перелік вносять всі використані джерела інформації: підручники, навчальні посібники, довідники, монографії, періодичні видання (журнали, газети), наукові праці відповідних організацій, стандарти, каталоги, нормативно-технічні документи, авторські свідоцтва, патенти, Інтернет-джерела та ін.

Укладено згідно з ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Таблиця – Приклад оформлення переліку посилань.

Характеристика	Приклади складання
----------------	--------------------

джерела	
Книги: один автор	Іванова В. Д. Технологія виробництва продуктів бджільництва : курс лекцій. Миколаїв : МДАУ, 2009. 245 с.
Два автори	Боярин М. В., Нетробчук І. М. Основи гідроекології: теорія й практика : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2016. 365 с.
	Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови. Київ : Пульсари, 2004. 398 с.
Три автори	Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А., Кислюк Л. П. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі. Київ : Вид. дім Дмитра Бурого, 2008. 336 с.
	Коваленко А. Д., Герасимчук О. П., Данилюк А. С. Міжнародне кредитування. 2-ге вид. Київ : Наука, 2018. 155
Більше трьох авторів	Астрономія : навч. посіб. / І. А. Климишин та ін. Одеса : Астропринт, 2012. 352 с.
	Міжнародна торгівля / Ю. Г. Козак та ін. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Центр учб. літ., 2015. 272 с.
Без автора	Економічна енциклопедія / за ред. В. В. Шевченка. Київ : Альманах, 2016. 304 с.
Статті: один автор	Кукліна Т. С. Роль інформаційних ресурсів в діяльності туристичних підприємств. <i>Соціально-економічний розвиток регіонів в контексті економічної інтеграції</i> . 2017. № 25 (14). С. 51–55.
Два автори	Зайцева В. М., Шелеметьєва Т. В. Оцінювання соціально-економічного розвитку туризму в Україні як важливий напрям ефективності управління. <i>Вісник економічної науки України</i> . 2020. № 1. С.103–108.
Три автори	Шелеметьєва Т. В., Гресь-Євреїнова С. В., Мамотенко Д. Ю. Аналітичний інструмент стратегічного менеджменту: використання PEST-аналізу в туризмі. <i>Причорноморські економічні</i>

	<i>студії. 2020. №53. С.38–46.</i>
Тези доповідей	Шелеметьєва Т. В. Організація ефективної системи мотивації та оплати праці в туристичній індустрії. <i>Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації</i> : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 бер. 2017 р., Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 1. С. 406–408.
	Чайка О. С., Шелеметьєва Т. В. Організація дозвілля та відпочинку туристів. <i>Стратегічні імперативи розвитку туризму та економіки в умовах глобалізації</i> : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 30–31 бер. 2017 р., Запоріжжя: Просвіта, 2017. Т. 1. С. 389–391.
Законодавчі та нормативні документи	Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI : станом на 02 квіт. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 09.06.2021).
	Конституція України : від 28.06.1996 р. : станом на 01 січ. 2006 р. Київ : Ін Юре, 2006. 144 с.
Стандарти	ДСТУ 4281: 2004. Заклади ресторанного господарства. [Чинний від 2004-02-31]. Київ, 2004. 476 с. (Інформація та документація)
	ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання. Чинний від 2016-07-01. Вид. офіц. Київ : УкрНДНЦ, 2016. 16 с.
Автореферати дисертацій	Шелеметьєва Т. В. Управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки : автореф. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2019. 40 с.
Дисертації	Шелеметьєва Т. В. Управління розвитком туризму в Україні в умовах трансформації національної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2019. 537 с.
Електронні ресурси	Кукліна Т. С. Зайцева В. М., Корнієнко О. М. Формування іміджу України шляхом розвитку її регіонів. <i>Східна Європа: економіка, бізнес та</i>

	управління. 2018. № 5 (16). – URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/16-2018-ukr (дата звернення: 05.06.2021).
	Шелеметьєва Т. В. Оцінювання сучасного стану розвитку туризму України: тенденції та перспективи. <i>Інфраструктура ринку</i> . 2017. № 13. С. 79–84. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2017/13_2017_ukr/15.pdf (дата звернення: 05.06.2021).

У **додатках** подаються допоміжні матеріали: копії документів, витяги із нормативних актів і документів, звіти, окремі інструкції, положення, правила, результати соціологічних опитувань, громіздкі таблиці, рисунки; технологічні інструкції, технічні умови, рецептури, затверджені в установленому порядку, або довідки про впровадження у виробництво відповідних рекомендацій та пропозицій, статті; матеріали, що засвідчують пропозиції, асортимент, якість тощо.

6.2. Правила оформлення пояснювальної записки

Побудова документа

Пояснювальна записка містить текстову частину, рисунки, таблиці які оформляють на аркушах формату А4 (210х297 мм).

Пояснювальна записка до дипломної роботи подається у вигляді електронного документу у форматі Word 6.0 та подальших версій, а також у друкованій версії одного примірника на одній стороні аркуша білого паперу формату А4 (210мм х 297мм) до тридцяти рядків на сторінці. При комп'ютерному наборі слід використовувати шрифт Times New Roman розміром 14 пт з міжстроковим інтервалом 1,5.

Верхнє та нижнє поле дорівнює 2 см, ліве – 3 см, праве – 1,5 см.

Робочою мовою дипломної роботи є українська.

Текст основної частини кваліфікаційної дипломної роботи поділяють на розділи, підрозділи. Заголовки структурних частин роботи «РЕФЕРАТ», «ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ», «ЗМІСТ»,

«ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ», «ДОДАТКИ» друкують великими літерами у середині сторінки симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу, вирівнюють по ширині сторінки. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Якщо заголовок складається з двох або більше речень, їх розділяють крапкою.

Переноси слів у заголовках підрозділів не допускаються. Кожний розділ пояснювальної записки треба починати з нової сторінки.

Відстань між заголовком і текстом, між заголовками розділу й підрозділу повинне бути дорівнює 3 інтервалам (пропущений один рядок).

Усередині розділів, підрозділів можуть бути наведені перерахування.

Перед кожною позицією перерахування варто ставити тире.

Приклад:

- турсоператор;
- турагент;
- туристична фірма.

При необхідності посилання в тексті документа на одне з перерахувань, перед кожною позицією перерахування варто ставити римські цифри, після якої ставиться крапка, а текст починається з великої букви. Для подальшої деталізації перерахувань необхідно використовувати арабські цифри, після яких ставиться дужка.

Приклад:

I. Індустрія гостинності:

- 1) поняття готель;
- 2) поняття послуга.

II. Служба бронювання:

- 1) організація служби;
- 2) посадові обов'язки.

У кожному разі запис перерахувань пишеться малими літерами з абзацного відступу. Наприкінці кожного рядка перерахування, крім останньої, ставиться крапка з комою. Останній рядок перерахування повинен закінчуватися крапкою.

У тексті документа, за винятком формул, таблиць і рисунків,

не допускаються:

- застосовувати математичний знак (–) перед негативними значеннями величин (варто писати слово «мінус»);
- застосовувати без числових значень математичні знаки, наприклад $>$, $<$, $=$, i , $\%$, №. Варто писати більше, менше, дорівнює, більше або дорівнює, менше або дорівнює, не дорівнює. А також знаки № (номер), % (відсоток).

Перелік скорочень слів, що допускаються, установлений у ДСТУ Б А.2.4-4:2009. Якщо в документі прийнята особлива система скорочення слів або найменувань, то в ньому повинен бути наведений перелік прийнятих скорочень, що поміщають наприкінці документа перед переліком термінів.

При необхідності застосування умовних позначок, зображень або знаків, не встановлених діючими стандартами, їх варто пояснювати в тексті або в переліку позначень.

У документі варто застосовувати стандартизовані одиниці фізичних величин, їхнього найменування й позначення відповідно до ДСТУ 3651.1-97.

При викладанні матеріалу на кожній сторінці та наприкінці розділу, підрозділу пункту ставиться посилання на використану літературу у квадратних дужках (не менш 2 посилань на аркуші). Крапка в кінці речення ставиться за квадратними дужками посилання.

Якщо при написанні абзаців, розділів та ін. використано більше ніж одне джерело, то їх розміщують в ранжированому порядку розділяючи крапкою з комою, або через тире, якщо нумерація послідовна.

Приклад:

[1].

[1; 5; 17].

[1 – 5; 8 – 11; 32].

Якщо по тексту приведена дослівна цитата автора, то при посиланні вказують номер джерела з переліку посилань, а через кому сторінку, на якій подана цитата:

Приклад:

[6, 77].

До загального обсягу пояснювальної записки не входить перелік посилань та додатки. Але всі сторінки зазначених елементів

підлягають нумерації на загальних засадах.

Нумерація у КДР

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака №, тим же кеглем, яким і виконується робота.

Першою сторінкою роботи є титульний аркуш, який включають до загальної нумерації сторінок пояснювальної записки. На титульному аркуші, завданні до кваліфікаційної дипломної роботи, рефераті, переліку умовних позначень та змісті номер сторінки не ставлять, на наступних сторінках номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

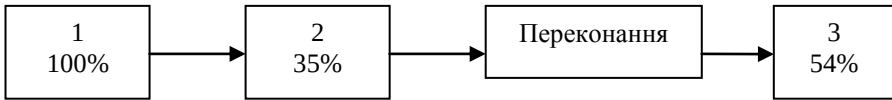
Звертаємо увагу на те, що всі аркуші, на яких розміщені згадані структурні частини пояснювальної записки, нумерують звичайним чином. Не нумерують лише їх заголовки, тобто не можна друкувати: «1. ВСТУП» або «Розділ 6. ВИСНОВКИ». Номер розділу ставлять після слова «РОЗДІЛ», після номера ставлять крапку, потім друкують заголовок розділу.

Підрозділи нумерують у межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу та порядкового номера підрозділу, між якими ставлять крапку. В кінці номера підрозділу ставлять крапку, наприклад: «2.3.» (третій підрозділ другого розділу). Потім у тому ж рядку йде заголовок підрозділу.

Оформлення ілюстрацій

Ілюструють кваліфікаційну дипломну роботу, виходячи із певного загального задуму, за ретельно продуманим тематичним планом, який допомагає уникнути ілюстрацій випадкових, пов'язаних із другорядними деталями тексту та запобігти невиправданним пропускам ілюстрацій до найважливіших тем. Назви ілюстрацій розміщують після їхніх номерів. При необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (підрисунковий підпис). Підпис під ілюстрацією звичайно має чотири основних елементи: найменування графічного сюжету, що позначається скороченим словом «Рис.»; порядковий номер ілюстрації, який вказується без знаку номера арабськими цифрами; тематичний заголовок ілюстрації, що містить текст із якомога стислою характеристикою зображеного; експлікацію, яка будується так: деталі сюжету позначають цифрами, які виносять у підпис, супроводжуючи їх текстом.

Приклад:

1 – прибуток за рік; 2 – прибуток за місяць; 3 – загальна тенденція

Рис. 1.1 – Загальна схема прибутків турфірми

Текстова частина (написи, пояснення в рисунках) виконується 12 або 14 кеглем. Треба зазначити, що експлікація не замінює загального найменування сюжету, а лише пояснює його.

Приклад:

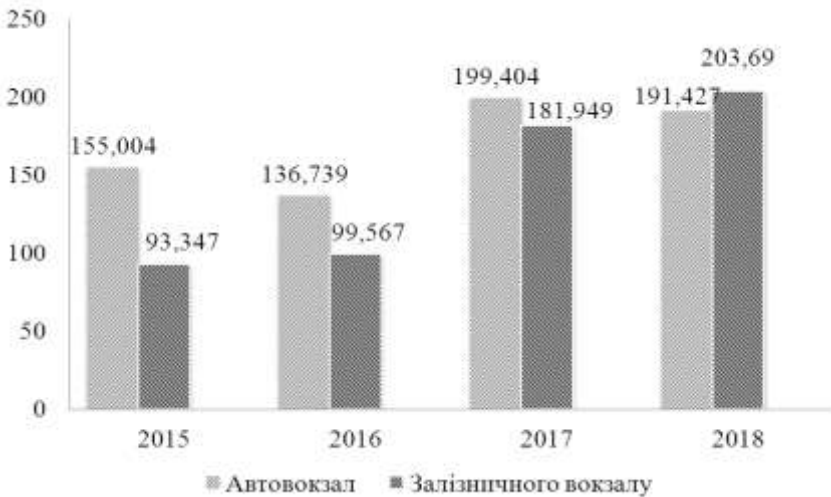

Рис. 2.1 – Кількість туристів, що скористалися послугами автовокзалу та залізничного вокзалу 2015 – 2018 рр., тис. осіб

Якщо тексту в схематичних рисунках дуже багато, то в цьому випадку допускається використання одиничного інтервалу між строками.

Основними видами ілюстративного матеріалу в магістерській

роботі є: рисунок, схема, діаграма та графік. Ілюстрації позначають словом «Рис.» та нумерують послідовно в межах розділу, за винятком ілюстрацій, поданих у додатках. Номер ілюстрації повинен складатися з номера розділу та порядкового номера ілюстрації, між якими ставиться крапка. Після позначення номера ставиться тире, а далі пишеться назва рисунку з великої літери.

Ілюстрації виконують переважно у чорно-білій кольоровій гамі. Напівтонові та кольорові ілюстрації дозволяється використовувати тільки у випадках, коли це потрібно з точки зору подання додаткової інформації, при цьому їх розміщують у додатках.

Приклад:

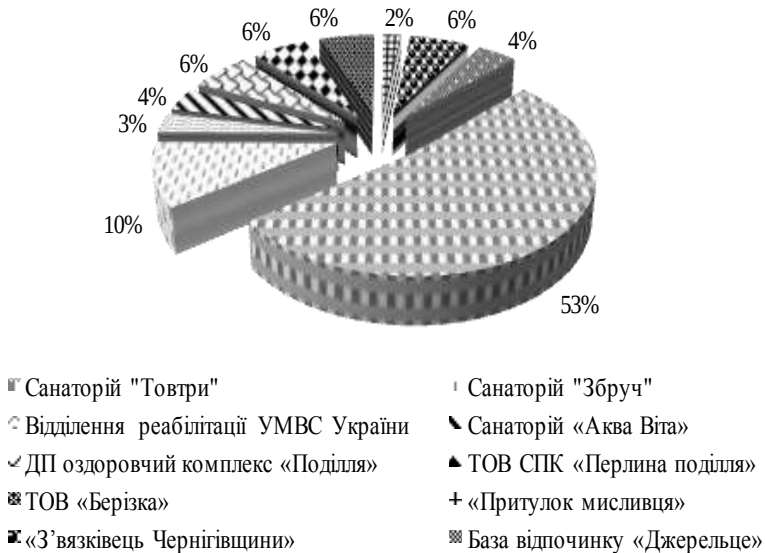

Рис. 2.1 – Ліжкомісця в санаторіях

Номер ілюстрації, її назва та пояснювальні підписи розміщують послідовно під ілюстрацією посередині аркушу. Якщо в магістерській роботі подано всього одну ілюстрацію, то її теж нумерують за загальними правилами. Не варто оформлювати посилання на ілюстрації як самостійні фрази, в яких лише

повторюється те, що міститься у підписі. У тому місці, де викладається тема, пов'язана із ілюстрацією, та де читачеві треба вказати на неї, розміщують посилання у вигляді вказу у круглих дужках «(див. рис. 3.1)» або зворот типу: «...як це видно з рисунка 3.1», або «... як це показано на рисунку 3.1».

Якість ілюстрацій повинна забезпечувати їх чітке відтворення (електрографічне копіювання, мікрофільмування). Ілюстрації треба вбудовувати в текст у згрупованому вигляді, якщо вони виконані у редакторі Word.

Оформлення таблиць

Цифровий матеріал, як правило, оформляють у вигляді таблиць. Таблиці застосовують для кращої наочності та зручності порівняння показників. Таблиці слід нумерувати арабськими цифрами в межах кожного розділу. Номер таблиці складається з номеру розділу та порядкового номеру таблиці, розділені крапкою.

Назва таблиці відокремлюється від загального тексту 3 інтервалами (пропущений один рядок).

Вона повинна відображати зміст таблиці, бути точною, короткою. Назву слід поміщати над таблицею посередині аркушу. На всі таблиці документа повинні бути приведені посилання в тексті документа. При посиланні слід писати слово «див. табл.» з вказівкою її номера. Заголовки граф і рядків таблиці слід писати з прописної букви, а підзаголовки граф – з рядкової букви, якщо вони складають одну пропозицію із заголовком або з прописної букви, якщо вони мають самостійне значення. В кінці заголовків і підзаголовків таблиць крапки не ставлять. Заголовки і підзаголовки граф указують в однині.

Таблиці зліва, справа, зверху і знизу обмежують лініями. Розділяти заголовки і підзаголовки граф діагональними лініями не допускається. Горизонтальні та вертикальні лінії, що розмежовують рядки таблиці, допускається не проводити, якщо їх відсутність не заважає користуванню таблицею. Назва таблиці повинна бути відокремлена лінією від решти частини таблиці. Заголовки граф, як правило, записують паралельно рядкам таблиці. При необхідності допускається перпендикулярне розташування заголовків граф.

Висота рядків таблиці повинна бути не менше 8 мм. Якщо текст, який входить до таблиці занадто великий, то допускається оформлення його одиничним інтервалом, текстова частина виконується 12 або 14 кеглем.

При перенесенні частини таблиці на ту ж або інші сторінки назву поміщають тільки над першою частиною таблиці, при цьому в кожній частині таблиці повторюють її головку і боковик. Слово «Таблиця», указують один раз над першою частиною таблиці, над іншими частинами пишуть слова «Продовження таблиці» з вказівкою її номера, з правого боку не відокремлюючи додатковим інтервалом, тобто безпосередньо перед таблицею, як показано в таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 – Приклад перенесення таблиці на наступну сторінку

Назва підприємства	Кількість з вищою освітою, %	Стаж роботи в туристичному бізнесі, %					
		5 р.	6 р.	7 р.	8 р.	9 р.	10 р.
1	2	3	4	5	6	7	8
Інтурист	99	17	15	35	-	-	33
Сам	95	35	17	33	-	-	12

Продовження таблиці 5.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Інтурист	99	17	15	35	-	-	33
Сам	95	35	17	33	-	-	12
Гамалія	100	17	15	33	-	-	34

Якщо в кінці сторінки таблиця уривається та її продовження буде на наступній сторінці, в першій частині таблиці нижню горизонтальну лінію, що обмежує таблицю, не проводять.

Таблицю, залежно від її розміру, поміщають під текстом, в якому вперше дано посилання на неї, або на наступній сторінці, а, при необхідності, в додатку до документа.

Таблиці з невеликою кількістю граф допускається ділити на частини і поміщати одну частину поряд з іншою на одній сторінці, при цьому повторюють її головку (таблиця 5.2).

Нумерація граф таблиці арабськими цифрами допускається в тих випадках, коли в тексті документа є посилання на них.

Таблиця 5.2 – Приклад виконання таблиці з невеликою кількістю граф

Спеціалізація	Денна форма навчання	Спеціалізація	Денна форма навчання
Туризм	100	Журналістика	50
Управління трудовими ресурсами	75	Психологія	40

Графу «Номер за порядком» в таблицю включати не допускається. При необхідності нумерації показників, параметрів або інших даних порядкові номери слід указувати в першій графі (боковику) таблиці безпосередньо перед їх найменуванням (див. табл. 5.3). Перед числовими значеннями величин та позначенням типів й тому подібне порядкові номери не проставляють.

Якщо всі показники, приведені в графах таблиці, виражені в одній і тій же одиниці фізичної величини, то її позначення необхідно поміщати над таблицею справа, а при розділенні таблиці на частини – над кожною її частиною (див. табл. 5.1).

Таблиця 3 – Приклад виконання нумерації параметрів

Найменування показника	Значення	
	До 2013 року	Після 2013 року
1 Туризм, А	Не було	+
2 Економіка, В	+	+
3 Менеджмент, С	+	+

Якщо в більшості граф таблиці приведені показники, виражені в одних і тих же одиницях фізичних величин (наприклад, в відсотках), але є графи з показниками, вираженими в інших одиницях фізичних величин, то над таблицею слід писати найменування переважаючого показника і позначення його фізичної величини. Наприклад, «Розміри в гривнях», «Коефіцієнт у відсотках», а в підзаголовках решти граф приводити найменування показників і (або) позначення інших одиниць фізичних велич (див. табл. 5.4).

Таблиця 4 – Річний показник росту, %

Гамалія	Дімона-авіатур	Сам	Прибуток, грн., не більш
160	130	110	200
200	198	135	300

Для скорочення тексту заголовків та підзаголовків граф окремі поняття замінюють буквеними позначеннями, встановленими ДСТУ 2.321, або іншими позначеннями, якщо вони пояснені в тексті або приведені на ілюстраціях, наприклад D – діаметр, H – висота, L – довжина.

Показники з одним і тим же буквеним позначенням групують послідовно в порядку зростання індексів.

Обмежувальні слова «більш», «не більш», «менш», «не менше» та ін. повинні бути поміщені в одному рядку або графі таблиці з найменуванням відповідного показника після позначення його одиниці фізичної величини, якщо вони відносяться до всього рядка або графі. При цьому після найменування показника перед обмежувальними словами ставиться кома.

За відсутності окремих даних, в таблиці слід ставити тире. Пусті колонки в таблицях не допускаються.

У інтервалі, що охоплює числа ряду, між крайніми числами ряду в таблиці допускається ставити тире (див. табл. 5.5).

Таблиця 5 – Приклад вказівки послідовних інтервалів чисел

Найменування фірми	Кількість працівників
Сам	15 – 18
Гамалія	6 – 12
Інтурист	12 – 15

Цифри в графах таблиць повинні проставлятися так, щоб розряди чисел у всій графі були розташовані один під іншим, якщо вони відносяться до одного показника. У одній графі повинно бути дотримано, як правило, однакова кількість десяткових знаків для всіх значень величин.

Числове значення показника проставляють на рівні останнього рядка найменування показника. Значення показника, приведені у вигляді тексту, записують на рівні першого рядка найменування показника (див. табл. 5.6).

Таблиця 5.6 – Приклад приведення текстових і числових даних

Найменування фірми	Використання реклами	Отримані прибутки
Туристична фірма «Сам»	Менше 2000 грн. на рік	15%
ПП «Гамалія»	300 грн.	3%

За наявності в документі невеликого за об'ємом цифрового матеріалу його недоцільно оформляти таблицею, а слід давати текстом, розташовуючи цифрові дані у вигляді колонок.

Приклад:

Граничні відхилення в розмірі платні:

в вересні $\pm 2,5\%$

в грудні $\pm 1,5\%$

в травні $\pm 0,3\%$

Оформлення формул

При використанні формул необхідно дотримуватися певних техніко-орфографічних правил. Найбільші, а також довгі та громіздкі формули, котрі мають у складі знаки суми, добутку, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі та нескладні формули, що не мають самостійного значення, вставляються в середині рядків тексту.

У формулах, як символи слід застосовувати позначення, встановлені відповідними державними стандартами. Пояснення символів та числових коефіцієнтів, що входять у формулу, якщо вони не пояснені раніше в тексті, повинні бути приведені безпосередньо під формулою. Пояснення кожного символу слід давати з нового рядка в тій послідовності, в якій символи приведені у формулі. Перший рядок

пояснення повинен починатися з абзацного відступу словом «де» без двокрапки після нього.

Приклад:

$$L_n(x) = \sum_{k=0}^n \frac{\prod_{i \neq k} (x - x_i)}{\prod_{i \neq k} (x_k - x_i)} f(x_k) \quad (5.1)$$

де L – прогнозуємий коефіцієнт; x – своєрідні компоненти.

$$\text{Загальний прибуток} = \text{Щоденна сума} + \text{Витрати} \quad (5.2)$$

Підставляти чисельні значення в початковий аналітичний вираз категорично забороняється.

Формули, наступні одна за одною та не розділені текстом, розділяють комою. Переносити формули на наступний рядок допускається тільки на знаках виконуваних операцій, причому знак на початку наступного рядка повторюють. При перенесенні формули на знаку множення застосовують знак «х».

Формули повинні нумеруватися окремою нумерацією арабськими цифрами в межах кожного розділу або додатку, які записують на рівні формули справа в круглих дужках. Номер формули складається з номера розділу або додатку та порядкового номера формули, розділені крапкою, наприклад (3.1). Одну формулу позначають – (3.1). Посилання в тексті на порядкові номери формул дають в дужках, наприклад «... у формулі (3.1)».

Оформлення додатків

Додатки оформлюють як продовження кваліфікаційної дипломної роботи на наступних її сторінках або у вигляді окремої частини, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті роботи.

Якщо додатки оформлюють на окремих сторінках кваліфікаційної дипломної роботи, кожний такий додаток повинен починатися з нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої симетрично відносно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкується слово «Додаток __» і велика літера, що позначає додаток.

Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Є, І, Ї, Г, Й, О, Ч, Ь, наприклад, додаток А, додаток Б й т.д. Один додаток позначається як додаток А.

При оформленні додатків на окремому аркуші по середині друкують великими літерами слово «ДОДАТКИ». Ілюстрації, таблиці, які розміщені в додатках, не нумерують, а лише дають назву цьому додатку.

Додатки повинні мати спільну з пояснювальною запискою наскрізну нумерацію сторінок.

6.3. Захист кваліфікаційної дипломної роботи

Рекомендації щодо підготовки до захисту та попереднього захисту кваліфікаційної дипломної роботи

Захист та попередній захист кваліфікаційної дипломної роботи є формою перевірки знань випускника та фактичної підготовленості його до роботи за фахом відповідно до вимог державного стандарту (освітньо-кваліфікаційної характеристики), ДЕК перед початком захисту кваліфікаційних дипломних проектів деканатом факультету подаються такі документи:

- наказ ректора про затвердження складу ДЕК;
- наказ ректора про затвердження тем кваліфікаційних дипломних робіт;
- списки студентів, допущених до захисту кваліфікаційних дипломних робіт;
- зведена відомість про виконання студентами навчального плану та про отримані ними оцінки з теоретичних дисциплін, курсових проектів, практик, з державних екзаменів;
- відгук керівника про кваліфікаційну дипломну роботу;
- рецензія на кваліфікаційну дипломну роботу спеціаліста відповідної кваліфікації.

Студентом-магістром на захист та попередній захист подаються:

- пояснювальна записка роботи;
- ілюстративний матеріал (плакати, фотографії, первинні матеріали експериментів тощо), який може виглядати як презентація, або наочний матеріал кожному члену ДЕК;
- фактичний матеріал (макети, моделі, натурні зразки).

Захист кваліфікаційної дипломної роботи проводиться на відкритому засіданні ДЕК.

На захист кваліфікаційної дипломної роботи студент готує доповідь, вона може мати довільну форму, а за часом не повинна перевищувати 7 – 8 хв. Після доповіді студенту задають питання члени ДЕК.

Хід попереднього захисту в протоколі кафедри, а сам захист – у протоколі ДЕК.

Результати захисту визначаються оцінками «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно» і рішенням ДЕК про оцінку знань студента, виявлених при захисті кваліфікаційної дипломної роботи та видання йому диплому державного зразка про освіту (кваліфікацію) приймається державною комісією на закритому засіданні відкритим голосуванням звичайною більшістю голосів членів комісії, котрі брали участь у засіданні. За однакової кількості голосів голос голови є вирішальним.

У випадках, коли захист кваліфікаційної дипломної роботи визначається незадовільним, ДЕК встановлює, чи може студент подати на повторний захист той самий проект з доопрацюванням, чи він зобов'язаний опрацювати нову тему.

Студент, який не захистив дипломної роботи, допускається до повторного захисту лише один раз протягом трьох років після закінчення вищого навчального закладу за окрему, додаткову оплату.

Захищені дипломні роботи реєструються і здаються випускаючою кафедрою в архів на зберігання протягом 5 років.

Література:

1. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання [Текст] : (ГОСТ 7.1 – 2003, IDТ) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Чиний з 2007 – 07 – 01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – III, III, 47 с.; 27 см. – (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи) (Національний стандарт України).

2. Методичні вказівки до виконання кваліфікаційних дипломних робіт для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Туризмознавство» зі спеціальності 242 «Туризм» галузі знань 24 «Сфера обслуговування»

всіх форм навчання / Укл.: Т.В. Шелеметьєва, Т.С. Кукліна, Н.О. Зацепіна. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 56 с.

Контрольні питання:

1. Розробити план-графік дослідження.
2. Сформулювати особливості оцінки ефективності наукового дослідження.
3. Правила оформлення наукового матеріалу в дипломній роботі.
4. Виокремити вимоги до оформлення посилань на джерела дослідження.
5. Охарактеризувати вимоги до захисту магістерського доповідання.

ГЛАВА 7. ОФОРМЛЕННЯ ТА ФОРМИ ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

7.1. Наукова публікація: поняття, функції, основні види

7.2. Методика підготовки та оформлення публікацій до видання

7.1. Наукова публікація: поняття, функції, основні види

Результати науково-дослідної роботи оформляють не лише у вигляді курсової або дипломної роботи. Вони узагальнюються також у кандидатських та і докторських дисертаціях, авторефератах дисертацій, тезах доповідей, статтях, монографіях, методичних і практичних матеріалах, підручниках, навчальних посібниках тощо.

Публікації виконують кілька функцій:

- оприлюднюють результати наукової роботи;
- сприяють встановленню пріоритету автора;
- свідчать про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- фіксують завершення певного етапу дослідження або роботи загалом;
- забезпечують первинною науковою інформацією суспільство, сповіщають наукове співтовариство про появу нового наукового знання тощо.

Для майбутнього фахівця, науковця дуже важливим є володіння методологією підготовки наукової публікації. Написання реферату, наукової статті, тез доповідей на конференції повинно відповідати вимогам жанру публікації і відповідно сприйматись читачами і слухачами. Це висуває певні вимоги до логіки побудови їх, форми, стилю і мови.

Розглянемо методику підготовки окремих видів публікацій чи виступів, враховуючи при цьому особливості кожного виду, залежність від рівня завершеності дослідження, а також з врахуванням кола читачів чи слухачів, на яких вони розраховані.

Наукова публікація (в перекладі з латинського – *publicato* – оголошую всенародно, оприлюднюю) – це доведення інформації до громадськості за допомогою преси, радіомовлення, телебачення; розміщення в різних виданнях (газетах, книгах, підручниках).

Головні функції публікацій:

- оприлюднення результатів наукової роботи;
- сприяння встановленню пріоритету автора при аналогічних за змістом наукових статтях;
- свідчення про особистий внесок дослідника в розробку наукової проблеми;
- підтвердження достовірності основних результатів і висновків наукової роботи, її новизни та наукового рівня, оскільки після виходу в світ публікація стає об'єктом вивчення й оцінки широкою науковою громадськістю;
- підтвердження факту апробації та впровадження результатів і висновків дисертації;
- відображення основного змісту, наукового рівня та новизни дослідження;
- забезпечення первинною науковою інформацією суспільства, повідомлення про появу нового наукового знання, передача його у загальне користування.

Особливе значення мають наукові публікації, що вийшли друком у формі видань. Державний стандарт України 3017-95 «Видання. Основні види. Терміни та визначення» визначає видання як документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, виготовлений шляхом друкування, тиснення або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення і відповідає вимогам державних стандартів, інших нормативних документів щодо видавничого оформлення і поліграфічного виконання.

Науковим вважається видання результатів теоретичних або емпіричних досліджень, а також підготовлених науковцями до публікації пам'яток культури, історичних документів, літературних текстів. Воно призначене для фахівців відповідної галузі та наукової роботи. Наукові видання можуть бути двох груп:

- науково-дослідні;
- джерелознавчі.

До науково-дослідних публікацій належать:

- монографія (наукова праця, присвячена дослідженню однієї теми);
- науковий реферат (автореферат) – коротке викладення автором змісту наукового дослідження, дисертаційної роботи перед поданням її до захисту;

– інформативний реферат – коротке письмове викладення однієї наукової праці, що стисло висвітлює її зміст. Він акцентує увагу на нових повідомленнях;

– тези доповідей, а також матеріали наукової конференції (неперіодичний збірник підсумків конференції, доповідей, рекомендацій та рішень);

– збірники наукових праць (збірники матеріалів досліджень наукових статей, виконаних у наукових установах, навчальних закладах).

Вихідні відомості – це «паспортні дані» видання, які дозволяють ідентифікувати його у потоці документів й полегшують його розміщення та читацький пошук. Іншими словами, ці коди слугують для того, щоб знайти певну книгу серед великої кількості інших. При цьому УДК і ББК – це лише бібліотечні коди, а ISBN – це ще й гарантія того, що книгу було видано офіційно. Всі ці коди й авторський знак входять до видавничого пакету. Видавничий пакет – це комплект бібліографічних індексів, що присвоюються книзі. Вони потрібні для реєстрації та відображення видання в каталогах бібліотек, книгарень, державних органів.

Універсальна десяткова класифікація (УДК) – це міжнародна багатомовна класифікаційна система, що об'єднує всі галузі знань в єдиній універсальній структурі з загальною десятковою нотацією. Це система класифікації інформації, яка широко використовується у всьому світі (англійська назва – UDC, Universal Decimal Classification). Вона служить для систематизації творів літератури, науки і мистецтва, періодичної преси, документів. Для отримання класифікаційних індексів УДК та ББК на документ (стаття, тези доповіді та ін.) студенти можуть звертатись у відділ комплектування та наукової обробки документів бібліотеки. Необхідно мати з собою: назву тез/статті; розширену анотацію; ключові слова; прізвище та ініціали автора; назву кафедри.

Можна спробувати визначити УДК самостійно. Алгоритм практичного індексування за УДК:

- ознайомлення зі змістом;
- відбір основних понять;
- аналіз семантичної ролі понять;
- перевірка відповідності значень.

Наприклад:

- тема: Туризм як фактор розвитку міжнародної комунікації;
 - УДК: 379.8.304(043.2), де – досуг (туризм) – 379.8;
- соціальні питання, соціальна практика, культурна практика, образ життя (Lebensweise) (міжнародна комунікація) – 304;
- стаття (045);
 - тези (043.2).

Після оформлення публікації за вимогами видання необхідно заповнити форму заявки на участь у конференції, яка містить: прізвище ім'я по батькові; домашню адресу; індекс; номер телефону; E-mail; назва організації; телефон, факс (з кодом міста); науковий ступінь; вчене звання; посада.

До другої групи наукових видань належать: джерелознавчі видання або наукові документальні видання, які містять пам'ятки культури та історичні документи, що пройшли текстологічне опрацювання, мають коментарі, вступи, статті, допоміжні покажчики тощо.

Серед наукових неперіодичних видань можна виділити:

- книги (книжкове видання обсягом понад 48 сторінок);
- брошури (книжкове видання обсягом від 4 до 48 сторінок).

Статус наукового видання потребує суворого дотримання вимог видавничого оформлення видання.

Зупинимось на головних:

Вихідні відомості – сукупність даних, які характеризують видання і призначені для його оформлення, бібліографічної обробки, статистичного обліку й інформування читача. Це: відомості про авторів; заголовок видання (назва); надзаголовні дані; підзаголовні дані; нумерація; шифр зберігання видання; індекс УДК; індекс ББК; авторський знак; макет анотованої каталожної картки; знак охорони авторського права; міжнародний стандартний номер ISBN.

Вихідні дані включають: місце випуску видання, назву видавництва, рік випуску.

Випускні дані передбачають: дату подання оригіналу на видання; дату підписання видання до друку; формат паперу і частку аркуша; вид і номер паперу; гарнітуру шрифту основного тексту; спосіб друку; обсяг видання в умовних друкованих аркушах, що приведені до формату паперового аркуша 60х90 см; обсяг видання в обліково-видавничих аркушах; номер замовлення поліграфічного підприємства; назву і поштову адресу видавництва і поліграфічного

підприємства. Випускні дані розміщують на останній сторінці видання або на звороті титульного аркуша.

Статті наукового характеру друкуються переважно в збірниках або журналах.

Науковий журнал – журнал, що містить статті та матеріали досліджень теоретичного або прикладного характеру і призначений переважно для фахівців певної галузі науки.

За цільовим призначенням наукові журнали поділяють на:

- науково-практичні;
- науково-теоретичні;
- науково-методичні.

Особливе значення мають наукові статті для здобувачів наукового ступеня доктора чи кандидата наук. Окрім, зазначених вимог до них є ще й додаткові:

1. Статті мають публікуватись у провідних наукових фахових журналах та інших періодичних наукових фахових виданнях. Їх перелік затверджує ВАК України при дотриманні таких вимог:

- наявність у складі редакційної комісії не менше п'яти докторів наук з відповідної галузі науки, серед яких обов'язково три мають бути штатні працівники наукової установи, організації чи вищого навчального закладу, що видає журнал (періодичні видання);
- журнали підписуються до друку виключно за рекомендацією Вченої ради наукової установи (організації чи вищого навчального закладу), що його видає, про що зазначається у вихідних даних;
- тираж не менше ніж 100 примірників;
- повне дотримання вимог до редакційного оформлення періодичного видання згідно з державними стандартами України;
- наявність журналу (періодичного видання) у фонді бібліотек України, перелік яких затверджено ВАК України.

2. Публікація не більше однієї статті здобувача за темою дисертації в одному випуску (номері) журналу (або іншого друкованого видання).

3. Не зараховуються праці, в яких немає повного опису наукових результатів, які засвідчують їх достовірність, або в яких повторюються результати, опубліковані раніше в інших наукових працях, що входять до списку основних.

Кількість і якість публікацій з теми дослідження є критерієм оцінки роботи. Вважається, що дисертація виконана на належному

рівні, якщо з кожного її розділу і підрозділу можна підготувати статтю, а за її загальними результатами - монографію.

При захисті докторської дисертації здобувач повинен видати монографію обсягом не менше 10 друкованих аркушів та не менше 20 статей у наукових провідних фахових журналах України (для гуманітарних і суспільних наук), не менше 15 публікацій основного змісту дисертації (для природничих і технічних наук).

Кількість публікацій може бути змінена, якщо:

- загальний обсяг індивідуальних публікацій перевищує 5 авторських аркушів.

- у здобувача значна загальна кількість публікацій.

При загальній кількості статей не менше 20 кількість індивідуальних з них має бути не меншою п'яти. При загальній кількості статей не менше 30 кількість індивідуальних має бути не менше чотирьох. Взагалі ВАК цінує, коли більшість публікацій без співавторів і всі опубліковані до прийняття дисертації до захисту. До статей без співавторів прирівнюються розділи монографій, підручників, навчальних посібників, написані автором особисто.

Для здобувача ступеня кандидата наук:

- мінімальна кількість публікацій не менше трьох статей основного змісту дисертації у вигляді статей у наукових фахових виданнях України або інших країн; перелік яких затверджує ВАК України.

- Зараховуються лише ті статті, в наукових фахових виданнях, які на момент прийняття дисертації до захисту вийшли з друку.

До опублікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації, належать авторські свідоцтва на винаходи, державні стандарти, промислові зразки, рукописи праць депонованих в установах державної системи науково-технічної інформації та анотованих в наукових журналах, брошури, інформаційні картки на нові матеріали, що внесені до державного банку даних, тези доповідей, матеріали, виголошені на наукових конференціях, конгресах, симпозіумах, семінарах тощо. Тези доповідей включають до списку опублікованих праць за умови, що вони слугують встановленню пріоритету, або коли їх зміст не викладений в інших публікаціях.

Наукові видання (зокрема наукові монографії, журнали чи збірники), в яких опубліковані основні результати дисертаційних робіт, мають бути доступними читачеві, знаходитися у фондах

провідних вітчизняних бібліотек, обов'язково надсилатися в установлений перелік установ, який затверджений ВАК України. До них належать:

- Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського(03039, Київ, проспект 40 річчя Жовтня, 3);
- Національна парламентська бібліотека України (01601, Київ, вул. Грушевського 1);
- Державна науково-технічна бібліотека України 901171, Київ-171, вул. Горького, 180);
- Львівська державна наукова бібліотека ім. В.С.Стефаника (79001, Львов, вул. Стефаника, 2);
- Одеська державна наукова бібліотека ім. М.Горького (65020, Одеса, вул. Пастера, 13);
- Харківська державна наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка (61003, Харків, пров. Короленка, 18);
- Книжкова палата України (02094, Київ, пр. Гагаріна, 27).

Отже науковими виданнями (в т.ч. і науковими монографіями), в яких можуть бути вміщені публікації за основним змістом дисертацій вважаються лише ті видання, які надійшли до перелічених установ.

Певні труднощі у авторів виникають при визначенні обсягу праць, що зумовлено недостатнім знанням основних одиниць обчислення наукової інформації, поширюваних засобами друку.

До них належать:

- авторський аркуш;
- друкований аркуш;
- обліково-видавничий аркуш.

Найбільш вживаним в практиці є авторський аркуш – це одиниця обсягу друкованого твору, що дорівнює 40.000 друкованих знаків (літери, цифри, розділові знаки, кожен пробіл між словами тощо), один авторський аркуш дорівнює 24 сторінкам машинописного тексту, надрукованого через 2 інтервали на стандартному аркуші формату А4.

Обсяг оригіналу в авторських аркушах можна приблизно визначити, розділивши загальну кількість сторінок машинописного тексту на 24.

У авторських аркушах визначається обсяг рукопису у видавничому договорі.

Обліково-видавничий аркуш – це одиниця обліку друкованого твору, що дорівнює, як авторський аркуш, 40 000 друкованих знаків прозового тексту, 700 рядкам віршованого тексту або 3000 см² рекламного ілюстрованого тексту.

В обліково-видавничих аркушах враховуються ті частини видання, які не є результатом авторської праці (видавнича анотація, зміст, вихідні відомості на обкладинці, справі, випускні дані, порядкові номери сторінок, редакційна передмова, рисунок та ін.).

Кожний науковець систематично веде облік власних публікацій у картотеці списку або комп'ютерному банку даних за схемою: назва праці; характер роботи; вихідні дані; обсяг в авторських аркушах; термін та назва видання. Потрібно мати оригінали або копії власних публікацій.

7.2. Методика підготовки та оформлення публікацій до видання

Публікація будь-яких матеріалів є індивідуальною справою дослідника. Стиль і методика їх підготовки залежить від творчості та задуму автора, власного розуміння проблеми. Суттєвою підмогою в підготовці публікацій стане володіння дослідником певною сумою методичних прийомів викладу наукового матеріалу. При цьому можуть використовуватись різні методичні прийоми викладу наукового матеріалу, зокрема:

- 1) послідовний;
- 2) цілісний (з наступною обробкою кожної частини, розділу);
- 3) вибірковий (розділи пишуться окремо).

Послідовний виклад матеріалу логічно зумовлює схему підготовки публікації: ідея (задум), план, відбір матеріалу; групування, його систематизація, редагування. Тут дотримуються послідовності викладу матеріалу, виключено повтор; але звичайно, є зайві витрати часу на послідовне опрацювання інформації;

Цілісний спосіб – це написання всієї праці в чорновому варіанті, а потім обробка її в частинах і деталях, внесення доповнень, виправлень. Тут економиться час, але є небезпека порушення послідовності викладу матеріалу.

Вибірковий виклад матеріалу часто використовуються дослідниками так, як їм зручно. При цьому важливим є доведення

кожного розділу до кінцевого результату, щоб при об'єднанні розділів в цілому матеріал був готовий до видання.

У процесі написання наукової праці умовно виділяють декілька етапів:

- формування задуму і складання попереднього плану;
- відбір і підготовка матеріалів;
- групування їх та опрацювання рукопису.

На першому етапі задуму формулюється мета даної роботи, на яке коло читачів вона розрахована, які матеріали в ній подавати; передбачається повнота і ґрунтовність викладу; теоретичне та практичне спрямування; які ілюстративні матеріали необхідні для розкриття її змісту. Визначається попередня назва праці, яку потім можна корегувати. Бажано зразу ж скласти план роботи або план-проспект, який вимагають видавництва. План-проспект відбиває задум праці і відтворює структуру майбутньої публікації. Відбір і підготовка матеріалів пов'язані з ретельним добром вихідного матеріалу в будь-якій послідовності, окремими частинами, тобто все те, що знадобиться на наступних етапах роботи над рукописом.

Наступний етап передбачає групування матеріалів за попереднім планом-проспектом і паралельно визначається рубрикація праці, тобто поділ її на логічно підпорядковані елементи-частини, розділи, підрозділи, пункти, інакше створення чорнового макета праці. При опрацюванні рукопису уточнюються його зміст, оцінюються висновки, логічність і послідовність викладу матеріалу, відповідність назв роботи та її розділів змісту, викладеному в них, перевіряється аргументованість основних положень, новизна теоретична і практична значущість роботи. Досить важливим в підготовці білового рукопису є оформлення його та літературна правка. Після написання тексту автор практично і принципово його оцінює: кожний висновок, формули, таблиці, окремі речення перераховуються, перевіряються висновки, аргументи, факти, теоретична і практична значущість матеріалу публікації. Аналізується правильність оформлення рукопису: літературні джерела, цитати.

Так, наприклад, існують загальні підходи до написання тез доповіді. Тези доповіді (від гр. *thesis* – положення, твердження) – це опубліковані до початку наукової чи науково-практичної конференції, з'їзду, симпозіуму матеріали попереднього характеру, що містять виклад основних аспектів планованої наукової доповіді. Тези фіксують

загальні параметри та основні результати наукової роботи автора, що плануються до розгляду на конференції. Завдяки добре складеним та попередньо опублікованим тезам автор має можливість попередньо ознайомити слухачів із результатами своєї наукової роботи, що сприяє налагодженню наукової дискусії під час доповіді.

Не залежно від типу тез наукової доповіді, існує два основних способи їх написання. Тези можуть бути підготовлені:

1) на основі змісту готової наукової роботи, наприклад, за матеріалами дипломної/курсової роботи;

2) до складання змісту самої наукової роботи чи доповіді. Наприклад, науковець планує досліджувати питання перекладу фразеологізмів, проте ще не має власних наукових напрацювань за цією темою.

Попередження: тези на конференціях – це не план курсової роботи і не список основних положень. Тези – це маленька, але амбітна і самодостатня стаття. Робота над тезами та доповіддю починається з вибору теми. По-перше, тема тез має відповідати тематиці конференції і містити щось нове. Краще не брати тему, на яку існує сотня досліджень. По-друге, тема має бути в міру вузькою. Важливо не відходити від теми та дотримати логіки її розвитку. Рекомендації до обрання теми: не бійтеся конкретних і простих назв; не варто намагатися використати у назві весь перший абзац своєї роботи; з гарної назви відразу зрозуміло, про що піде мова; назва має відповідати змісту.

Роботи без наукової новизни є рефератами. Тобто якщо ви просто перелічили, які бувають точки зору на якусь проблему в різних учених – це погано. Якщо вам вдалося якось їх систематизувати, виділити закономірності, описати причини – уже краще, є елемент самостійної роботи. Якщо у роботі менше 10000 знаків, вступ не має перевищувати 1 абзацу. Погане введення – те, що займає дві третини усього тексту та містить загальні слова про перекладознавчу науку, тобто, вступ має бути чітким, конкретним і маленьким. Викладення матеріалу повинно відповідати науковому мовленню. Текст роботи має бути чітко структурованим (логічна структура – приклади – аналіз), тобто положення підкріплені прикладами, приклади їх аналізом. Не потрібно зловживати прикладами: на кожне положення досить 1-2.

Послідовність викладу тез доповіді:

- актуальність проблеми;
- стан розробки проблеми;
- основна ідея;
- положення;
- висновки дослідження.

Не потрібно писати назви розділів «Вступ» і «Висновок» у самому тексті – це не монографія, у роботі на 2 сторінки така структура не є доцільною. Головне правило – чітко дотримуватися вимог оргкомітету. Наприклад, якщо оргкомітет просить оформити текст 12 шрифтом Times New Roman з полуторним інтервалом, то дійсно потрібно, щоб присланий текст був оформлений 12 шрифтом Times New Roman з полуторним інтервалом. Оскільки експерти готують потім макет, і їм простіше відмовити неправильно оформленим тезам, ніж займатися їх переоформленням. Тези, оформлені за правилами, – це не тільки вимоги гарного тону, це перший показник того, що починаючий дослідник уміє читати та правильно осмислювати інформацію. Текст має бути написаний грамотно, без орфографічних, пунктуаційних і стилістичних помилок. Прописна істина: у всіх цитат має бути зазначене джерело. Текст, процитований без лапок і посилань, є украденим текстом, тобто це плагіат. Вікіпедія не є науковим джерелом, а значить, що посилатися на неї як на наукове джерело не можна. Якщо об'єм тез – 2 сторінки, то бібліографія не повинна займати навіть половину сторінки. Якщо перечисляти всі роботи, написані по вашій темі, місця на власну роботу не залишиться, тому обмежтеся 1-2 найважливішими. Таким чином, у тезах на 2 сторінки бібліографія не має перевищувати 5 пунктів.

Підготовлений для передачі у видавництво, рукопис має відповідати певним вимогам, зумовленим процесом його подальшої підготовки до друку, про більшість з них уже йшла мова в попередніх розділах навчального посібника. В зведеному вигляді вони мають бути такі:

– авторський текстовий оригінал (рукопис) включає в себе титульний аркуш, анотацію (а для наукових видань – реферат), основний текст, тексти довідкового характеру і додаткові тексти (покажчики, коментарі, примітки, додатки), бібліографічні списки, посилання, зміст;

- текст рукопису і всі матеріали до нього подавати у видавництво у двох примірниках;
- сторінки рукопису мають бути одного розміру (від 203x288 до 210x297 мм);
- матеріал друкувати ЕОМ малими літерами через два інтервали на одній стороні аркуша;
- в одному рядку має бути 60-65 знаків (рахуючи розділові знаки і пробіли між літерами), на одній сторінці суцільного тексту – 28-30 рядків;
- при визначенні обсягу рукопису необхідно виходити з того, що в одному авторському аркуші налічується 40 000 знаків;
- поля сторінок оригіналу мають бути: ліві – не менше 20 мм, верхні – 20, праві – 10, нижні – 20;
- абзацний виступ має бути однаковим і дорівнювати трьом ударам;
- усі заголовки і виділення в тексті друкувати малими літерами, заголовки відокремлювати від тексту згори і знизу прогалінами в три інтервали;
- посилання розміщуються в нижній частині сторінки, їх не переносять на наступну сторінку;
- у рукописі зазначають всі необхідні, на думку автора, виділення літер і частин тексту;
- чітко визначають підпорядкованість заголовків і підзаголовків;
- виправлення в рукописі дозволяються, але не більше п'яти на одній сторінці; вони можуть бути вдруковані або написані від руки чорним чорнилом; зайві літери або слова можна зчистити, заклеїти або зафарбувати;
- сторінки рукопису послідовно нумеруються, починаючи з обкладинки і до останньої сторінки, в правому верхньому куті – простим олівцем; на титульному аркуші вказувати загальну кількість сторінок та ілюстрацій;
- рукопис підписується автором (співавторами) або редакторів на титульному аркуші з зазначенням дати;
- ілюстративні матеріали виконуються чітко, у форматі, що забезпечує розуміння всіх деталей при можливому зменшенні зображення.

Для підручників крім двох зовнішніх позитивних рецензій, розглянутих вченими радами вищих навчальних закладів відповідними науково-методичними комісіями Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, подаються на затвердження колегії міністерства, а навчально-методичні посібники – заступникові державного секретаря. Згідно з наказом Міністерства освіти України №70 від 02.06.98 р. підручникам, посібникам та іншій навчально-методичній літературі для вищих навчальних закладів надаються грифи, які встановлюють призначення, вид навчальної книги і зазначаються на титульній сторінці, а на звороті її вказується, ким і коли прийнято рішення про надання грифів. Колегією Міністерства освіти і науки України надаються грифи:

– «Затверджено Міністерством освіти і науки України» – підручникам, що потребують перевидання;

– «Допущено Міністерством освіти і науки України» – підручникам і навчальним посібникам з дисциплін, передбачених галузевою компонентою державних стандартів вищої освіти.

Заступниками міністра освіти і науки України надається гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» – навчальним посібникам з дисциплін, передбачених компонентою вищого навчального закладу державних стандартів вищої освіти, словникам, довідникам.

Рукописи, яким надані грифи, вносяться до видавничих планів.

Література:

1. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / А.М. Єріна, В.Б. Захожай, Д.Л. Єрін. – К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.

2. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://tourism.uz.ua/doc/2013/01/kdoczn_14517.pdf>. [Посилання дійсне на 05.06.2022 р.]

3. Шейко В. М., Кушнарєнко Н. М. Організація та методика науково- дослідницької діяльності. К. : Знання-Прес, 2003. 295 с.

Контрольні питання:

1. Цільове призначення наукових журналів.
2. Універсальна десяткова класифікація.

3. Етапи роботи над науковим дослідженням.
4. Правила оформлення додатків.
5. Послідовність викладу тез доповіді.

**ПЕРЕЛІК ТЕОРЕТИЧНИХ КОНТРОЛЬНИХ
ПИТАНЬ (до заліку/екзамену)**

Варіант 1.

1. Виникнення та еволюція науки.
2. Теоретичні та методологічні принципи науки.

Варіант 2.

1. Види та ознаки наукового дослідження.
2. Організація наукової діяльності в Україні.

Варіант 3.

1. Методологія і методи наукових досліджень.
2. Загальна характеристика процесів наукового дослідження.

Варіант 4.

1. Формулювання теми наукового дослідження та визначення робочої гіпотези.
2. Визначення мети, завдань, об'єкта й предмета дослідження.

Варіант 5.

1. Оформлення звіту про виконану науково-дослідну роботу.
2. Бібліографічний апарат наукових досліджень.

Варіант 6.

1. Правила складання бібліографічного опису для списків літератури і джерел.
2. Виконання теоретичних і прикладних наукових досліджень.

Варіант 7.

1. Правила бібліографічного опису окремих видів документів.
2. Приклади бібліографічного опису окремих видів документів.

Варіант 8.

1. Правила наведення цитат і бібліографічних посилань у текстах наукових та навчальних робіт.
2. Пошук інформації у процесі наукової роботи.

Варіант 9.

1. Електронний пошук наукової інформації.
2. Розташування бібліографічних описів у списках літератури.

Варіант 10.

1. Види наукових публікацій.
2. Наукова монографія.

Варіант 11.

1. Тези наукової доповіді (повідомлення).

2. Наукова доповідь (повідомлення).

Варіант 12.

1. Використання програми Microsoft Word для оформлення наукових робіт значного обсягу (монографій, дисертацій, авторефератів, підручників тощо).
2. Основи методології та організації наукових досліджень

Варіант 13.

1. Загальна характеристика видів кваліфікаційних робіт.
2. Правила оформлення публікацій.

Варіант 14.

1. Реферат як форма навчальної й науково-дослідної роботи.
2. Послідовність виконання курсових і кваліфікаційних робіт освітньо-кваліфікаційних рівнів бакалавра і магістра.

Варіант 15.

1. Підготовчий етап роботи над магістерською (кваліфікаційною) роботою.
2. Наукова стаття.

Варіант 16.

1. Правила оформлення наочного матеріалу в дипломній роботі.
2. Послідовність викладу тез доповіді.

Варіант 17.

1. Основні принципи методології наукового дослідження.
2. Структура процесу пізнання.

Варіант 18.

1. Види та ознаки наукового дослідження.
2. Правила наведення цитат і бібліографічних посилань у текстах наукових та навчальних робіт.

Варіант 19.

1. Теоретичні та методологічні принципи науки.
2. Основні компоненти соціокультурної комунікації в туризмі.

Варіант 20.

1. Виконання теоретичних і прикладних наукових досліджень.
2. Особливості оцінки ефективності наукового дослідження.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Автореферат – наукове видання у вигляді брошури, що вміщує авторський варіант реферативного викладу проведеного ним наукового дослідження.

Аксиома – істинне положення, яке приймається без логічного доказу, в силу безпосередньої переконливості для визначеної групи науковців - наукової школи.

Актуальність теми – важливість, суттєве значення, відповідність теми дослідження сучасним потребам певної галузі науки.

Аналіз – метод наукового пізнання, який дає змогу поділити предмет на частини і дослідити результати поділу.

Аспект – точка зору, з якої розглядається об'єкт дослідження.

Версії – гіпотези, що по різному пояснюють одні й ті ж самі факти.

Висновки – положення, що виносяться дослідником на обговорення науковою спільнотою, синтез накопиченої в основній частині наукової інформації, послідовний, логічний, чіткий виклад головних результатів.

Гіпотеза – обґрунтоване припущення про природні взаємодії досліджуваного об'єкта, про можливі засоби розв'язання визначеної проблеми.

Дедукція – хід наукової думки від загального до конкретного

Евристика – наука, що вивчає способи наукового пошуку і здійснення наукових відкриттів.

Експеримент – один з методів пізнання, цілеспрямоване вивчення об'єкту з метою виявлення раніше невідомих його властивостей (якостей) або перевірки правильності теоретичних положень, що визначаються певною пошуковою ідеєю і має чітко виражену мету.

Зміст – все те, що можна сприйняти; або сприйняти і осмислити; або сприйняти, осмислити і оцінити.

Ідея – визначальне положення в системі поглядів, теорій.

Індукція – хід наукової думки від конкретного знання до загальних положень.

Категорія – форма логічного мислення в якій розкриваються внутрішні суттєві сторони та відносини між предметами, що досліджуються.

Концепція – система поглядів на те чи інше явище, система поглядів на предмет дослідження, система доказів певного положення, основна думка при визначенні мети й завдань дослідження, що вказує на шлях його опанування.

Мета дослідження – поставлений кінцевий результат, на досягнення якого спрямоване дослідження.

Категорія – основне логічне поняття, що відбиває найзагальніші закономірні зв'язки й відносини, які існують у реальній дійсності.

Метод – підхід, прийом, засіб теоретичного дослідження або практичного втілення явища (процесу), прийом або система прийомів, що застосовується в певній галузі діяльності,

Метод дослідження – спосіб отримання нового знання.

Метод наукового пізнання – спосіб пізнання, дослідження явищ природи і суспільного життя. Це також сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, підпорядкованих вирішенню конкретного завдання.

Методика – сукупність взаємозв'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь - якої роботи.

Методологія наукового пізнання – учення про принципи, форми й способи науково-дослідницької діяльності.

Наука – сфера людської діяльності, система знань об'єктивних законів природи, суспільства, мислення, що виражається у точних категоріях, а також діяльність, спрямована на здобуття нового знання і результати цієї діяльності.

Наукова робота – цілеспрямоване пізнання, результати якого виступають як система обґрунтованих положень.

Наукова стаття – один із основних видів наукових публікацій, що містить виклад проміжних або кінцевих результатів наукового дослідження, висвітлює конкретне питання, фіксує науковий пріоритет автора, робить матеріал надбанням фахівців.

Наукова тема – завдання наукового характеру, що підлягає науковому дослідженню та є основним показником науково-дослідної роботи.

Наукова теорія – система абстрагованих понять та тверджень, що являє собою ідеальне відображення дійсності.

Наукова школа – творчий колектив дослідників різних поколінь, об'єднаних загальною програмою, стилем дослідницької роботи, спільною аксиоматикою, логікою і які діють під керівництвом лідера-розробника теорії.

Наукове дослідження – методи отримання та перевірки нових знань.

Науковий факт – явище, що становить базу для формування думки та є основою наукового пізнання.

Наукознавство – дисципліна, що вивчає закономірності функціонування та розвитку науки, структури наукового знання та наукової діяльності, взаємодію науки з іншими сферами життя суспільства.

Об'єкт дослідження – процес, обраний для вивчення, явище, що породжують проблемну ситуацію.

Ознаки – такі вияви особливостей змісту, форми, що, як правило, свідчать про шкідливість чи корисність предмета, явища і можуть бути сприйняті, осмислені та оцінені людиною як позитивні, негативні, цінні, небезпечні чи безцінні взагалі.

Ознаки науки: 1) наявність систематизованого знання (наукової концепції); 2) наукова проблема, об'єкт, предмет; 3) практична значущість.

Основне завдання науки – відкриття законів існування та розвитку природи, суспільства, мислення і процесу пізнання. Для реалізації такого завдання наука оперує такими методами:

1. збір, аналіз, узагальнення фактів;
2. систематизація отриманих знань;
3. пояснення суті явищ і процесів;
4. прогнозування подій, явищ і процесів;
5. встановлення напрямків та форм практичного

використання отриманих знань

Поняття – думка, що узагальнює та виокремлює предмети, явища за певними ознаками, відображає суттєві його якості, результат узагальнення суттєвих ознак об'єкта, сукупність поглядів на щонебудь.

Постулати – твердження, що приймаються як істинні, хоча вірність їх не доведена.

Предмет дослідження – теоретичне відтворення тих суттєвих зв'язків та відношень, які підлягають безпосередньому вивченню.

Принципи – вихідні положення будь-якої теорії, учення, науки або світогляду.

Спостереження – систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта.

Структура наукової роботи: титульний аркуш, зміст, вступ, основна частина, висновки, список використаних джерел.

Сутність – те найважливіше, найцінніше чи найсуттєвіше в змісті, формі, ознаках чи функціях предмета, істот, явища і т. ін., що складає його найвищу значимість і цінність (на момент пізнання його людиною або й взагалі).

Тези – стислий виклад у письмовій формі суті певного питання або наукової проблеми, що включає огляд відповідних інформаційних джерел. **Судження** – висловлена думка, у якій відображене ставлення до її змісту, істинності або хибності.

Термін – слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття певної галузі науки.

Умовивід – процес мислення, що об'єднує послідовність двох та більше суджень, у результаті чого з'являється нове судження.

Форма – зовнішній вигляд і внутрішня будова (структура) предметів, явищ, процесів, людей тощо або їх змісту.

Функції – природні чи штучні призначення предметів, істот, явищ, людей, процесів тощо. Безпосередні цілі науки – це отримання знань про навколишній світ, передбачення процесів і явищ дійсності на основі законів, які нею відкриваються. У широкому розумінні її мета – теоретичне відображення дійсності. Наука створена для безпосереднього виявлення істотних сторін всіх явищ природи, суспільства і мислення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої школи України. Підр. – К.: Либідь, 2008. – 560 с
2. Бабічева О. Г. Інноваційні методи обслуговування читачів у бібліотеках вищих навчальних закладів Харківського зонального методичного об'єднання / О. Г. Бабічева, О. К. Журавльова // Вісник Одеського національного університету. – 2014. – Том. 19, вип. 1 (11). Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – С. 79–92.
3. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання [Текст] : (ГОСТ 7.1 – 2003, IDT) : ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. – Чиний з 2007 – 07 – 01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – III, III, 47 с.; 27 см. – (Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи) (Національний стандарт України).
4. Білуха М.Т. Основи наукових досліджень: Підручник для студ. вузів екон. спец. – К.; Вища школа, 2007, – 271 с
5. Гершунский Б.С. Прогностические методы в педагогике. – К.: Вища школа, 2004. – 207 с.
6. Демківський А. В. Основи методології наукових досліджень [Текст] : навч. посібн. / А. В. Демківський, П. І. Безус. – К.: Акад. муніцип. упр., 2012. – 276 с.
7. Доброхот М.Л. Сучасне і майбутнє української науки // Текст промови на III Всесвітньому форумі українців 18-20 серпня 2001 р., м. Київ// Освіта і управління, – т. 4 №3-4-2001. – С 7-13.
8. Економічні дослідження (методологія, інструментарій, організація, апробація): навч. посібн.; за ред. А. А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2013. – 280 с.
9. Єріна А.М. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. / А.М. Єріна, В.Б. Захожай, Д.Л. Єрін. – К.: ЦНЛ, 2004. – 212 с.
10. Закон України «Про вищу освіту» /Науково-практичний коментар під ред. Міністра освіти і науки України Кременя В.Г. – К. – 2002. – 322 с.
11. Краус Н. М. Методологія та організація наукових досліджень [Текст]: навч.-метод. посібн. / Н. М. Краус; Полтав. нац. техн. ун-т ім. Ю. Кондратюка, каф. екон.теорії та регіон. економіки. – Полтава: Оріяна, 2012. – 180 с.
12. М'язова І. Ю. Особливості тлумачення поняття «міжкультурна комунікація» / І. Ю. М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2006. – № 8. – С. 108– 113.
13. Методичні вказівки до виконання кваліфікаційних дипломних робіт для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Туризмознавство» зі спеціальності 242 «Туризм» галузі знань 24

«Сфера обслуговування» всіх форм навчання / Укл.: Т.В. Шелеметьєва, Т.С. Кукліна, Н.О. Зацепіна. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2021. – 56 с.

14. Методичні вказівки до практичних занять, самостійної роботи та виконання розрахунково-графічної роботи з дисципліни «Туризмознавство» (для студентів 5 курсу денної форми навчання освітньо-кваліфікаційного рівня магістр спеціальності 8.14010301 – Туризмознавство) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. : В. В. Абрамов, І. Л. Полчанінова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 23 с.

15. Методологія наукових досліджень [Текст] : навч. посібн. / В. П. Волков, М. А. Подригало, О. П. Кравченко та ін.; Харк. нац. автомоб.-дорож. ун-т та ін. – Луганськ : СНУ, 2012. – 351 с.

16. Мороз І.В. Структура дипломних, кваліфікаційних робіт та вимоги до їх написання, оформлення і захисту. – К.; 2007. – 56 с.

17. Носенко Е.Л., Салюк М.А. Методика та організація наукових досліджень. Методичний посібник / за ред. Е.Л. Носенко. – Дніпропетровськ: Інновація, 2014. – 46 с.

18. Основи методології та організації наукових досліджень: Навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів. – [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://tourism.uz.ua/doc/2013/01/kdoczn_14517.pdf>. [Посилання дійсне на 05.06.2022 р.]

19. Оформлення курсових, дипломних і магістерських робіт : методичні вказівки для студентів біологічного факультету / С.О. Волгін, С.О. Гнатуш, В.В. Манько. – Вид. 3-тє, випр. і доп. – Л.: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2012. – 52 с.

20. Панішев А.В. Методологія наукових досліджень: навч. посібник / А.В. Панішев. – Ж.: ЖДТУ, 2013. – 148с.

21. Пономаренко В. С. Аналіз даних у дослідження соціально-економічних систем / В. С. Пономаренко, Л. М. Малярець. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2012. – 432 с.

22. Пушкарь А. И. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности: учебн. пособ. / А. И. Пушкарь, Л. В. Потрашкова. – Х.: Изд. ИНЖЕК, 2014. – 289 с.

23. Сидоренко В.К. Підготовка магістрів з педагогічних спеціальностей: реальність та проблеми / Освіта, № 31, 29 травня. – 2012.

24. Сидоренко В.К., Дмитренко П.В. Основи наукових досліджень. Навч.пос. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.

25. Чупріна Н. В. Методологія сучасних наукових досліджень [Текст]: навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / Н. В. Чупріна; Київ. нац. ун-т технологій та дизайну. – К.: КНУТД, 2012. – 246 с.

26. Шейко В.М., Кушнарєнко П.М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності // Підручник. Київ: «Знання - Прес», – 2002. – 293 с.
27. Юринєць В. Є. Методологія наукових досліджень [Текст]: навч. посібн. / В. Є. Юринєць; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів: ЛНУ, 2013. – 179 с.

Навчальне видання

ЗАЦЕПІНА Наталя Олександрівна
ВІНДЮК Андрій Валеріович

МЕТОДОЛОГІЯ І ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Комп'ютерний набір *Зацепіна Н.О.*
Верстання *Дяченко О.О.*

Підписано до друку 04.07.2022. Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 9,01.
Тираж 100 прим. Зам. № 479.

Національний університет «Запорізька політехніка»
Україна, 69063, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
Тел.: (061) 769–82–96, 220–12–14

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 6952 від 22.10.2019.